

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**MUŞ – MERKEZ AĞZI
(İNCELEME - METİN-SÖZLÜK)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Nadir İLHAN

HAZIRLAYAN
Şeyda ÖZMEN

ELAZIĞ-2007

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

MUŞ-MERKEZ AĞZI
(İNCELEME- METİN- SÖZLÜK)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez / / tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy
çokluğuyla ile kabul edilmiştir.

Danışman

Üye

Üye

Yrd. Doç. Dr. Nadir İLHAN

**Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun / /
tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.**

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	V
KISALTMALAR VII	
Çeviri Yazı İşaretleri VIII	
ÖZET X	
SUMMARY	XI
GİRİŞ	1
MUŞ İLİNİN TARİHİ	1
MUŞ İLİNİN COĞRAFİ DURUMU 10	
MUŞ İLİNİN İKLİMİ	12
MUŞ İLİNİN SOSYO-KÜLTÜREL DURUMU	12
MUŞ İLİNİN ETNİK DURUMU	13
Derleme Yerlerini Gösteren Harita	19
İnceleme Bölgemizin Sınırları ve Muş Ağzının Genel Özellikleri	20
İNCELEME	
SES BİLGİSİ (FONETİK)	
A-ÜNLÜLER	25
Yazı Dilinde Bulunmayan Ünlüler	25
Ünlüler Tablosu	27
ÜNLÜ TÜRLERİ	28
1.Normal Süreli Ünlüler	28
2-Uzun Ünlüler	29
3-Kısa Ünlüler	31
ÜNLÜ UYUMU	32
a.Kalınlık –İncelik Uyumu	32
Kalınlık –İncelik Uyumunun Eklerde Bozulması	33
1.Fiil Çekim Eklerinde	33
1.1. Şimdiki Zaman Ekinde	33
1.2. Geniş Zaman Ekinde	33

1.3. Gelecek Zaman Ekinde.....	34
1.4. Görülen Geçmiş Zaman Ekinde.....	34
1.5. Duyulan Geçmiş Zaman Ekinde	34
1.6. Şart Ekinde	34
1.7. İstek Kipinde.....	35
1.8. Emir Kipinde	35
1.9. Şahıs Eklerinde.....	35
1.10. Olumsuzluk Ekinde.....	36
1.11. Fiil Yapım Eklerinde.....	37
1.12. İsim Yapım Eklerinde.....	37
1.13. İle Edatının Ekleşmiş Şekillerinde.....	37
1.14. İsim Fiillerde	38
1.15. Sıfat Fiillerde	38
1.16. Zarf Fiillerde.....	38
1.17. İ-mek Fiilinde	39
1.18. Kalınlık İncelik Uyumunun İsim Hal Eklerinde Bozulması	39
1.18.1 Yahn Hal:	39
1.18.2. Belirtme Hali.....	39
1.18.3. Yönelme Hali.....	39
1.18.4. Bulunma Hali.....	39
1.18.5. Çıkma Hali	40
1.18.6. Tamlama Hali	40
1.18.7. Yön Gösterme(Direktif) Eki	40
2. Düzlük ve Yuvarlaklık Uyumu	40
2.1. Düzlük ve Yuvarlaklık Uyumunun Eklerde Bozulması	41
2.1.1. Şimdiki Zaman Ekinde	41
2.1.2. Geniş Zaman Ekinde.....	41
2.1.3. Görülen Geçmiş Zaman Ekinde.....	41
2.1.4. Duyulan Geçmiş Zaman Ekinde	41
2.1.5. Belirtme Hal Ekinde.....	42

2.1.6. Üçüncü Şahıs İyelik Ekinde.....	42
2.1.7. İsim Yapım Eklerinde	42
2.1.8. Fiil Yapım Eklerinde.....	43
3. Ünlü Değişmeleri	43
4. Ünlü Düşmesi	45
5. Ünlü Türemesi	46
6. Uyum Değişmesi	46
2. ÜNSÜZLER.....	47
Yazı Dilinde Bulunmayan Ünsüzler	47
Ünsüzler Tablosu.....	48
1.Ünsüz Türemesi.....	48
2. Ünsüz Düşmesi.....	49
3. Ünsüz İkizleşmesi	49
4. Ünsüz Benzeşmesi.....	49
5. Ünsüz Değişmeleri.....	50
6. Tonlulaşma.....	52
7. Göçüşme	52

ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ)

KELİME TÜRLERİ	54
1.İSİMLER	54
1.1. İsim Yapım Ekleri	54
1.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler	54
1.1.2. Fiilden İsim Yapan Ekler.....	56
1.2. İsim Çekim Ekleri	57
2.FİİLLER	60
2.1. Çekimsiz Fiiller	60
2.1.1. İsim Fiiller	60
2.1.2. Sıfat Fiiller	

.....	60
2.1.3. Zarf Fiiller	61
2.2. Fiil Yapım Ekleri.....	62
2.2.1. Fiilden Fiil Yapım Ekleri.....	62
2.2.2. İsimden fiil yapım ekleri	63
2.3. Fiil Çekim Ekleri.....	64
2.3.1. Bildirme Kipleri.....	64
2.3.1.1. Geniş Zaman	64
2.3.1.2. Şimdiki Zaman.....	65
2.3.1.3. Görülen Geçmiş Zaman	67
2.3.1.4. Duyulan Geçmiş Zaman.....	68
2.3.1.5. Gelecek Zaman	68
2.3.2. Dilek Kipleri.....	69
2.3.2.1. İstek Kipi	69
2.3.2.2. Dilek Şart Kipi	70
2.3.2.3. Emir Kipi.....	70
2.3.2.4. Gereklilik Kipi	71
2.3.2.5. Fillerin Birleşik Çekimleri	71
2.4. Yardımcı Fiiller	73
2.5. Ek Fiil	74
3. ZAMİRLER.....	76
4. ZARFLAR	81
5. SIFATLAR	83
6. EDATLAR	85
Ahmet Caferoğlu'nun 1948'de Yaptığı Derleme Çalışmalarının, Kendi Yaptığımız Derleme Çalışmalarımızdaki Ortak Olan Metinlerle Karşılaştırılması.....	86
Ahmet Caferoğlu'nun Derlemelerinden Aldığımız Metinlerin İncelenmesi ..	97
METİNLER.....	102
SÖZLÜK	245

KAYNAK KİŞİLERİN TANITIM.....	258
BİBLİYOGRAFYA	262

1948'de Ahmet CAFEROĞLU tarafından yapılan derlemelere yer vererek; aradan geçen zaman boyunca Muş ağzında meydana gelen değişimler hakkında, karşılaştırmalar yaptık.

Üçüncü bölümde, metinlerimizde karşımıza çıkan yazı dilinden farklı olan kelimeler, mahalli deyimler ve atasözlerinin anlamını veren bir sözlük hazırladık. Çalışmamızın sonunda; kaynak şahıslar hakkında bilgi verdikten sonra; tezimizi hazırlarken kullandığımız kaynakları belirten bibliyografya yer almaktadır.

Çalışmamızda 3'ü bayan ; 11'i erkek olmak üzere 14 kaynak şahıstan yararlandık.Kaynak şahıslarımızdan Mülkiye ARAS'tan Muş'un sosyal yaşamını anlatan bir röportaj, 29 mani; Ruken Güven 'den 1 masal, 25 mani ; Hakan ÇELİK'ten 2 masal; İdris ÇAĞLAYAN'dan 2 masal; Menderes DEMİR'den 2 masal 1 tekerleme, 1 türkü; Tolga AKAYDIN'dan 1 masal ve düğün geleneklerini anlatan söyleşi, 21 mani; Zeki GÜNGÖR'den 1 hatıra, 16 mani; Samiye YILMAZ'dan 6 masal, 77 mani, 2 türkü; Maşallah DENİZ'den atasözleri, 3 masal, bilmeceler; Erhan BİÇİCİ'den; 1 masal; Vahap KARAGÜZEL'den 5 hikaye; Necdet ASLAN'dan; halk oyunları hakkında bilgi, 2 türkü; Mehmet CİĞER'den 12 türkü, mahalli deyim; Yesari ASLAN'dan mahalli deyim, mani, beddua, dua örnekleri derledik.

Tez çalışma konusunun belirlenmesinde ve hazırlanmasında bana yol gösteren hocam Yrd. Doç. Dr. Nadir İLHAN'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Birçok kaynak şahsa ulaşmamızda yardımcı olan Mustafa TEMEL'e ve derlememizde bize yardımcı olan kaynak şahıslara da teşekkür ederim.

KISALTMALAR

A.C.	:Ahmet Caferoğlu
age.	: Adı geen eser
agm.	: Adı geen makale
C	: Cilt
DİBY	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Nu.	: Numara
s.	: Sayfa
TBMM	: Trkiye Byk Millet Meclisi
TDAV	:Trk Dnyası Araştırmaları Vakfı
TDAY	: Trk Dili Araştırmalar Yıllığı
TDK	: Trk Dil Kurumu
TKAE	: Trk Kltrn Araştırma Enstits
TTK	: Trk Tarih Kurumu
	: niversite
vb	: ve benzeri
vd	:ve diğerleri
Yay.	:Yayın
yy.	:Yzyıl

Çeviri Yazı İşaretleri

-:Normalden uzun ünlü

:Normalden kısa ünlü

°:Normalden kapalı ünlü

:Yarı ince yarı kalın ünlü

◌: Ulama işareti

ÜNLÜLER

ā: a~ı arası ünlü

á: a~e arası ünlü

ā: Normalden uzun a

a: Normalden kısa a

ē: e~i arası ünlü

ē: Normalden uzun e

e: Normalden kısa e

í: ı~i arası ünlü

ī: Normalden uzun ı

i: Normalden kısa ı

i: ı~u arası ses

ī: Normalden uzun i

i: Normalden kısa i

î: i~ü arası ses

ō: Normalden uzun o

o: Normalden kısa o

ō̄: Normalden uzun ö

ö: Normalden kısa ö

ô: ö~ü arası ünlü

ū: Normalden uzun u

u: Normalden kısa u

ū̄: normalden uzun ü

ü: Normalden kısa ü

ÜNSÜZLER

ğ: Tonlu orta damak g ünsüzü

h: hırıltılı h ünsüzü

ķ: Tonsuz orta damak patlamalı k ünsüzü

K: k~g arası ünsüz

P: p~b arası ünsüz

S: s~z arası ünsüz

T: t~d arası ünsüz

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ -MERKEZ AĞZI

Şeyda ÖZMEN

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

2007:sayfa 269

Muş-merkez ağzı adlı çalışmamızda; Muş ilinin tarihi, coğrafyası, iklimi, bitki örtüsü, etnik yapısı, sosyo-ekonomik durumu hakkında bilgi verdikten sonra; bu özelliklerin, Muş ağzı üzerindeki etkilerini yansıtmaya çalıştık.

Muş ilinden ve Muş iline bağlı köylerden 59 metin derledik. Çalışmamızı, ses bilgisi ve şekil bilgisi olmak üzere 2'ye ayırdık. Ses bilgisi bölümüne, yazı dilinde bulunmayan ünlüler hakkında bilgi vererek başladık. İnceleme bölgemizde, karşımıza çıkan ünlüleri; normal, uzun, kısa ünlüler olmak üzere üçe ayırdık. Daha sonra kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumunun bölgede yazı diliyle birleşen ve ayrılan yönleri üzerinde durduk. Ünlülerden sonra bölgede karşımıza çıkan ve yazı dilinde bulunmayan ünsüzler hakkında bilgi verdik. Ünsüzlerle ilgili ses olayları üzerinde durduk.

Morfoloji bölümünde, isimler, fiiller, zamirler, zarflar, sıfatlar, edatlar gibi kelime türleri hakkında bilgi verdik. Her bir kelime türünü kendi içinde sınıflandırıp; örneklerle zenginleştirdik. Elde ettiğimiz metinleri Ahmet CAFEROĞLU'nun Muş ilinden yapmış olduğu derlemelerle karşılaştırdık. Elde ettiğimiz metinlerdeki farklılıklar ve benzerlikler üzerinde durduk. Metinlerden sonra, metinlerde geçen yöreye özgü kelimelerin, kelime gruplarının anlamlarını bu kelime ve kelime gruplarının hangi metinde kaçınıcı satırda geçtiğini belirttik.

Anahtar Kelimeler: Ağız, fonetik, morfolojik, Muş ağzı

SUMMARY
THESIS OF HIGH LICENCE
FIRAT UNIVERCITY
The Univercity Of Social Sciences
Turkish Language And Literature
2007: page's 269

In our study of Muş's dialect; we have given some information about Muş's history, geography, climate, plantation, etnical structure, and socio-economic situation; and later tried to show the effects of this qualities on the dialect of Muş city.

In our thesis, we have stated our collections we have compromised and the difficulties we faced during our studies, so as to build our textes. In our textes we have especially pointed out the features only belonging to this region we met, and the phonetic, morphologic qualifications uniting Muş's dialect and several regions of the east anatolia, through enriching our studies with a lot of textes.

We have collected 59 textes out of Muş and several village...s dependent to Muş. We have compared the texted we have got with the collections of Ahmet CAFEROĞLU, who made them in Muş. We have looked over the differences and similarities in the textes.

After textes, we made clear the words taking place in the textes peculiar to the region, the meonings of the words and also determined where those words and groups of words took place in the text or in which line.

Key Words: phonetic, morphologie, Muş's dialect

GİRİŞ

MUŞ İLİNİN TARİHİ

Muş'a yerleşen ilk devlet hakkında kesin bir bilgi yoktur; fakat edindiğimiz bilgilere göre, Hurriler Urartulardan önce bölgeye hakim olmuşlardır. Bu konuda, Nazmi Özçelik¹; Van Gölü merkez olmak üzere kurulan Urartu devletinin Anadolu'ya egemen olma zamanı Hurrilerin Anadolu'ya hakim oldukları zamandan daha geç bir tarihte mümkün olduğunu söylemektedir.

Asur kaynakları ve kitabeleri Doğu Anadolu'nun ve Muş'un karanlık tarihini biraz da olsa aydınlatmaktadır. Bu yazıtlar, Asurluların Urartu-Nairi topluluğuna karşı saldırılarda bulunduğunu belirtmektedir.

Urartu devletini oluşturan milletin, Türkler olduğuna dair bilgiler yer almaktadır. Bu konuda M. Salih San şunları söylemektedir. "Urartu bölgesi Nayri denilen bölge arasında idi. Halkı Etilerin bir boyu olan ve birkaç küçük beyliğe ayrılmış bulunan Kaldi- Kalde -Haldi diye adlandırılan bir Türk topluluğundan oluşuyordu." ²

Muş Valiliğinin hazırlamış olduğu Kültür ve Turizm Envanterinde³; bölgeye yerleşen devletler hakkında şu bilgileri almaktayız. Urartu devleti; Asur, İskit, Kimmer akınlarıyla yavaş yavaş güç kaybetmeye başlamıştır. En sonunda İskitler amaçlarına ulaşmış; MÖ.585'te Urartu devletini yıkmışlardır. Medlerden sonra; Persler, Doğu Anadolu'daki hakimiyeti ele geçirdi. Doğu Anadolu'da Partlar da hakimiyet sürdürmüşlerdir. Partların etnik kimliği hakkında bazı yanlış düşünceler yer almaktadır. Partları Ermeniler kendi kralları olarak kabul etmektedirler ve hatta Partlar ve Ermenilerin aynı soydan geldiğine inanılmaktadır. Halbuki Partların Hazar boyunda yaşayan Türkler olduğu

---

¹ Nazmi ÖZÇELİK, **İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı**, Nobel Yay., Kırşehir, 2002, s.68

² M. Salih SAN, **Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı ve Kronolojik Tarihi**, TKAE, Ankara 1982, s.100

³ **T.C Muş Valiliği Kültür ve Turizm Envanteri**, Muş, 2005, s.11

kanıtlanmıştır. “MÖ. 152-255’te Part kralı Arsağ, Doğu Anadolu’da hüküm sürdü. Arsağ’ı Ermeniler kendi kralları olarak tanırlar. Oysa, Kral Arsağ’ın Hazar boylarında yaşayan Türklerden olduğu tarih açısından kesin olarak bilinmektedir.”⁴

Muş, Fırat havzasında bulunan şehirlerden biridir. Fırat havzasının coğrafi şartlarının çekiciliği; dönem dönem büyük savaşların yaşandığı, paylaşım mücadelelerinin gerçekleştiği bir bölge olmasına sebep olmuştur. Doğu Anadolu bölgesi, özellikle dönemin iki büyük gücü olan Bizanslılar ve Sasanilerin dikkatini çekmiştir. Abdülkadir Yuvalı; Anadolu’nun Bizans-Sasani mücadelelerine tanık olduğunu; Bizans’ın elindeki topraklarını korumak amacıyla; Türk kökenli ücretli askerler tuttuğunu; Anadolu’nun, Sasanilerden sonra, Müslüman Arapların iştahını kabarttığını belirtmektedir.⁵

Sasaniler kısa sürede Anadolu’da etkin bir güç haline gelmişlerdir. Bu durum, Anadolu’da Sasanilerin karşısına Bizanslıların çıkmasına sebep olmuştur. “Sasaniler, Bizans imparatoru Fokas döneminde; Anadolu’ya yoğun baskınlar düzenlediler. Ancak bu yıllarda, Muş bölgesi; yine de, Sasaniler’de kaldı. İmparator Heraklios döneminde ise, Bizans orduları Sasani kralı Şahbaraz’ı yenerek, İberya Armenia topraklarına girdi. Güneyde de Diyarbakır ve Muş yörelerini geri aldı.”⁶

Muş, Bizans ve Abbasiler yönetiminde eyalet sistemi içinde bulunan iller arasındaydı. “Muş ve çevresi 1071 Malazgirt savaşına kadar Bizans hâkimiyetinde, Taron idari bölgesi olarak; Emevilerden sonra; Abbasilerin hakimiyetinde ise, Avasım bölgesi içinde yer almıştır.”⁷

---

⁴M. Salih San, *age.*, s.108

⁵ Abdülkadir Yuvalı, *Fırat Havzasının Türk Tarihindeki Yeri, Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu*, Elazığ 1992, s.389

⁶ *Yurt Ansiklopedisi*, Anadolu Yay. İstanbul, 1982-1983 C. 8, s. 5990

⁷ T.C. *Muş Valiliği Kültür ve Turizm Envanteri*, Muş, 2005, s.13

Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey'in Bizans'ı yıpratmak için yapmış olduğu akınlar; Anadolu'ya Türkleri yavaş yavaş yaklaştırıyordu ve Türklerin Anadolu'ya yaklaşması Anadolu'yu kendilerine yurt edinmelerini de beraberinde getirmektedir. Tuğrul Bey Anadolu'yu yurt olarak benimsemişti. Alparslan da, Anadolu'yu yurt edinme gayreti içinde Malazgirt'in fethedilmesi gerektiğini düşünmüş ve bu düşüncenin zaferle sonuçlanması için de elinden geleni yapmıştır. Bu zaferle, Anadolu Türk-İslam geleneklerine göre yeniden şekillenecekti.

Malazgirt'in fethinden sonra; yavaş yavaş Anadolu'nun içlerine yaklaşan Türk boyları; varlığını ve devamlılığını kurdukları devletlerle sürdürmüştür. Bu amaca bağlı olarak; Anadolu'da Van Gölü havzasını için alan; Ahlatşahlar (Sökmenliler) Beyliği kurulmuş ve bu devlet, Türk yaşamının maddi ve manevi kültür öğelerini Anadolu'ya ve Muş'a özümsetmeye başlamıştır. "Muş ve çevresi 1100'de; Selçuklu hanedanlarından Melikşah'ın amcası Yakuti'nin oğlu olan Kutbettin İsmail'in kölesi Sökmen El-Kutbi Ahlatlıların daveti üzerine Ahlat'a gelerek; Van Gölü çevresinde, Ahlatşahlar Beyliği'ni kurunca; bu beyliğin sınırları içerisine katıldı.⁸

Ahlatşahlar zamanında Muş, ve çevresi tamamen Türkleşirken aynı zamanda da doğunun kalkınmış ve zengin şehirleri arasında yerini almıştır. Muş ve çevresi Ahlatşahlar, Artuklular ve Eyyubilerin hâkimiyet mücadeleleri sırasında birkaç defa el değiştirdi. Türklere Anadolu'nun kapısını açan Malazgirt, çevredeki komşu ülkelerin de iştahını kabartıyordu. Bu nedenle, Malazgirt ve çevresi farklı güçlerin hakimiyet mücadeleleriyle sık sık karşı karşıya kalıyordu. İlk defa Sökmenliler beyliği zamanında; Muş ve çevresi hakimiyet mücadelelerinden uzak; kendini manevi kültürel öğeleriyle zenginleştiren bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. "Sökmenliler Beyliği zamanında Van gölü havzasında ticaret, ilim, sanat, imar, kültür, faaliyetleri çok yüksek bir düzeye

---

⁸ Hamza Zülfikar, "*Van Gölü Çevresi Ağızlarının Özellikleri*", **Ömer Asım Aksoy Armağanı** TDK. Yay. Ankara 1978, s.299

ulaşmış, dolayısıyla devletin başkenti olan Ahlat “kubbetu’l –islam islamın kubbesi” sıfatıyla vasıflanmıştır.”⁹

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi ansiklopedisinde¹⁰, Eyyubilerle, Mardin Artukluları arasında; Ahlatşahların ülkesi önemli bir mücadele merkezi olduğunu; bu nedenle, iki devlet arasında Ahlat ülkesi için, hakimiyet mücadeleleri başladığını ve bu mücadeleyi Eyyubilerin kazandığı öğrenmekteyiz.

Ahlatşahlar ülkesi, Eyyubilerin saldırılarından sonra; Gürcüler’in baskınlarıyla perişan olmuştu. Celalettin Harzemşah; Doğu Anadolu’ya girdiği sırada Van, Ahlat, Erciş, Muş, Malazgirt ve Bitlis çevresi Suriye Eyyübileri’nin hakimiyetinde yer almaktaydı. Celaleddin Harzemşah, Ahlat’ı kuşattı ve döneminin önemli bir kültür mirası olan Ahlat ülkesini, yağmalatmıştır. Bu olaydan sonra, Ahlat ülkesi kültürel zenginliğini yitirmeye başlamıştır.

Osman Turan, Anadolu’daki bu kargaşa ortamını şöyle belirtmiştir: “Moğollar; Türkistan, Harizm, Horasan, İran, Azerbaycan’ı istila ve tahripten sonra, Harizmşah Sultan Celaleddini takiben 1230 senesinde bu ülkeye girdiler. Bargiri, Muş, Erzen, Bitlis şehirlerini yıktılar; yangına verip ahalisini kılıçtan geçirdiler. Kurtulan ve korkusundan köylerini bırakan insanlar dağlara, kalelere veya başka ülkelere kaçmışlardır.”¹¹

Karakoyunlu hükümdarları, gözden uzak olan yerlere kaçan insanları Timur’a karşı korumuş ve bu bölgelerin de Türkleşmesine yardımcı olmuştur. “Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Azerbaycan’ın Türkleşmesinde büyük rol oynayan Karakoyunlu hükümdarları aynı zamanda Timur ordularına karşı Doğu Anadolu’nun dağlık bölgelerinde yaptıkları mücadele ile tarihe geçmişlerdir.

---

⁹ Bahaddin Ögel, Hakkı Dursun Yıldız....vd., **Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu**, Boğaziçi Yay. Ankara 1992,s.11

¹⁰**Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi (İlk Müslüman Türk Devletleri)**, Kombassan Yay.,C.6 İstanbul, 1989,s.346

¹¹ Osman TURAN, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, Boğaziçi Yay., İstanbul. 2001 s.12

Denilebilir ki, büyük bir cihangir olan Timur'a karşı böyle bir mukavemet gösteren başka bir topluluk çıkmamıştır.”¹²

Muş Valiliğinin hazırlamış olduğu Kültür ve Turizm Envanteri'nde¹³; Muş ve Malazgirt'in; Moğollar'dan sonra İlhanlılar Devleti'nin hakimiyetine geçtiğini, Muş'un ve Malazgirt'in; Akkoyunlular ve Karakoyunlularla hakimiyet mücadelesinin de ana merkezi olduğunu, daha sonra, Timur'un tarih sahnesine çıkmasıyla; Anadolu'daki bu mücadelelerin Anadolu'yu yaşanmaz hale getirdiğini öğrenmekteyiz.

Bu yağmalama hareketlerinden sonra; Doğu Anadolu bölgesi bu defa da, Timur istilasıyla karşılaşmıştır. Bu istilada, Doğu Anadolu halkı ve yöneticileri direniş göstermektense yapılanlara ses çıkarmamaya karar vermişlerdir; bu karar, Doğu Anadolu'daki yöneticilerin ve halkın kârlı çıkmasını sağlamıştır. “Bitlis hakimi ve akrabaları olan Muş ve Ahlat hakimleri Erciş'i ellerinde tutan Karakoyunluların aksine Timur'a baş eğmeyi siyasetlerine daha uygun bulmuşlardı. Filhakika Timur 1401 yılında Karakoyunluların üzerine birlikler gönderdiği gibi kendisi de, Muş ovasındaki oymakları talan ettikten sonra; Ahlat ve Adilcevaz'ı geçerek Aladağ'a gitmişti. Timur'un bu esnada akına gelen ve kendisine sadakatle bağlanmış olan Adilcevaz hakimi hakana, Ahlat şehri ve yöresinin idaresini verdiğini biliyoruz.”¹⁴

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın Doğu Anadolu'nun tek hükümdarı olma isteği, Fatih Sultan Mehmet'le Otlukbeli savaşının yapmasına neden olmuştur. Uzun Hasan'ın Otlukbeli savaşında yenilmesi, Akkoyunlular'ın da tarih sahnesinden silinmesine neden olmuştur. “Akkoyunlu başbuğu Uzun Hasan, zamanında bütün Türkiye için, bir tehlike teşkil eden bu göçebe yapılı siyasi gelişme, Fatih Sultan Mehmet'in Otlukbeli'nde kazandığı zafer ile durduruldu ise

---

¹² Bahaddin Ögel, Hakkı Dursun Yıldız...vd , **age.**, s.15

¹³ **T.C. Muş Valiliği Kültür ve Turizm Envanteri**, Muş, 2005, s.11

¹⁴ Faruk SÜMER, **Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, TTK Yay. Ankara, 1990 s. 59-60

de; doğu yönünde, Türkmen derneşmesine karşı Osmanlı Türkiyesi zaferi ölçüsünde bir toprak kazancı sağlayamadı.”¹⁵

Akkoyunluların yıkılmasıyla; bu ülkenin yeni hakimi Safeviler oldu. Safevi hükümdarı Şah İsmail’in annesi Uzun Hasan’ın kızıdır. Şah İsmail, Uzun Hasan’ın torunu olmasına rağmen; kendisinin Şii olması ve ülkesinde mezhep ayrımcılığı yapması Doğu Anadolu’da Sünni Türkmenlerin katliamla karşılaşmasına sebep olmuştur. “Yavuz Selim daha padişah olur olmaz İran’dan gelen iki tehlikeyi bertaraf etmek üzere hazırlığa başlamış ve neticede 1514 tarihinde Çaldıran zaferiyle Şah İsmail’in Anadolu üzerindeki siyasi ve dini emellerine son vermiştir.”¹⁶

Yavuz Sultan Selim’in bu çabaları hem Anadolu’nun zorla Şiileştirilmesine engel olmuş; hem de Kanuni Sultan Süleyman döneminde, İran’la Osmanlı devleti arasında herhangi bir sorun yaşanmamasına sebep olmuştur. “Sultan Selim’in doğu seferinden sonra Kanuni Sultan Süleyman’ın zamanında İranlılarla büyük çapta anlaşmazlık olmamıştır. 1534 yılına kadar geçen yirmi yıllık süre içinde anlaşmazlıklar dondurulmuş gibi gözükmektedir.”¹⁷

Osmanlı devleti bünyesi içinde merkezi yönetime yardımcı olacak yerel yönetimler kurulmuştur. Bu yönetimler içerisinde; Muş, kendisine yakın olan mahalli birimler içinde sık sık yer değiştirmek zorunda kalmıştır. “Osmanlı İmparatorluğunun mülki taksimatında Muş, bazen Van eyaletinin bir sancağına merkez olarak, bazen de bu eyalete bağlı Bitlis Hanlığına tabii bir nahiye gibi gösterilir.”¹⁸

1826’da II. Mahmut’un yeniçeri ocağını kaldırma esnasında; Osmanlı devleti içinde bulunan mahalli beylikler, devlete karşı ayaklanmaya

¹⁵ Mustafa AKDAĞ, **Türkiye’nin İktisadi ve İctimai Tarihi 2** (1453-1559), Barış Yay. Ankara 1999 s.108

¹⁶ Bahaddin Ögel, Hakkı Dursun Yıldız...vd, **age.**, s.29

¹⁷ Burhan KOCADAĞ, **Lolan Oymağı ve Yakın Çevre Tarihi**, Taş Matbaası, Yalova 1987, s.54

¹⁸ **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1979, C.8, s.746

başlamışlardır. 1839 Tanzimat Fermanının ilan edilmesiyle, Osmanlı ülkesi içerisinde bulunan yerel yönetimlerin, yönetimdeki etkisine yavaş yavaş son verilmeye başlamıştır. “1870’te kabul edilen Vilayet nizamnamesi ile yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu gibi tedbirler sonunda, Doğu’daki mahalli beylerin hak ve nüfuzları azalmıştır. Bu arada, Doğu Anadolu’da mahalli otoritelerin ortadan kaldırılmasıyla meydana gelen otorite boşluğunu Bab-ı Ali tam manasıyla dolduramadığından; bölgede, Ermeni faaliyetleri artmış ve bazı huzursuzluklar olmuştur.”¹⁹

Doğu Anadolu’da meydana gelen otorite boşluğundan yararlanmak isteyen Ermeniler; Anadolu’da bölücü faaliyetlere girişmeye başladılar. Bu girişimlerini, Anadolu’da yağmalama faaliyetlerine kadar ilerlettiler. Ermenilerin bu hareketlerine karşılık; Osmanlı devleti, aşiret ağalarının paşa olarak seçildiği Hamidiye alaylarını kurdu. Hamidiye alaylarının paşaları Doğu Anadolu’daki aşiret ağalarından seçildi. Hamidiye alayları Ermenilerin ayaklanmalarının bastırırken; aşiret kavgalarının da körüklenmesine sebep oldu. Bazı aşiretler ayaklanmalara devam ederken; bazıları da, bu ayaklanmalara rağbet etmeyip; devlete hizmet etmeye devam etmiştir. “1918 sonbaharı yerlerine dönen bu alaylarla birlikte, Cıbrın aşiret alayları da memleketine dönmüştü. Daha sonra bütün Hamidiye alayları ilga edildiler. Cıbrınların bundan sonraki dönemde vatana hizmetleri; düzenli ordu bünyesinde devam edecektir.”²⁰

Ermeni güçleri, Avrupa’dan destek alıyordu. Avrupalılar tarafından Doğu Anadolu’daki Ermenilere, Ermeni devleti kurma sözü verilmiştir. Bu söz de, Osmanlı devleti içerisinde huzursuzluk yaratarak ülkenin güç kaybetmesine neden oluyordu. “I. Dünya Savaşından önce birçok olaylara sahne olan Bitlis ve yöresinde seferberliğin ilanından sonra da, Taşnak Sütyun komitesi Rus

---

¹⁹ Bahaddin Ögel, Hakkı Dursun Yıldız...vd, **age.**, s.31

²⁰ Abdülhaluk M. ÇAY, Yaşar KALAFAT; **Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Kuvay-ı Milliye Hareketleri**, TKAE. Yay. Ankara 1990, s.27

hükümetinden aldığı talimatı uygulamak üzere harekete geçmiş; Bitlis ve Muş yöresinin yönetimini üstlenmiştir.”²¹

İslam Ansiklopedisi’nde²², Muş ve çevresinin Kurtuluş Savaşı yılları esnasında geçirmiş olduğu değişimler hakkında şu bilgileri almaktayız; Osmanlı ordusu 1914’de; I. Dünya savaşında Kafkas cephesinde, başarısızlığa uğradı. Bu başarısızlık, Rusları ve Ermenileri harekete geçirdi. Ruslar ve Ermeniler; Doğu Anadolu’yla ilgili düşüncelerini yasal olmayan yollarla gerçekleştirmeye başladılar. Rusların ve Ermenilerin Anadolu’da girişmiş oldukları yağmalama hareketleri burada yaşayan bölge halkını, Elazığ ve Diyarbakır’a yöneltmeye başladı. Ruslar, 15 Şubat’ta Erzurum’u, 3 Mart’ta Bitlis’i, daha sonra Muş’u, 19 Nisan’da Trabzon’u, sonra Bayburt’u ve Gümüşhane’yi, 25 Temmuz’da Erzincan ve son olarak da, Van’ı işgal etti. 1916 yılında Diyarbakır 16. Kolordu Komutanlığına, Çanakkale’de başarı kazanmış olan Mustafa Kemal Paşa atanınca buradaki çatışmaların seyri değişti. Rus birlikleri kontrolleri altındaki köylerde katliam yaparak geri çekildiler. Ne var ki Ruslar; Muş’u yeniden ele geçirdilerse de 1 Mayıs 1917’de buradan çıkartıldılar.

Rusların, Osmanlı devleti üzerindeki emellerini gerçekleştirmek üzere; Ruslar tarafından Ermeniler görevlendirilmiştir. Ermeniler, Rusların amacına hizmet etmek için; Osmanlı devleti toprakları üzerinde karargahlar kurmuşlardır. “1917 günü Erzincan’da Rus ordusu ile Osmanlı ordusu arasında mütarekename imza edilmiş, bir müddet sonra Ruslar çekilirken, doğu illerini Ermenilerin hakimiyetine teslim ederek bunlara sayısız cephane, yiyecek, top, tüfek ve sair malzeme bırakmıştı. Ermeniler; Erzincan, Pülümür, Tercan, Erzurum, Varto, Hınıs ve Pasinler’de kuvvetli hükümet idare merkezlerini kurmuştu.”²³

Ruslar yenilmiş olmasına rağmen, Moskova’da yapılan antlaşmada Ermeni devleti iddiasından vazgeçmemiştir. Bu durum Türk tarafında büyük bir

²¹ Halil METİN, **Türkiyenin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları**, MEB.Yay. Ankara 2001, s.136

²² İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1979,C.8, s.747

²³M. Şerif FIRAT, **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**,TKAE.,Ankara,1983, s.151

tepkiye yol açmıştır. Bu durum, Ruslarla Türkler arasında anlaşma imzalanmamasına sebep olmuştur. “Bir dostluk muahedesi akdetmek ve ihtiyacımız olan para ve her nevi harp malzemesini temin için; Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığında bir delagasyon 11 Mayıs’ta Ankara’dan hareketle; 19 Temmuz’da Moskova’ya ulaştı. Dostluk antlaşmasının esasları 24 Ağustos’ta hazır olmakla beraber, Bekir Sami Bey’in bu antlaşmayı imzalaması mümkün olmadı. Çünkü Sovyetler; Bitlis, Van ve Muş illerinin Ermenistan’a terk edilmesini istediler. Bu suretle Sovyetlerin Anadolu’da doktriner emellerinden başka, siyasi ve emperyalist emelleri de ortaya çıkmıştır.”²⁴

Ermenileri kışkırtan Batılılar; Türklerin milli mücadeleyi bir milli bilinç haline getirmeleri ve Türk milleti bu bilinçle Ermenileri, Türk sınırlarından atmayı amaçlamıştır. Böylelikle Ermeniler de, başarısızlığa mahkum olmuşlardır. Bu durum, Ermenilerin; Türk sınırları üzerinde bölücülük yapma ideallerinin de yok olmasına sebep olmuştur. “Eylül ayında doğu cephesinde başlayan Türk taarruzları, Ermenilere karşı kazanılan zaferler, Türk askerinin Gümrü’ye girişi ve nihayet 3 Aralık 1920 tarihli Gümrü antlaşması, milli mücadele gücünü sadece mütereddit Sovyetlere göstermekle kalmamış, milli hareketin gerçek gücünü anlamak istemeyen Batılılara da bu gücü anlatmak istemiştir.”²⁵

Ermeni faaliyetleri nedeniyle rahat yüzü göremeyen Doğu Anadolu; Şeyh Sait isyanıyla yine karanlık günler geçirmeye başlamıştır. Burhan Kocadağ; Şeyh Sait isyanının, 8. 2. 1925 günü Palu yöresinde Darahani vilayet merkezinin işgal edilmesiyle resmen patlak verdiğini ve Alevi toplumunun dışında gelişip çevreyi tehdit etmeye başladığını söylemektedir ve Doğu Anadolu’da bu isyanın bölge bölge yayıldığını söylemektedir. Bu bölgeleri şöyle tespit etmiştir:

1. Bölge: Darahani (Genç), Lice-Maden-Ergani-Diyarbakır-Siverek ve çevresi

²⁴ Fahir ARMAOĞLU, 20.yy. **Siyasi Tarihi**, Alkım Yay., İstanbul, C.1-2 13. baskı s.312

²⁵ Fahir ARMAOĞLU; **age.**, s.317

2. Bölge: Elazığ-Malatya-Adıyaman-Maraş çevresi

3. Bölge: Çapakçur-Kığı-Karlıova ve çevresi

4. Bölge: Varto-Hınıs-Malazgirt-Muş-Ağrı-Van-Bitlis ve çevresi

Muş İl Yıllığında²⁶; Şeyh Sait isyanının Doğu Anadolu'yu çok yordüğünü belirtmiştir. İsyancılarla askeri kuvvetler arasında yaşananlar şu şekilde belirtilmiştir: Dört kol çevresinde yayılan Şeyh Sait isyanı; Varto'nun ve Malazgirt'in işgal edilmesinden sonra, isyancıların Muş'a ilerlemesiyle isyan büyümeye başlamıştır. Muş halkı isyana destek vermemiştir. Muş'ta bulunan ve isyanı bastırmak için; Abdurrahman köprüsünde saklanan askeri kuvvetlere; isyancılar, teslim olmak zorunda kalmıştır.

Şeyh Sait isyanının durdurulmasıyla cumhuriyetin istediği düzen, doğu illerinde kurulmuştur ve böylelikle de bir sukûnet ortamı meydana gelmiştir. Bu durum, Muş ilini de rahat günlere erdirmiştir ve bundan sonra bu sukunet ortamında Muş ili; kültürel, sosyal, ekonomik açıdan kendini geliştirmeye ve değiştirmeye başlamıştır.

MUŞ İLİNİN COĞRAFİ DURUMU

Muş ili, Doğu Anadolu Bölgesindedir. 39° 29' ve 38° 29' kuzey enlemleriyle 41° 06' ve 41° 47' doğu boylamlarının arasındadır. Yüzölçümü 8196 km²'dir. Türkiye yüzölçümünün yüzde 1,1'ini kaplar.²⁷

Muş, doğudan Ağrının Patnos ve Tutak, Bitlis'in Ahlat ve Adilcevaz, kuzeyden Erzurum'un Karayazı, Hınıs, Tekman, Karaçoban, batıdan Bingöl'ün Karlıova ve Solhan, güneyden ise Diyarbakır'ın Kulp, Siirt'in Sason ve Bitlis'in Güroymak ve Mutki ilçeleri ile çevrilidir.²⁸

²⁶ Muş İl Yıllığı, İki Nokta Yay. İstanbul, 1989,s.7

²⁷ <http://www.mus.gov.tr/cografyapi.aspx>

²⁸ Muş İl Yıllığı, İki nokta Yay. İstanbul, 1989, s.11

Muş, Fırat havzasını oluşturan iller arasında sayılmaktadır. Nitekim, Alim Gerçel “Fırat Havzasında Ölüm ve Cenaze Merasimleri, Ölüm Üzerine Değişler, Mezarlıklar” adlı tebliğinde; Elazığ, Adıyaman, Bingöl, Erzincan, Erzurum, Tunceli illeriyle; Urfa, Gaziantep, Muş, Bitlis, Malatya illerini, Fırat havzasını oluşturan iller olarak kabul etmektedir.

Muş’un yeryüzü şekilleri hakkında Muş ilini tanıtan Muş Valiliğinin resmi sitesinden şu bilgileri almaktayız²⁹: Muş, Güney Doğu Toros Dağlarının uzantısı olan Haçreş dağlarının önemli zirvelerinden Kurtik Dağının kuzeye bakan yamaçlarında, Çar ve Karni derelerinin aktıkları vadiler arasında kuruludur. İl alanının yüzde 34,9’unu kaplayan dağlar, Güney Doğu Torosların uzantılarıdır.

Muş yüksek ve dağlık bir yöredir. Bu dağlar, Alp-Himalaya kıvrım sistemiyle birlikte oluşmuş genç dağlardır. Rakım, genellikle 1250 metrenin üzerindedir. Güneydoğu Toros Dağları’nın uzantıları Muş il alanını çevreler. Eskiden gür ormanlarla örtülü olan bu genç dağlar, zamanla çıplaklaşmıştır. Muş ilinin başlıca önemli dağları Akdoğan (Hamurpet), Şerafettin, Bilican, Bingöl, Haçreş (Karaçavuş, Çavuş), Otluk ve Yakupağa dağlarıdır.

Genç ve verimli alüvyonlarla örtülü ovalar, il yüzölçümünün yüzde 27,2’sini kaplar. Murat vadisi il topraklarını doğu-batı doğrultusunda parçalamıştır. Genellikle 1500-1700 m rakımlı platolar il alanının yüzde 37. 9’nu kaplar. İl alanının kuzey ve kuzeybatısında yer alan bu platolar, Murat vadisinin tavanı ile bu dağların zirveleri arasında sıralanır. Az dalgalı ve kalın bir toprak tabakası ile örtülüdürler. Bol sulu ve otludurlar. Bu nedenle, Muş tarımının en gelişmiş dalı hayvancılıktır.

Muş ilindeki vadiler Murat Irmağı ve kollarınca açılmıştır. Bu vadilerin en önemlisi Murat Vadisidir. Muş il alanının yüzde 27, 2’sini ovalar oluşturur. En önemlisi Muş, Bulanık, Malazgirt ve Liz Ovalarıdır. Muş ili sınırları içinde kalan

---

²⁹ <http://www.mus.gov.tr/cografiyapi.aspx>

başlıca göller: Haçlı (Bulanık), Hamurpet (Akdogan), Küçük Hamurpet, Gaz (Kaz) gölleridir.

MUŞ İLİNİN İKLİMİ

Muş ili, genel olarak; Doğu Anadolu bölgesinin sert ve karasal ikliminin tesiri altındadır. Ne var ki iklim, il alanında yöreden yöreye değişmektedir. İlde başlıca iki alt iklim tipi görülür. Bunlar Aşağı ve Orta Murat ile Van bölgesi iklim tipleridir.³⁰

Sıcaklık -29°C ile +37°C arasında seyreder. Senenin 120 gününde sıcaklık +30°C'nin üzerinde, 120 gün 0°C'nin altında olur. Kışın fazla kar yağar. Senelik yağış miktarı 1000 mm ile 350 mm arasındadır. Kışlar çok soğuk ve uzun; yazlar kısa, sıcak ve kurak geçer. İl topraklarının % 53'ü çayır ve mer'alarla, % 11'i orman ve fundalıklarla ve % 33'ü ekili ve dikili alanlarla kaplıdır. Ovalar bozkır (step) görünümündedir. Yaylalar ve platolar uzun müddet karla örtülü kaldığı için yeşilliğini uzun müddet muhâfaza eder. Ormanlarda meşe çoğunluktadır. Tarıma elverişsiz arâzi % 3'tür.³¹

“Karasal iklimin etkisinde olan ilin, doğal bitki örtüsü step görünümündedir. Ormanlar tahrip edilmiş olduğundan, günümüzde yalnızca dağlık kesimlerde yer yer meşe topluluklarına rastlanır. Yüksek düzlükler ise çayırarla kaplıdır.”³²

---

³⁰ **Muş İl Yıllığı**, İki Nokta Yay. İstanbul, 1989,s.14

³¹ <http://www.turkmania.com/archive/index.php?t-4774.html>

³² **Ana Britannica**, Ana Yay.,1986,C.23, s.234

MUŞ İLİNİN SOSYO-KÜLTÜREL DURUMU

2000 Yılı Nüfus Sayımına göre İl merkez nüfusu 67. 927, toplam il nüfusu ise 453. 654'tür.

Muş ili, ekonomik yönden geri kalmış illerimizden biridir. Ekonomik yapısı temelde tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Tarım ve hayvancılık büyük ölçüde geleneksel yöntemlerle yapıldığı için verim düşüktür. Sanayi gelişmemiştir. İl genelinde yaygın bir işsizlik ve yoksulluk mevcuttur. 2001 yılı verilerine göre; Türkiye'de kişi başına düşen gelir sıralamasında 81 ilde 80. sırada yer almaktadır.

Muş ili, sanayileşme açısından geri kalmış illerimiz arasındadır. Sanayinin gelişmemesinin temel nedenleri; sermaye birikiminin yetersizliği, iklim koşullarının olumsuzluğu ve hammaddenin çok kısıtlı oluşudur. İl genelinde halen 58 anonim şirket, 553 limited şirket, 23 kollektif şirket faaliyette bulunmaktadır. Muş ilinin, en büyük sanayi tesisi olan Muş Şeker Fabrikası; 1982 yılından beri faaliyettedir. İlde sanayinin gelişmesine önemli katkı sağlayacak olan, Muş Organize Sanayi Bölgesinin yapımına 2002 yılında başlanmıştır. 90 hektarlık alanda 56 fabrika kapasiteli olarak planlanan Organize Sanayi Bölgesinin fiziki gerçekleşmesi % 80 seviyesindedir.³³

Muş ilinde; okul öncesi ilköğretim ve orta öğretimde toplam okul sayısı 606, derslik sayısı 2658, öğretmen sayısı 2983'tür. İlde 3 meslek yüksek okulu bulunmaktadır.³⁴Fırat Üniversitesine bağlı olarak, 2006-2007 eğitim öğretim yılında eğitim fakültesi öğrenci alımına başlamıştır.³⁵

---

³³ <http://www.mus.gov.tr/ekonomi.aspx>

³⁴ <http://www.mus.gov.tr/egitimvesaglik.aspx>

³⁵ <http://www.firat.edu.tr/musegitimfak/>

MUŞ İLİNİN ETNİK DURUMU

Malazgirt seferiyle, Muş'a Türkmen akınları başlamıştır; bu da, Türk kültürünün somut bir şekilde Muş'ta yaşamasına ve özümsemesine neden olmuştur.

Muş Valiliğinin hazırladığı Kültür ve Turizm envanterinde; Muş ilinin yüzey araştırmalarına bağlı olarak, şu bilgiler yer almaktadır: “C. A. Burrey sekiz, M. S. Rotman ise bunların dışında yirmi höyük tespit etmiştir. Ayrıca bu merkezler ile Elazığ bölgesi arasında bir ilişkinin var olduğu ortaya konulmuştur. İÖ. 2000 başlarından itibaren bölge, Hurri ülkesi olarak anılmış, İ. Ö. 2000 ortaları ve sonrasında ise Huri – Mitanni devletinin toprakları içerisinde gösterilmiştir. Muş ve çevresini de egemenlikleri altına alan Urartular hakkında ilk bilgileri İ. Ö. 13. yy. başlarına ait Asur yazıtlarından ediniyoruz. Asur kralı I. Salmanasar'ın krallığının ilk yılına ait yazıtlarda ilk kez “Urartu” adından söz edilmektedir.”

Urartuların Muş'a hakim olması; Muş'un kültürel hayatının düzenlenmesi ve asayişinin korunmasını sağlamıştır. Asurlulara karşı girişilen mücadeleler Muş'a yarı uygar kavimlerin sahip olmasını sağlamıştır. Nazmi Özçelik Urartuların Muş'a hakim olmasını şu şekilde değerlendirmiştir. “Urartu devleti, hem Asur tarihi hem de Ön Asya tarihi açısından önemlidir. Çünkü hem kuzeyin yarı-uygar kavimlerinin güneydeki uygar dünyaya saldırılarına engel olarak bir noktada uygar dünyayı korumuşlar, hem de diğer yandan Doğu Anadolu'da oturan kavimleri birleştirerek Asurlulara karşı mücadele edip; onların Doğu Anadolu ve Torosları işgal etmelerini ve buralardaki zengin maden yataklarını ele geçirmelerini engellemişlerdi.”³⁶

“Muş İlinin Tarihi” bölümünde de belirttiğimiz gibi, Doğu Anadolu Bölgesi; Med, Pers, Mısır, Suriye ve Part egemenliği altında kalmış, ancak bu ülkelerin bölgeye uzun süreli bir hakimiyetinden söz etmek mümkün değildir.

---

³⁶ Nazmi Özçelik, *age.*,s.69

Daha sonraki dönemlerde ise; Arap, Bizans, Sökmenliler Beyliği, Selçuklular ve Osmanlılar egemenliği altında kalmıştır. Muş'a hakim olan bu devletlerden önce, bu bölgeye Türk asıllı devletler hakim olmuş ve göçlerle gelen Oğuz boylarının bölgeye daha çabuk adapte olmasını sağlamıştır. “Yapılan araştırmalar, Oğuzlar’dan çok önceleri esaslı Türk unsurları olan Su (Saka)ların, Sabirlerin, Kimmerlerin, Volga Bulgarlarının ve Hunlar’ın Doğu Anadolu’ya yerleştikleri, Kars ve Van taraflarında görülen Bulgar kütelleri ile Peçeneklerin bu bölgeyi Türk yurdu haline getirdiklerini göstermektedir.”³⁷

Muş'taki Türk yerleşimi Alparslan'ın Malazgirt seferinden sonra sistemli bir şekilde çoğalmaya başlamıştır. Bu durumda Alparslan'ın şu sözleri Anadolu'ya yeni yerleşen Türkleri daha da cesaretlendiriyor bu bölgeyi yurt olarak kabul etmelerine yardımcı oluyordu; “Aslan ve kartal yavruları gibi olunuz; yeryüzünde gece-gündüz uçunuz artık Romalılara ve Hristyanlara aman vermeyiniz!” emrini vermek üzere Anadolu kapılarını açıyordu. Bizans ordusu Malazgirt'te imha edildiği için, bütün Türkler Anadolu'ya boşalmakta ve her taraf Oğuz boylarıyla dolmaktaydı.”³⁸

Muş'a yerleşmiş olan Oğuz boylarını şöyle sıralayabiliriz:

Oğuzlar Muş'a boylar halinde yerleşmeye başlamıştır. Bu boyların bir kısmı yerleştikleri bölgelerde, Orta Asya'dan getirdikleri dil ve kültürlerini; buldukları bölgedeki yerli kültürlerle karşılaştıkları esnada unutmuşlardır. Bu boylardan biri de Beydili boyudur. Bu konuda Mehmet Eröz şu bilgileri vermektedir. “Beydili veya Beydilli isimli boy 24 Oğuz boyundan biridir. Muş'ta Beydili göçerleri Türkçe'yi unutmuştur.”³⁹

---

³⁷Osman ÖZER “*Ana Altayca ve Çuvaşça ile Zazaca Arasındaki Dil Benzerlikleri*”, **Tuncer Gülensoy Armağanı**, Bizim Gençlik Yay.Kayseri, 1995, s.289

³⁸ Osman TURAN, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, C.1-2, , Boğaziçi Yay, İstanbul 2000, s. 204

³⁹ Mehmet ERÖZ, **Atatürk, Milliyetçilik, Doğu Anadolu**, TDAY, İstanbul, 1987, s. 226

Oğuzlar boylar halinde anayurtları olan Orta Asya'dan göç etmişlerdir. Oğuzların İslamiyeti kabul edenlerine de Türkmen denilmektedir. Anadolu'ya göç eden ve göç etikleri yerlerde geldikleri yerlerin sosyal yaşamının izlerini yansıtan Oğuzlar, 1071'de Bizansla Selçuklu devleti arasında yapılan Malazgirt zaferinde Selçukluların yanına geçerek; Anadolu'nun kapılarının Türklere açılmasına sebep olmuştur. Yerleşik hayatı benimseyen Oğuzlar, Anadolu'da birçok Türk devleti kurarak; Anadolu'daki sosyal yaşamı zenginleştirmişlerdir. Göçebe olarak yaşayan Türk boyları da Anadolu'nun birçok yöresinde kültürün daha geniş alanlara yayılmasına yardımcı olmuştur. Her bir boyun sosyal ve siyasi yaşamını belirleyen kendine özgü kanunları vardır. Bu kanunlar, her bir boyu diğerinden ayıran özelliklere sahip olmasına neden oluyordu. Tahir Türkkan'ın internet sitesinde Muş'a yerleşen aşiret ve boylar şu şekilde belirtilmiştir: “Okçu Okçuyan aşireti, 287 yılında Bitlis Muş bölgesinde Mamık ve Konak kardeşlerin kırıngınlığına uğrayan “slog”=okçu boyunun Dede Korkut Oğuznamelerinde “Okçu-Kazan” denilen ilbeylerine bağlı olup, Fırat nehri batısına kaçıp kurtulan ve Malatya- Halep arasında konup göçen Oğuzlarındandır. Karabegan \ Karabeğli aşireti; Osmanlı tahrir defterlerinde Türkmen Yörükani taifesinden gösterilmişlerdir. Anadolu'da Erzurum, Gaziantep, Kastamonu, Uşak, Muş illerinde Karabey adlı köylere rastlanılmaktadır. Kurdiki \ Kurtikan aşireti, 5. yy. dan kaldığı sanılan Khorenli Mouses coğrafyasındaki Kortik ve Muş'un güneyindeki yaylak “Kortik Dağı” adları ile ilgili boydur. Osmanlı tahrir defterlerinde “konar göçer” Türkman ekradı taifesinden gösterilmişlerdi. Yani Türkmenlerin karlı dağlarında gezeni anlamındadır.”⁴⁰

Türklerin boylar halinde Anadolu'ya yerleşmesi Orta Asya geleneklerinin de Anadolu'ya adapte edilmesine sebep olacaktır. Böylelikle, Türk boyları; Türk sosyal yaşamını maddi ve manevi kültür öğelerini, yeni hayatlarına girecek olan İslamiyet diniyle de zenginleştirerek varlıklarını devam ettirecektirler. “638

---

⁴⁰ <http://www.angelfire.com/tn3/tahir/trk70.html>

tarhinde Muş, Bitlis, Ahlat çevrelerinde çok sayıda Oğuzların yaşamakta oldukları ve yüz bin evden fazla bir akrabalık teşkil ettikleri kaydedilmektedir.”⁴¹

Malazgirt zaferiyle Anadolu'ya yerleşen Oğuz boyları; Anadolu ve dünya tarihinde önemli olan devletlerin kurulmasına da öncülük etmişlerdir. Faruk Sümer; Anadolu'ya yerleşen Oğuz boylarını isimlerini şöyle belirtmiştir. “1071 Malazgirt zaferiyle Oğuz-Türkmen boylarına iyice açılan Anadolu'nun bu bölgesinde Kayı, Kınık, Bayındır, Bayat, Yıva, Eymir, Döğer, Beğdili gibi Oğuz boylarıyla Bozoklu, Akkoyunlu, Karakeçili, Uluğ, Yörük, Harzemli, Saatlu, Alpavut, Cihangirli, Koçer, Sürmeli gibi Oğuz Türkmen boy, soy, oymak ve aşiretlerinin yaşadıkları görülür.”⁴² Bu boy isimlerine baktığımız zaman; Selçuklu, Osmanlı, Akkoyunlu gibi Anadolu'nun ve dünyanın nabzını tutan köklü imparatorluklar ve devletler karşımıza çıkıyor.

Faruk Sümer Muş'a yerleşen Oğuz boylarını da şöyle ifade etmiştir: “24 Oğuz boyunun Doğu ve Güneydoğudaki iskanı da bu yörelerin Türklüğü için de önemlidir. Muş-Ahlat-Malazgirt-Doğu Beyazıt hattında: Kayı, Kınık, Bayındır, Döğer, Bayat, Eymir, Çepni, Avşar boyları bulunmaktaydı.”⁴³

Bu kültürel hareketlilik içinde, Türkmenleri de unutmamak gerekir. Türkmen yaşamının maddi kültür öğelerine de Muş'ta rastlamaktayız. Bu durum, bu bölgede; Türkmen yaşamının da, tesiri olduğunu göstermektedir. “Türkmen aynalı halıların Doğu Anadolu'da Malatya, Muş, Tunceli köylerinde dokunduğu tespit edilmiştir”.⁴⁴

Aşiret, Faruk Sümer'in deyimiyle; Yörükler için kullanılmaktadır. Tuncer Gülensoy'dan edindiğimiz bilgilere göre; Muş'a yerleşen aşiretler ve inanışları hakkında da şu bilgileri alıyoruz: Şadili aşireti; eskiden Alevi olan bu

⁴¹İsmet PARMAKSIZOĞLU, **Tarih Boyunca Kürt Türkleri ve Türkmenler**, TKAE., Ankara 1983, s.8

⁴² Faruk SÜMER, **age.**, s.9

⁴³ Faruk SÜMER, **age.**, s.69

⁴⁴ Bahaddin ÖGEL, H. Dursun YILDIZ,...vd., **Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu**, TKAE, Ankara, 1985 s.40

aşiret mensupları şimdi sünnidir. Toplam 100 bin civarındadır. Cibran aşireti; Şafii - Nakşibendidirler. Lolan aşireti; Asya'da meydana gelen bir kuraklık yüzünden M.S IV. yy. da anayurtları olan Türkistan'daki Lolan şehrinde batıya göçmüş bir Türk kabilesidir. Alevidirler. Hormek aşireti; Harzem Türkleri soyundandır. Alevi -Bektaşî olup Türkçe, Zazaca ve Kurmanci Türkçesi kullanmaktadırlar. Abdalan aşireti Afganistan'da yaşayan bir Türk boyudur. Alevi -Bektaşî olup göçebe değıllerdir. Baba Mansur ocağının müridlerindedir. Bu aşiretin Akkoyunlu Türklerinden geldiğı söylenmektedir. Afganistan'da yaşayan bu Türk boyunun bir kısmı da Muş'un Varto ilçesinde yaşamaktadır.”⁴⁵ Bu aşiretlerin inanışlarına ve sosyal yaşamlarına bakacak olursak; Anadolu'nun kültürel çeşitliliğini kendi bünyelerinde yaşattıklarını ve Anadolu'nun sosyal yaşamına kendilerine özgü aktarımlar yaptığını görmekteyiz. Muş'ta aşiretlerin gücü halen daha devam etmektedir. Bu durum, toplumsal yapının geçmişe değer vermesinin göstergesidir. Aşiretlerin sosyal yaşamı kuvvetlendiren bir birliktelik olduğunu da unutmamak gerekir. Çünkü her aşiretin, kendi üyeleri üzerinde bütünleyicilik özelliğı bulunmaktadır.

Kürtler de, bu bölgeye 1135-1205 yılları arasında Eyyubiler döneminde yerleştirilmiştir. Eyyubiler, Kürtleri; Türklerin Anadolu'ya yerleşmesine engel olmak için kullanmışlardır. “Eyyubiler bir kısım Kürtleri Muş, Bitlis ve Sason yöresine yerleştirmek suretiyle Türklerin Anadolu'ya göç hareketine yeni bir yön vermek ve Türkleri bölgeden uzaklaştırmak istemişlerdi.”⁴⁶

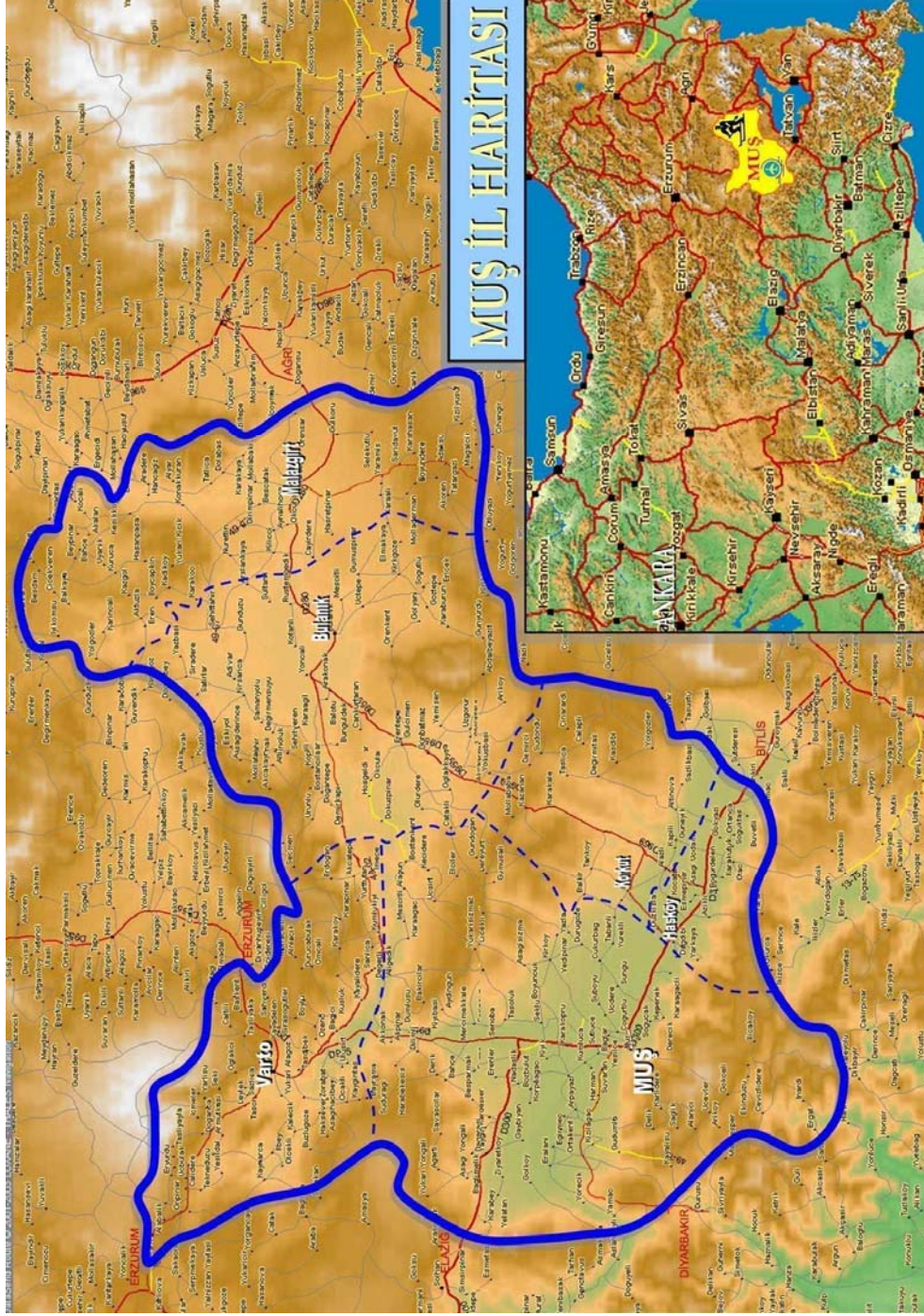
Muş ağzında; Kürt, Zaza, Arap, Fars, Ermeni, Oğuz kültürlerinin etkisinin olduğunu görmekteyiz. Bu durum; bölgede yüzyıllar önce meydana gelen hareketli siyasi ve sosyal yaşamın bir uzantısıdır. Muş ağzı, bu kültürel oluşumların Türkçe'ye tesiriyle oluşmaktadır. Muş ağzında Türkçe kelimeler yoğunluktadır; fakat bölgede yaşamış olan yerel kültürlerin etkisi de Muş ağzında görülmektedir. Bunlar içerisinde Kürt etkisini, bölgede yaşanan kültürel

⁴⁵ Tuncer GÜLENSOY, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Düşünceler**, Ankara 1993 s.71-78

⁴⁶İsmet PARMAKSIZOĞLU, **age.**, s. 25

değişimlerin değiştirerek oluşturduğu ve bu bölgeye yerleşmiş olan ırkların birlikte meydana getirdiği ortak bir oluşumdur diyebiliriz. Nitekim bu konuyla ilgili Burhan Abay; “Kürtçe ile Altay Dilleri Arasındaki Bazı Kelime ve Ses Denklikleri Üzerine Bir Deneme” adlı makalesinde; Kürtçenin vernaküler bir dil yani bir ülkeye veya bir bölgeye özgü yerli bir antlaşma vasıtası olduğunu savunmaktadır. Kürtçenin Anadolu’da tabakalaşmasını ise; bu bölgeye yerleşmiş olan milletlerin yani Ermeni, Rum, Süryani, Keldani, Yezidi gibi toplumlara; Anadolu’ya yerleşen Oğuz boylarının tesirine, Arap ve Fars kültürlerinin etkisine; ayrıca yabancı dillerden; Yunanca, İtalyanca, Fransızca, Rusça, Arapça, Farsça’nın etkisine bağlı olarak oluştuğunu belirtmektedir.

Derleme Yerlerini Gösteren Harita:⁴⁷

⁴⁷ <http://www.mus.gov.tr/cografiyapi.aspx>

İnceleme Bölgemizin Sınırları ve Muş Ağzının Genel Özellikleri:

Muş ili, doğuda Ağrının Patnos ve Tutak, Bitlis'in Ahlat ve Adilcevaz, kuzeyden Erzurum'un Karayazı, Hınıs, Tekman, Karaçoban, batıdan Bingöl'ün Karlıova ve Solhan, güneyden ise Diyarbakır'ın Kulp, Siirt'in Sason ve Bitlis'in Güroymak ve Mutki ilçeleri ile çevrilidir.

Yapmış olduğumuz derleme çalışmasının sınırları ise; batısında Yaygın beldesi; kuzeyinde Varto ilçesi; doğusunda Bulanık ilçesi; güneydoğusunda Hasköy ilçesi; güneyde Bitlis, Siirt ve Diyarbakır illeriyle çevrilidir.

İnceleme bölgemizin diğer Anadolu ağızlarından ve yazı dilinden ayrılan ve benzeşen özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1. 1. tekil şahıs zamiri olarak men; dönüşlülük zamiri olarak öz kelimesi kullanılmaktadır. Eski Türkçede 1.tekil şahıs zamiri olarak kullanılan ben kelimesinin başında daha çok b sesinin tercih edildiği görülmektedir. ben zamirinin men şeklinde kullanılması Azeri Türkçesinde görülen bir özelliktir. men “ben” (II-3); öz “kendi” (V-25) Men ve öz zamirlerinin kullanımı, Muş ağzının Azeri Türkçesiyle benzeşen yönüdür.

Ahmet Buran ve Ercan Alkaya'nın “Çağdaş Türk Lehçeleri” eserinde de Azeri lehçesinde kullanılan bu zamirler hakkında şu bilgiler verilmiştir. “Azeri Türkçesinde, bazı ön b'ler m'dir. Dönüşlülük zamiri, özdür. ”⁴⁸

Bu konuda Zeynep Korkmaz, Güneybatı Anadolu Ağızları adlı eserinde; “Bu durum Türkmen boylarının en önemli ses bilgisi özelliklerindedir. Önseste b>m değişimi vardır. ”⁴⁹ demek suretiyle bu ses değişimine işaret etmektedir.

2. k>h değişmesi; Muş ağzında, en sık görülen ses hususiyetidir. Muş ağzında; k sesleri söyleyiş kolaylığı sağlaması amacıyla h sesine dönüşmüştür.

⁴⁸ Ahmet BURAN, Ercan ALKAYA; **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Akçağ Yay. Ankara 2001, s.47-49

⁴⁹ Zeynep KORKMAZ, **Güneybatı Anadolu Ağızları**, TDK. Yay. Ankara 1994, s.XLII

Necmettin Hacıeminoğlu Eski Anadolu Türkçesinde kullanılan ħ ünsüzü için, şunları söylemiştir: “ħ ünsüzü Türkçenin asli sesi olmadığı halde k ünsüzünün zaman içerisinde ħ şeklinde geliştiği görülmektedir.”⁵⁰

yıhıldı “yıkıldı” (I-30); anlatmaħla “anlatmakla” (XVI-5); yoħmiş “yokmuş” (III-1); yazıħtır “yazıktır” (VIII-31); yaħar “yakar”(XLIII-9)

3. İnceleme bölgemizde, bazı kelimelerin bünyesinde fazladan bir sesin türetildiği görülmektedir. heyvah “eyvah” (I-27); iraf “raf” (XXIII-13); hayva “ayva” (IV-32); yendürmek “indirmek” (XIX-9);

4. y sesiyle başlayan bazı kelimelerde y sesinin düştüğü görülmektedir. y sesinin düşmesiyle y sesinden sonra gelen ünlü sesin de uzadığı görülmektedir. ĩlan “yılan” (I-75); ūzük “yüzük” (II-33); ĩğidin “yiğidin” (II-6); ūzüm “yüzüm” (IV-8)

Oğuzca’da; genellikle kelime başındaki y sesi düşürülmekte ve kendisinden sonra gelen ünlü harf kelimenin ilk harfi olarak kullanılmaktadır. Aynı durumun Muş ağzında da görülmesi Oğuzcanın tesirinin günümüze kadar sürdürüldüğünün göstergesidir. Kelimenin ilk sesi olan y sesinin düşmesi için Ahmet Buran şu bilgiyi vermektedir. “Doğu Anadolu ağızlarında ön ses y’nin düşmesi sıkça görülen bir özelliktir.”⁵¹

5. Belirtme hali ekinin, yazı dilinde kalınlık-incelik uyumuna uygun bir şekilde kullanılmasına rağmen; Muş ağzında, uyumu bozduğu görülmektedir. Bazen kalın ünlülerle başlayan ve kalın ünlülerle devam eden kelimelere; ince

⁵⁰ Necmettin HACIEMİNOĞLU; **Karahanlı Türkçesi Grameri**, TDK.Yay, Ankara 2003, s.6

⁵¹ Ahmet BURAN; *Doğu Anadolu Ağızlarının Kelime Hazinesi,Doğu ve Güneydoğu Anadolu Ağızları Üzerine Araştırmalar*, Boğaziçi Yay. Ankara 1992, s.67

ünlü belirtme eklerinin geldiği görülmektedir. paşalıği “paşalıği” (IX-12); bohçasını (X-23); gızı “kızı” (I-34); oni “onu”(III-40)

Hamza Zülfikar, “Van Gölü Çevresinin Ağız Özellikleri” makalesinde; Bitlis ve Van ağızlarında son seslerde bulunan dar ünlülerin ince dar düz biçimlerine dönüştürüldüğünü söylemektedir. Bu durumun Muş ağızında da görülmesi; Muş ağızının, Bitlis ve Van bölgesine yakın olması ve iki bölgenin ağızından etkilenmesine bağlanabilir.

6. Muş ağızında, kapalı e sesi oldukça yaygındır. Yazı dilinde i sesiyle kullanılan kelimeler, Muş ağızında e sesiyle karşımıza çıkmaktadır; fakat bu ses e ile i arasında bir ses özelliği göstermektedir. Yazı dilinde bu ses kapalı e olarak adlandırılmaktadır. “kapalı e ünlüsü, e ile i arasında dar ve kapalı bir e ünlüsüdür.”⁵² èyi “iyi” (XIV-50); hêç “hiç” (X-23); abèlerinin “ağabeylerinin” (III-6)

7. Yönelme hali eki, iyelik ekinden sonra, eksiz bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Yönelme hali eksiz bir halde karşımıza çıktığı zaman bu ekin yönelme hali olduğunu konuşan kişinin vurgu ve tonlamasından anlamaktayız. peşán “peşine” (X-40); içán “içine” (I-5); dodağán “dudağına” (XX-220); dişán “dişine” (XX-220); bağran “bağrına” (XIII-46)

Bu durumla ilgili Ahmet Buran da şunları söylemektedir: “İyelik 2. teklik şahıstan sonra yönelme hali ekinin düşürülmesi, özellikle Doğu Anadolu ağızlarında görülen bir durumdur. Bu tür örneklerde, kelime ünlü ile bitiyorsa, kök veya gövde ünlüsü a ve e’ye dönüşür. Bu dönüşme, meydana gelirken; a, ı, o, u ünlüleri a, e, i, ö, ü ise e olur. İyelik ekiyle ses değişmesine uğramış iyelik ekinden önceki ünlü ikisi birlikte, iyelik ve yönelme hali anlamı ifade ederler.”⁵³

⁵² M. Emin EREN, **Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağızları**, TDK. Yay. Ankara 1997 s. 19

⁵³ Ahmet BURAN, **Anadolu Ağızlarında İsim Çekim Ekleri**, TDK.Yay. Ankara 1996, s.301

8. Muş ağızında, kalınlık ve incelik uyumunun bazı kelimelerde kullanılmadığı görülmektedir. Yöreye özgü ses hususiyetlerinden biri olan kalın ünlülü kelimelere, ince ünlülü eklerin gelmesi kalınlık-incelik uyumunun kullanılmamasına sebep olmaktadır. bacı “bacı” (XIII-1); ğarı “karı” (XIII-7); varmış “varmış” (XXVI-15); insanları “insanları” (IX-14); yoğmuş “yokmuş” (XIII-2); akrabaları “akrabaları” (XIV-29)

“Geniş ünlülü bazı çekim eklerindeki ünlü incilmesi veya ünlü kalınlaşmasının sebep olduğu kalınlık-incelik uyumsuzluğu; Ağrı, Muş, Bitlis, Bingöl merkez; Palu ağızlarında daha çok ünlü incilmesi bazen de ünlü kalınlaşması ile ortaya çıkar.”⁵⁴

9. Muş ağızında, seslerin yer değiştirmesi, ünsüz düşmesi, ünsüz türemesi, gibi ses olayları da yaygındır. melmeketimiş “memleketiymiş” (XXVI-57); surfaya “sofraya” (XXIV-11); mahna” mana” (XIII-92); hayva” ayva” (IV-32); heyvah “eyvah” (I-27); kēf “keyif” (III-45); ĩğidin “yiğidin” (II-6); çölmegin “çömleğin” (I-90); bī“bir” (X-34); havlu “avlu” (II-73)

10. Duyulan geçmiş zaman eki, daha çok ince ve dar ünlülerle karşımıza çıkmaktadır. Fiillerin duyulan geçmiş zamanın 1. tekil şahıs çekiminde ise; geniş ünlülü şahıs ekleri karşımıza çıkmaktadır. olmiş “olmuş” (III-14); yoğmuş “yokmuş” (III-1); varmış “varmış” (III-1); kesmişem “kesmişim” (I-66); goyılmış “koyulmuş” (III-16); demişem “demişim” (XV-59); galmışam “kalmışım”(XV-69)

11. Geniş zamanın 1. tekil şahıs çekimini daha çok geniş ünlülerle görmekteyiz. Bu da; Azeri lehçesinin Muş’u tesiri altında bıraktığının

⁵⁴ Leyla KARAHAN, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, TDK Yay. Ank.1996 s.70

göstergesidir. giderem “giderim” (IV-72); verirem “veririm” (XIII-66); biraħaram “bırakırım” (I-72); olmaram “olmam” (LVI-168); ğirerem “kırırım”(III-56); ederem “ederim” (XIII-44); gezerem “gezerim” (XX-274); söylerem “söylerim” (XIII-34); düzerem “düzerim” (LVI-201); бүkerem “bүkerim” (LVI-202)

Geniş zamanın 1.tekil şahıs çekiminde geniş ünlülerin kullanılması konusunda Muharrem Ergin de; şunları söylemektedir. “Burada dikkati çeken şey, 1. şahıs ekinin –em şeklinde olmasıdır. Bu, mühim bir Azeri hususiyetidir. Gerçekten Azeri ve Osmanlı sahaları arasındaki belirli ayrılıklardan birini bu şahıs eklerindeki fark teşkil eder.”⁵⁵

12. Soru ekinin kullanımında, Muş ağzının yazı diliyle birleşen yönü soru anlamı vermek için kelimelere mi soru edatının getirilmesidir; farklılık olarak, genellikle kalın ünlülerden sonra, ince ünlülerin kullanılması ve kalınlık-incelik uyumunun bozulmasına sebep olmasıdır diyebiliriz. var mı? “var mı?” (II-53); tahıl mıdır? “tahıl mıdır?” (XVII-18); olur mi? “olur mu?” (IV-9); hızlılık mı? “hızlılık mı?” (VIII-6); çeker misin? (XX-136); ğılınç mı? “kılıç mı?”(XIII-145)

---

⁵⁵. Muharrem ERGİN, *Azeri Türkçesi*, Ebru Yay. 9, İstanbul 1981, , s.125

İNCELEME

SES BİLGİSİ (FONETİK)

A-ÜNLÜLER

Yazı Dilinde Bulunmayan Ünlüler

Muş yöresi ağızında; yazı dilinde kullanılan sekiz ünlünün dışında şu ünlüler vardır:

á Ünlüsü: a ile e arasında yarı ince yarı kalın bir ünlüdür. Muş ağızında kullanım alanı oldukça geniştir. Anadolu ağızlarında görülen birbirini hatırlatan ünlülerin birbirinin yerine kullanılmasının doğurduğu en önemli ses hususiyetlerindedir. içán “içine” (I-5); ölecáh “ölecek” (I-25) álma “elma” (II-IX); derkán “derken” (III-2); hastádir “hastadır” (I-24); álmanın “elmanın” (II-5); çarásız “çaresiz” (II-110); hurmálárdán “hurmaldan” (III-22)

â Ünlüsü: a ile ı arasında yarı dar bir ünlüdür. Muş ağızında, kalın dar ünlüler yerini; düz geniş ünlülere bırakmaktadır.

olasán “olasın” (LVIII-2); bacísíyám “bacısıyım” (II-11); bağlarám “bağlarım” (XX-8); gáçarám “kaçarım” (X-11); almışám “almışım” (IV-51)

é Ünlüsü: e ile i arasında ince ve kapalı bir ünlüdür. Bu sesle ilgili olarak; Lois Bazin “Türk Dillerinin Müşterek Tarafları ve Temayülleri” adlı makalesinde şunları söylemektedir. “Kapalı e, kelime içerisinde hiçbir semantik rol almadığı Ä/ İ karşılığının bulunduğu nadir hallerde Ä / İ arasında kararsızlık geçiren bir çeşit tarafsız gerçekleştirme olarak görünür.”⁵⁶ Bu ses Türkiye Türkçesi ile çağdaş Türk lehçelerinde görülen 9. ünlü sayılmaktadır.

⁵⁶ Mehmet AKALIN, *Tarihi Türk Şiveleri*, Atatürk Ü. Yay., Ankara 1979 s. 17

h c “hiç” (X-23); g tmiş “gitmiş” (XVI-7); f lan “filan”(XIX-2)

  ünlüsü: ı ile i arasında yarı ince yarı kalın bir ünlüdür. Muş yöresinde daha çok eklerde incelme görülür. Özellikle fiillerin duyulan geçmiş ve geniş zaman çekimlerinde; isimlere gelen hal eklerinde incelmeyi sağlayan ünlü olarak karşımıza çıkmaktadır.

onları “onları” (VI-3); varmış “varmış” (XVI-15); karşıye “karşıya” (XX-72); dumanlı “dumanlı” (XXI-3); bağladılar “bağladılar” (XXV-8); mal  “mal ” (XXVII-35); ac  “ac ”(XXXI-3); Kand r r “kand r r” (XXIV-12)

i ünlüsü: ı ile u arasında yarı yuvarlak bir ünlüdür. ı ile u arasında olan bu ses; daha çok ı’yı kullanarak u ve ı sesinin, ı sesinde birleşmesine sebep olmaktadır.

salatalih “salatalık” (XIII-2); d şmanlih “düşmanlık” (XV-7); yavriladığında “yavruladığında” (XXV-19); mirad “murad” (XXVI-37); suyini “suyunu” (I-26); tutildi “tutuldu” (I-103); doğri “doğru” (III-7); uzin uzin “uzun uzun” (V-29)

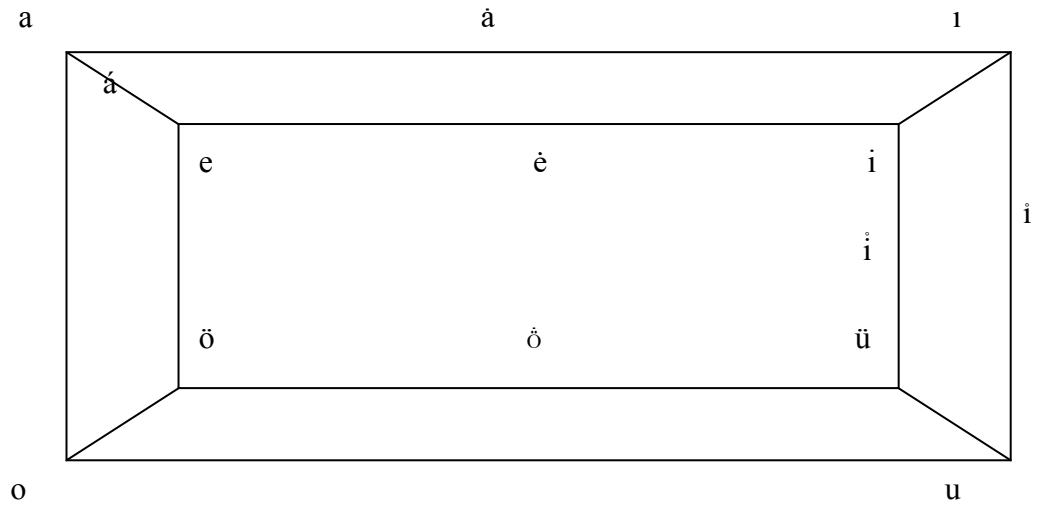
  ünlüsü: i ile   arasında yarı yuvarlak ünlüdür. Kelime kök ve gövdelerine gelen yapım ve çekim eklerinde bulunması gereken dar-yuvarlak ünlünün dar-ince şekline dönüştürülmesinin sonucudur.

yendirir “indirir” (XIX-9);  ld rir “ ld r r” (XXII-7); yükü “yükü” (XXVII-12);  z  “ z ” (I-104); s zimiz  “sözümüzü” (I-11);  liminden “ l m nden” (V-5)

ö ünlüsü: ö ile ü arasında yarı dar bir ünlüdür. Metinlerimizde bu ünlüyle örnek az olmakla birlikte; Muş ağzında, metinler dışında oldukça fazla karşımıza çıkan bir sestir.

böyük “büyük” (IX-11); hökmü “hüküm” (XVIII-5); köfte “köfte” (XIV-10); güzel “güzel” (V-15)

Ünlüler Tablosu

ÜNLÜ TÜRLERİ

İnsandaki ortak yaratılış, bedensel ve fiziksel özelliklerindeki ortaklıklara bağlı olarak insan dilinin de kullanımında ortak bir tempo vardır. İnsanların sesleri çıkarışında, ortalama bir kullanım söz konusudur. Dildeki ortalama tempunun altında veya üstünde kullanılan sesler normal süreli seslerden ayrılmaktadır. Bu konuda; Ahmet Buran; “Ortalama söz temposuyla konuşurken bu tempo içinde ortalama/normal bir sürede boğumlanan ünlülere “*normal süreli ünlüler*”, normalden kısa sürede boğumlananlara “*kısa ünlüler*”, normalden daha uzun bir

sürede boğumlananlara ise “uzun ünlüler” diyoruz.”⁵⁷ demek suretiyle ünlüleri boğumlanma sürelerine göre üç grupta değerlendirmiştir.

Muş ağzında a, e, ı, i, o, ö, u, ü ünlülerinin yanı sıra kapalı e ünlüsünden söz etmek de mümkündür. Ayrıca bu ünlülerin çeşitli fonetik varyantları da bölge ağzında kullanılmaktadır.

1. Normal Süreli Ünlüler:

Normal söz temposuyla ortalama bir sürede boğumlanan ve duyulur hale gelen ünlülere, normal süreli ünlüler denir.⁵⁸

1.1 Yazı Dili İle Ortak Olan Normal Süreli Ünlüler: Bu ünlüler yazı dilinde kullanıldığı gibi kullanılmaktadır. Bu kelimelerde bulunan ünlüler, bir değişikliğe uğramadan inceleme bölgemizin bu kelimelere bölgeye özgü özellikler kazandırmadığı; yazı diliyle ortak bir sürede ortaya çıkan ünlülerdir. gençler (I-9); evvel (III-1); oğlu (IX-2); şeker (I-27); böylece (III-58)

1.2 Bazı Ses Değişimlerine Rağmen Normal Boğumlanma Süresine Sahip Ünlüler: Bu kelimelerin ünlüleri, yazı dilinden farklı özellikler gösterse de, boğumlanma süresinin aynı kaldığı ünlülerdir. oreye “oraya” (IX-4); tosin “tosun” (X-31); ortanceyi “ortancayı” (XIII-48); olgunse “olgunsa”(I-33)

1.3. Ödünç Kelimelerdeki Uzun Ünlülerin Normal Süreli Ünlüler Haline Dönüşmesi Sonucu Oluşan Normal Süreli Ünlüler: Yazı dilinde kullandığımız bu alıntı kelimelerin ünlülerini normalden daha uzun kullanmamıza rağmen; bu kelimelerin ünlüleri, inceleme bölgemizde kısa ünlüler haline gelmiştir. zamanında (XVIII-1); safa (XIX-4); duayı (XX-87); sevda (II-3); mirad “murat”(XXVI-37); padişah (VI-24)

⁵⁷ Ahmet BURAN, *Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağzlarında İkincil Uzun Ünlüler*, II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni 10-12 Nisan 2006 Bildiriler, Erciyes Üniv. Yay., Kayseri 2007, s.32

⁵⁸ Ahmet BURAN, *Keban, Baskil, Ağın Yöresi Ağzları*, TDK.Yay, Ankara 1997, s.25

2. Uzun Ünlüler:

Normalden daha uzun sürede telaffuz edilen ünlülere, uzun ünlü diyoruz. İnceleme bölgemizde üç şekilde uzun ünlüler oluşmaktadır:

1-Kelime bünyesinde bulunan ünsüz harfin düşmesi sonucu; düşen ünsüz harfin kendisine ait olan boğumlanma süresini kendinden önce ya da sonraki ünlüye bırakması sonucu oluşan uzun ünlüler.

2-Kelime bünyesinde bulunan hecenin düşmesi sonucu oluşan uzun ünlüler.

3-Ünlüyle biten kelimededen sonra ünlüyle başlayan kelimenin gelmesi sonucunda ilk kelimenin son ünlüsünün normal boğumlanma süresinden daha uzun bir süre içerisinde telaffuz edilmesi sonucu oluşan uzun ünlüler.

Yukarıda bahsettiğimiz uzun ünlüler; Ahmet Buran'ın deyimiyle ikincil uzun ünlülerdir. Bu konuda, Ahmet Buran; şu yorumu yapmıştır: “Bu ünlüler, çoğunlukla ses kayıplarına bağlı olarak, ortaya çıkarlar. Bir söz içerisinde, genellikle değişik ve açıklanabilir nedenlerle, kimi sesler kaybolurken, yiten, yok olan sesin veya seslerin boğumlanma süresini geride kalan ünlülerden biri üzerine alır ve böylece diğer ünlülerden daha uzun bir süre boğumlanma süresine sahip olur. İkincil uzun ünlüler, kimi zaman iki ünlünün, kimi zaman bir ünlü ile bir ünsüzün, kimi zaman bir ünlü ile iki ünsüzün, kimi zaman iki ünlünün, kimi zaman bir ünlü ile bir ünsüzün, kimi zaman bir ünlü ile iki ünsüzün, kimi zaman da bir ünlü ile iki ünlünün boğumlanma sürelerinin birleşmesinden oluşurlar. Hece kaynaşmasına bağlı olarak oluşan ikincil uzun ünlüler ise, genellikle iki ya da üç hecenin kaynaşması sonucunda oluşur.”⁵⁹

---

⁵⁹ Ahmet BURAN, *Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağzlarında İkincil Uzun Ünlüler*, II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni 10-12 Nisan 2006 Bildiriler, Erciyes Üniv. Yay., Kayseri 2007, s.34.

2.1-Ünsüz Düşmesiyle Meydana Gelen Uzunluklar:

Ünsüz düşmesiyle meydana gelen uzunluklar; inceleme bölgemizde, sıkça karşımıza çıkmaktadır. Kelimeyi oluşturan ünsüz harflerden birinin düşmesiyle; ünsüz harften önceki ya da sonraki ünlünün uzaması sonucunda oluşmaktadır. kēf “keyif” (I-45); ĩgidin “yiğidin” (II-6); buġdā “buğday” (XVI-7); bēle “böyle” (XIII-63); bī“bir” (XIII-98); vallā “vallah” (X-39); sōlerdi “söylerdi” (XVI-39); tōbe “tövbe” (XXV-18)

2.2-Hece Kaynaşmasıyla Meydana Gelen Uzunluklar:

Kelimeyi oluşturan hecelerden birinin düşmesi sonucu, düşen hecenin ünlüsünün uzaması ya da düşen heceden önceki ünlünün uzaması sonucu oluşmaktadır.

verīsēz “verirseniz” (I-34); saġēm “sağayım” (VII-51); gızīzi “kızınızı” (I-34); çekilī “çekiliyor”(I-25); deyīm “diyeyim” (II-19); içēm “içeyim” (LVI-166)

2.3-Ünlü Karşılaşmasından Doğan Uzun Ünlüler:

Ünlüyle biten kelimedenden sonra ünlüyle başlayan kelimenin karşılaşması sonucu ilk kelimenin son ünlüsünün uzaması sonucu oluşur.

neçē_olir (XIII-38); nē_olsa (XXIV-3); acelē_eden (XVII-16); hatā_ettim (XXXV-18)

3. Kısa Ünlüler:

Normal süreden önce ortaya çıkan seslere kısa ünlüler denilmektedir. İnceleme bölgemizde; ünlü karşılaşmaları sonucu oluşan kısa ünlüler, İ-mek fiilinin ekleşmemiş şeklerinde meydana gelen kısa ünlüler, vurgusuz orta hece ünlüsünün kısalması sonucu oluşan kısa ünlüler olmak üzere üçe ayrılır:

3.1. Ünlü Karşılaşmaları Sonucu Meydana Gelen Kısa Ünlüler:

Ünlüyle biten kelimelerden sonra, ünlüyle başlayan bir kelime geldiğinde; ilk kelimenin son ünlüsünün kısaltılıp okunması sonucu oluşmaktadır.

ğanlı_ölursa (I-100); önce_ölir (I-48); parça parça_ölir (IX-55)

3.2. İ-mek Fiilinin Ekleşmemiş Biçimlerinde Görülen Kısallıklar:

Bazı kullanımlarda karşımıza çıkan İ-mek fiilinin ekleşmemiş şeklinin bünyesinde bulunan –İ sesinin normalden daha kısa okunması sonucu meydana gelir.

az_ıdi (XX-289); kiraz_ıdi (XX-290); küs_ısek (XX-62);

3.3. Vurgusuz Orta Hece Ünlüsünün Kısalması sonucu Oluşan Kısa Ünlüler: Türkçe kelimelerde, orta hece vurgusuzdur. Bu tür kısa ünlüler, vurgusuz olan bu hecenin ünlüsünün kelimeyi oluşturan diğer ünlülerden daha kısa sürede söylenmesi sonucu oluşmaktadır. melmeket “memleket” (XXVI-57); kirpiğen “kirpiğine” (XX-206); galışıma “kalışıma” (I-84); gıymetini “kıymetini” (I-10)

ÜNLÜ UYUMU:

1. Kalınlık-İncelik Uyumu (Büyük Ünlü Uyumu)

Kalınlık-incecik uyumu, Türkçe bir sözcükte kalın ünlülerden sonra kalın; ince ünlülerden sonra ince ünlülerin gelmesidir.⁶⁰

Muş merkez ağzında kalınlık –incecik uyumuna, bazı kullanımlarda uyulurken; bazı kullanımlarda uyulmadığı görülmektedir. İnceleme bölgemizde, kalınlık-incecik uyumunun; genellikle kalın ünlülü kelimelere, ince ünlülü eklerin gelmesi sonucu bozulduğu görülmektedir. “Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu ağzlarının kendine has özelliği olan son ses i’leşmesi (u, o, ı>i) yüzünden kalın sıradan ünlüler bulunduran kelimelerde büyük ünlü uyumu bozulmaktadır.⁶¹

ölecâh “ölecek” (I-25); oldi “oldu” (XLV-6); goyinlerden “koyunlardan” (IX-42); olgunse “olgunsa” (I-33); tosin “tosun” (X-31); olmuş “olmuş”(III-14)

Kelime bünyesinde, kalın ünlülerden sonra ince ünlülerin gelmesi Doğu Anadolu bölgesi ve çevresine has bir özelliktir. Bu yüzden, yazı dilinde kalın ünlülü kelimelere gelen kalın ünlülü eklerden ziyade ince ünlülü eklerin kullanıldığı görülmektedir. Bu da, kalınlık-incecik uyumunun kullanılmamasına sebep olmaktadır. Leyla Karahan, bu kuralın kullanılmadığı yerler hakkında şu tespitlerde bulunmaktadır. “Yazı dilinde çok heceli kelime gövdeleri ile bazı eklerin sonunda bulunan “ı, u, ü” ünlüleri, Doğu grubu ve Kuzeydoğu Grubu ağzlarında i ünlüsü ile karşılanır. Bu özellik, her iki ağız diğer Anadolu ağzlarından ayırmaktadır. Bu ağzlarda teklik 3. şahıs iyelik eki “-i, -si”; yükleme hali eki “-i”; soru eki “-mi”; görülen geçmiş zaman kipinin teklik 3. şahıs eki “-di” dir. -ı, -u, -ü ünlüleri ile biten yapım eklerinin de bu ağzlarda sadece düz dar, ince ünlülü şekilleri kullanılır.”⁶² diye belirttiği bu özellik ve kullanımlar inceleme

⁶⁰ Mehmet HENGİRMEN, *Türkçe Temel Dilbilgisi*, Engin Yay., Ankara, 2002, s.71

⁶¹ Ahmet BURAN, *Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hal) Ekleri*, TDK.Yay. Ankara 1996,s.291

⁶² Leyla KARAHAN, *age.*, s.12

bölgemizde de görülmektedir. rızgını “rızgını” (XXV-12); taş “taşı” (IX-49); uzaklaşmasını “uzaklaşmasını” (III-38); oğli “oğlu” (VI-22); yıhıldi “yıkıldı” (I-30); olur mi? “olur mu?” (IV-9)

Kalınlık –İncelik Uyumunun Eklerde Bozulması:

1.Fiil Çekim Eklerinde;

1.1 Şimdiki Zaman Ekinde: Muş ağzında, şimdiki zaman eki olarak; –yor\ -yer ekiyle birlikte, -er/-ir,-i ekleri kullanılmaktadır. Şimdiki zaman eki, yazı dilinde de; uyum dışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Muş ağzında yazı dilinde kullanılan -yor eki veya –yor eki dışında bölgeye has şimdiki zaman eklerinin genellikle ince ünlülerle kullanılması inceleme sahamızda da kalınlık-incelik uyumuna aykırılışmaya sebep olmaktadır.

diyeruḥ “diyoruz” (I-10); yatermiş “yatyormuş” (VII-10); arirsiz “arıyorsunuz” (VI-23); geliyor (II-22);yiyorsun (XXXVIII-3); bağırisín “bağırıyorsun” (XIII-63);

1.2. Geniş Zaman Ekinde; Muş ağzında, geniş zaman ekinin kalınlık-incelik uyumuna aykırı olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz. Bu uyumsuzluğun sebebi ise, daha çok geniş zaman eklerinin kalın ünlülü kelimelere ince ünlülü eklerle gelmesinden kaynaklanmaktadır. rastlır “rastlar” (VIII-39); ğandırır “kandırır” (VIII-41); öperuḥ “öperiz” (I-15); oturirler “otururlar” (XXIII-31); baḥirler “bakarlar” (XXVI-36); uğurlır “uğurlar” (XIII-57)

1.3. Gelecek Zaman Ekinde: Gelecek zaman ekinin, Muş merkez ağzında –ecaḥ /aceḥ, -ecak/-acak şekline dönüştüğü görülür. Gelecek zaman ekleri, kalınlık-incelik uyumuna aykırı olarak kelimelerle birleştiği için uyuma aykırı bir durum arzettiğini görmekteyiz.

öalmeyecağ “kalmayacak” (VII-44); sızmayecağ “sızmayacak” (XIII-10); öızaceğ “kızacak” (XIV-36); öldürecáđım “öldüreceğim” (X-42); vurecađsán “vuracaksan” (V-12); verecağ (XXIII-30)

1.4-Görülen Geçmiş Zaman Ekinde; Muş-merkez ağzında, kalın ünlülerden sonra; ince ünlülü eklerin kullanılması, uyumun bozulmasına sebep olmaktadır. Görülen geçmiş zaman eki olarak -di eki kullanılmaktadır. Bu ekin, genellikle kalın ünlülerden sonra ince-dar; ince ünlülerden sonra dar-yuvarlak ünlülü eklerin kullanılması; kalınlık-incelik uyumunun bozulmasına sebep olmaktadır.

Genellikle görülen geçmiş zamanın 1. çoğul şahıs çekiminde de ince ünlülü kelimeye dar-yuvarlak ünlülü eklerin gelmesiyle kalınlık-incelik uyumu bozulmaktadır. çektiğ “çektik” (XIV-62); oldi “oldu” (I-11); anlatdı “anlattı” (XXV-2); verduğ “verdik” (XX-17); yeduğ “yedik”(LV-1); emduğ “emdik”(LV-2); geberduğ “geberdik”(LVI-7)

1.5. Duyulan Geçmiş Zaman Ekinde; Duyulan geçmiş zaman ekinin, genellikle ince-dar ünlülü eklerinin kullanılması, uyumun bozulmasına sebep olmaktadır.

olmişler “olmuşlar” (XXXIV-2); sormişler “sormuşlar” (III-6); goyilmiş “koyulmuş” (III-16); almiş “almış” (IV-15); bulunmiş “bulunmuş” (V-21)

1.6. Şart Ekinde; Şart eki en çok –se şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kalın ünlülü kelimelerden sonra; -se ekinin kullanılması kalınlık-incelik uyumunun bozulmasına sebep olmaktadır.

atseydiniz “atsaydınız” (VII-40); olse “olsa” (XXIV-37); tutirse “tutarsa” (VI-29); olmazse “olmazsa”(I-33)

1.7. İstek Kipinde; İstek kipi olarak, -e\-a sesleri karşımıza çıkmaktadır. Kalın ünlülerle başlayan kelimelere ince; ince ünlülerle başlayan kelimelere kalın ünlülü eklerin gelmesi uyumun bozulmasına sebep olmaktadır. Bu durum, Muş’un etkilendiği ve kendisine yakın olan yörelerde de karşımıza çıkan ve Muş ağzında da değişmeyen bir özelliktir.

Muş ağzında –Alım 1. çoğul istek kipinin –âh şekline dönüştüğü gibi – Alım şeklinde de kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, Bitlis ağzıyla da benzeşmektedir. “Yazı dilinde, 1. çoğul istek kipi eki; –alım, -elim Bitlis’te incelik kalınlık bakımından uyuma aykırı olarak, -ah<-ak, -ek biçimi ile kullanılır.”⁶³

çihelim “çıkalım” (VII-53); gidâh “gidek” (XIII-66); başlıyeğ
“başlıyalım” (XIV-37); götürâh“götürelim” (IV-7);

1.8. Emir kipinde; Yazı dilinde kalın ünlüyle karşımıza çıkan şekilleri; inceleme bölgemizde ince şekilleriyle karşımıza çıkmakta bu durum da; kalınlık- incelik uyumunun bozulmasına sebep olmaktadır.

bağle “bağla” (XLVII-6); bozme “bozma” (IX-35); oğşe “okşa” (XIII-72); olsun “olsun” (I-58);begândirsın “beğendirsın” (V-25)

1.9. Şahıs Eklerinde; Birinci tekil şahıs çekiminde; genellikle geniş ünlülerden oluşan çekimler karşımıza çıkmaktadır ve kalın ünlülerden sonra ince; ince ünlülerden sonra kalın ünlülerin gelmesi de uyumun bozulmasına sebep olmaktadır.

yapmirem “yapmam” (XXV-12); sahlıyam “saklayayım” (XLII-15);
ğıremirim “kıramıyorum”(XX-132)

⁶³ Hamza ZÜLFİKAR, *agm.*, s.309

İkinci ve üçüncü tekil şahıs çekiminde; yine kuralsız çekimler, karşımıza çıkmaktadır. Kalın ünlülerden sonra bir incelleme eğilimi; ince ünlülerden sonra kalınlaşma eğilimi, uyumun bozulmasına sebep olmaktadır.

bağırısın “bağırıyorsun” (XIII-63); ağılırsen “ağlırsın” (XIII-97); vurecağsân “vuracaksın” (V-12); çatlır “çatlar” (IX-31); ğurulır “kurulur” (I-51); koruye “koruya” (LIX-4); ağılır “ağlar” (VI-11)

Birinci çoğul şahıs çekimlerinde; k sesi yerine geçen ħ sesinin, yanındaki ünlünün değişmesine sebep olduğunu ve uyumu bozduğunu görmekteyiz.

yeduğ”yedik” (LV-1); görduğ “gördük” (I-102)

İkinci ve üçüncü çoğul şahıs çekimlerinde; daha çok kalın ünlülerden sonra ince ünlülerin gelmesi uyumun bozulmasına sebep olmaktadır.

olesiz “olasınız” (I-57); bağladıler “bağladılar” (II-106); bulemirler “bulamıyorlar”(VI-18); yaptırmışler “yaptırmışlar”(XVI-57)

1.10. Olumsuzluk Ekinde; Olumsuzluk ekinin daha çok –me şeklinde karşımıza çıkması; bu ekin de, uyumu bozmasına sebep olmuştur.

olmeseydi “olmasaydı” (XIII-128); sızmayecağ “sızmayacak” (XIII-10); ğalmeyecağ “kalmayacak” (VII-44); alemeyince “alamayınca” (V-25); atmedığ mi? “atmadık mı?”(VII-38)

1.11.Fiil Yapım Eklerinde; Fiil yapım eklerinde de; kuralsız ünlü değişmeleri, aynı uyumsuzluğun devam etmesine sebep olmaktadır.

-In,-Un; çalınmışse “çalınmışsa” (XIV-32); çırpınır “çırpınır” (VII-47); oğınır”okunur” (XIV-16)

-İl; yayılır “yayılır” (XXVII-25); boğulmuş “boğulmuş” (VII-37); yapıldığını “yapıldığını” (V-32)

-dír,-dir: kandırır “kandırır” (VIII-41); ğaldırdığında “kaldırdığında” (III-31); VIII-44); doldirirler “doldururlar” (I-46)

1.12. İsim Yapım Eklerinde;

+İl,-İU; İsimden isim yapma eki olarak kullanılan +lı eki; daha çok ince ünlü şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır; bu da, uyumun bozulmasına sebep olmaktadır. dumanlı “dumanlı” (XXI-31) ; atlı “atlı” (IV-1); mutli “mutlu”(III-59)

+İİğ, +İİk, +İUğ; paşalığı “paşalığı” (IX-12); birluhta “birlikte” (III-27); avcılığa “avcılığa” (III-18)

1.13. İle Edatının Ekleşmiş Şekillerinde; İle edatının ekleşmiş şekli olan +nen\ +nan , +lân, ekleri Muş ağzında da; araç ve birliktelik ilgisiyle kelimelere eklenmektedir. Bu eklerin, kelimeye uygun ses değişimine uğramaması kalınlık-incelik uyumunun bozulmasına sebep olmaktadır. Muş ağzında, ile edatıyla –n vasıta hali ekinin aynı kelimeye geldiği görölmektedir. “Yazı diline göre biraz daha işlek olmakla birlikte Anadolu ağzlarında da, +n vasıta hali ekinin getirildiği örnekler fazla değildir. Yaygın olarak kullanılan vasıta hali eki, ile ve ile+n biçimlerinden ekleşen ve çeşitli fonetik değişmelerle ortaya çıkan eklerdir.”⁶⁴

⁶⁴ Ahmet BURAN, **Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hal) Ekleri**, TDK.Yay. Ankara 1996., s.236

eşeklán “eşekle” (VII-24); halaylarnen “halaylarla” (XIV-23); mektubinen “mektupla” (XX-64); nenen “ne ile” (XXIII-23)

1.14. İsim Fiillerde; İsim fiil eki olarak –me eki; daha çok ince ünlülü şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bu da uyumun bozulmasına sebep olmaktadır.

-me/-ma; uzaklaşmasını “uzaklaşmasını” (III-38); olmesini”olmasını” (V-19); gonişmeleri “konuşmaları” (XIII-26)

-máh/-mák; İsim fiil eki olarak; –mek\–mak ekinin –mAh/-mAğ şekline dönüşmesi; uyumun bozulmasına sebep olmaktadır. –mek eki Muş ağzında kalınlaşma özelliği göstermektedir.

yemáh “yemek” (XXIV-9); getirmáğá “getirmeye” (V-14); evlenmáh “evlenmek” (XIII-85); düşünmahtan “düşünmekten”(V-32)

1.15. Sıfat Fiillerde;

-así; yıhılasí “yıkılası” (XX-43)

-en: duyen “duyan” (VII-15); ağlıyende “ağlıyanda” (LVI-231); yaşıeyen “yaşayan” (V-1)

1.16. Zarf Fiillerde;

-kán; derkán “derken” (III-2); yaparken (XIII-3); oynarken(XXVI-22); yanarken (XIII-9); hazırlarken(III-18)

-ip; đoyilip “koyulup” (III-39); olip”olup” (III-8); oyneyip”oynayıp” (V-34)

-eráh,-âráh; diyeráh “diyerek” (XIII-60);sevâráh “severek”(V-3)

-á,-e; kalá “kala” (I-13); vure vure “vura vura” (VII-18); ağlaye sızılaya “ağlaya sızılaya”(XVIII-10);koşe koşe “koşa koşa” (XIII-96); hıçkire hıçkire “hıçkıra” (XIII-96)

-tîhçe,-duhça; geçtîhçe “geçtikçe” (V-8); sevduhça “sevdikçe” (VI-14)

-ince; sorince “sorunca” (V-10); vurmeyince “vurmayınca” (V-9); olince (VII-21)

1.17. İ-mek Fiilinde; Kalın ünlülü kelimelere gelen ince ünlülü ek fiiller; uyumun bozulmasına sebep olmaktadır. az_idi “azdı” (XX-289); kiraz_idi (XX-291); oğluymış “oğluymuş” (V-18)

1.18. Kalınlık İncelik Uyumunun İsim Hal Eklerinde Bozulması:

1.18.1. Belirtme Halinde: Kalın ünlüyle başlayan ve devam eden kelimelere; ince ünlülü şekilleriyle gelerek uyumu bozmaktadır. bunı “bunu” (XXVI-2); suyi “suyu” (I-40); oni “onu” (III-40)

1.18.2. YönelmeHalinde: Daha çok kalın ünlülü kelimelere ince ünlülü şekliyle gelerek uyumu bozmaktadır. oreye “oraya” (VI-27); ðızine “kızına” (XXIII-33); dışeriye “dışarıya” (V-34); one “ona” (VI-6)

1.18.3. Bulunma Halinde: Muş-merkez ağzında daha çok ince ünlülü şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır. orde “orada” (XIV-16); zorunedir “zorundadır” (XIV-33); arhade “arkada” (I-21); esmade “esma'da”(V-22); sonunde “sonunda” (VII-35)

1.18.4.Çıkma Halinde: Çıkma halinin kullanımında, genel bir kural yoktur. Bazen kalın ünlülü kelimedden sonra ince ünlülü ekler; ya da ince ünlülü kelimedden sonra kalın ünlülü ekler kullanılmaktadır. ðarıdan “karıdan” (XXIV-

12); sendán “senden” (X-7); nerdán “nerden” (VII-25); sızdán “sizden” (XIII-124); yerdán “yerden” (XVI-22)

1.18.5. Tamlama Halinde: Tamlama ekleri daha çok ince ünlülü şekliyle kullanılmaktadır. adamın “adamın” (XXV-11); oğlenin “oğlanın” (V-6); esmanin “esmanın” (V-27)

1.18.6.Yön Gösterme Halinde: Diğer hal eklerinde olduğu gibi bu hal eki de daha çok ince ünlülü şekliyle karşımıza çıkmaktadır. Yön gösterme eki olarak kullandığımız –ArI eki artık yazı dilinde de çok fazla kullanılan bir ek değildir. Muş ağzında da yön bildiren birkaç kelime içinde karşımıza çıkmaktadır. dışeriye “dışarıya” (V-34); oreye “oraya” (VI-27)

2-Düzlük ve Yuvarlaklık Uyumu;

Türkçe bir kelimenin ilk ünlüsü düz ya da yuvarlak ise öteki ünlüler de; düz ve yuvarlak olur. ⁶⁵ Düzlük ve yuvarlaklık uyumu yazı dilinde iki kuralla karşımıza çıkmaktadır. Bir kelimenin ilk hecesinde düz-geniş ya da düz-dar ünlü (a, e, ı, i) var ise kelimenin diğer hecelerinin de ünlülerinin de düz-geniş ya da düz-dar olması gerekmektedir. Bir kelimenin ilk hecesinde geniş-yuvarlak ya da dar-yuvarlak ünlü (o,ö,u,ü) var ise kelimenin diğer hecelerinde de ya dar yuvarlak (u, ü); ya da düz-geniş (a,e) ünlüler olmak zorundadır.

Muş-merkez ağzında; düzlük- yuvarlaklık uyumu, kurallı bir şekilde karşımıza çıkmamaktadır. Genellikle Doğu Anadolu ağızlarına has olan bu özellik, bir kelimedede kullanılması gereken ünlü yerine başka bir ünlünün kullanılması ünlü uyumlarının bozulmasına sebep olmaktadır.

---

⁶⁵ Tuncer GÜLENSOY, **Türkçe El Kitabı**, Akçağ Yay., Ankara 2000, s.318

Tuncer Gülensoy bu durumu “Etimolojik Sözlük”ünde “Mesela bir a ünlüsü e, ı, i, o, ö, u, ü; bir e ünlüsü; a, ı, i, ö, o, u, ü değişikliğine uğrayabilmekte, bunun için kesin bir kaide belirlenmemektedir.”⁶⁶ şeklinde ifade etmektedir.

2.1. Düzlük ve Yuvarlaklık Uyumunun Eklerde Bozulması;

İnceleme bölgemizde, konuşma esnasında, düz ünlüyle başlayan kelimeye yuvarlak ünlülü eklerin ; ya da yuvarlak ünlülü kelimeye düz ünlülü eklerin gelmesiyle; düzlük- yuvarlaklık uyumu bozulmaktadır.

toplirih “toplarız” (I-35); çözüür “çözülür” (IX-32); tosin “tosun” (X-32); öyünlerden “goyunlardan” (IX-44); sorini “sorunu” (XIII-13)

2.1.1.1. Şimdiki Zaman Ekinde; Şimdiki zaman eki, yazı dilinde de uyum dışı kalmıştır; fakat yöreye özgü şimdiki zaman çekimlerinde de uyumun bozulduğu görülmektedir. olmiyir “olmuyor” (XVI-15); uyirlermiş “uyuyorlarmış” (VII-23); gonusamir “konuşamıyor” (IX-31)

2.1.1.2. Geniş Zaman Ekinde; Düz ünlülerden sonra, dar yuvarlak ünlülerin kullanılması; geniş yuvarlak ünlülerden sonra, düz dar ünlülerin kullanılması uyumun bozulmasına neden olmaktadır. dayanur mu? “dayanır mı?” (XX-76); olir “olur” (XXIII-4) goyir “koyar” (XXVI-68); konir “konar”(VI-27); uğurlir “uğurlar” (XIII-57)

2.1.1.3. Görülen Geçmiş Zaman Ekinde; Dar yuvarlak ünlülerden sonra, ince dar ünlülerin gelmesi; ya da geniş-yuvarlak ünlülerden sonra, düz-dar ünlülerin kullanılması sonucu görülen geçmiş zaman ekinin düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozulmasına sebep olmaktadır. üşüdü “üşüdü” (XX-264); içürdü “içirdi” (XXV-6); oldi “oldu” (I-11)

⁶⁶ Ahmet BURAN, **Doğu Anadolu Ağzları Üzerine Bir İnceleme**, Boğaziçi Yay, Ankara1992, s.59

2.1.1.4. Duyulan Geçmiş Zaman Ekinde; Duyulan geçmiş zaman eki, ince-dar şekilleriyle karşımıza çıktığı için, uyuma aykırı kullanımlar söz konusudur. doğmuşsin “doğmuşsun” (I-50); sormuş “sormuş” (III-9); olmuş “olmuş”(III-14)

2.1.1.5. Belirtme Hali Ekinde; Belirtme hali eki olarak –i sesinin kullanılması ve bu ekin kendinden önce gelen ünlülere bağlı olarak değişmemesi düzlük-yuvarlaklık uyumunun bozulmasına sebep olmaktadır. suyi “suyu” (I-40); parmağımı “parmağımı” (III-47)

2.1.1.6. 3. Şahıs İyelik Ekinde; Dar-yuvarlak ya da geniş-yuvarlak ünlülerden sonra; düz-dar ünlüyle oluşan eklerin uyumun bozulmasına sebep olmaktadır. öüşü “kuşu” (XXIV-14); özünü “özünü” (I-119); gızızı “kızını” (I-34)

2.1.3. İsim Yapım Eklerinde;

+luğ; Düz ünlülere yuvarlak ünlülerin gelmesi sonucu uyuma aykırıdır. garanluğ “karanlık” (XXI-4); düşmanluğ “düşmanlık” (XXV-7); temizluğ “temizlik”(I-136)

+li; Dar-yuvarlak ünlülere ince-düz ünlülerin gelmesi sonucu meydana gelir. mutli “mutlu” (III-59)

2.1.4. Fiil Yapım Eklerinde;

-dür; Geniş-yuvarlak ünlülü kelimelere düz-dar ünlülü eklerin gelmesi; ya da ince-dar ünlülü kelimelere, dar-yuvarlak ünlülü eklerin gelmesi sonucu uyuma aykırıdır. bindürür “bindirir” (XXIII-12); doldirirler “doldururlar” (I-46); atladurum “atlatırım” (II-45);

-ür; İnce-dar ünlülü kelimelere dar-yuvarlak ünlülü eklerin gelmesi sonucu uyuma aykırılık söz konusudur. içürdü “içirdi” (XXV-)

-il; Dar-geniş-yuvarlak ünlülere ince-dar ünlülerin gelmesi sonucu uyum dışı kalmıştır. üzilmiş “üzülmüş” (III-30); göyülip “koyulip” (III-39)

3.Ünlü Değişmeleri:

3.1. İnce Ünlülerin Kalınlaşması:

e > á değişimi: İnce ünlülerden sonra kalın ünlülerin gelmesiyle oluşan değişimdir. nerdán “nerden” (VII-12); eşeklán “eşekle” (VII-24); merdiváná “merdivene” (IX-15); ölecáh “ölecek” (I-25); álmanın “elmanın” (II-5); deǵirmán “değirmen” (XVI-21)

i>ı değişimi; Kelimenin son hecesinde kullanılması gereken ince ünlünün kalınlaşması sonucu oluşmaktadır. zalım “zalim” (IV-31); halımız “halimiz” (XXIII-40)

3.2 Kalın Ünlülerin İncelmesi

u>i değişimi: Bu değişim kalın ünlülerden sonra gelen ince ünlülü ekleringelmesiyle oluşan değişimdir. guli “kulu”(IX-1); buni “bunu” (XIII-74); uci “ucu” (LVI-213); gomşilerin “komşularının” (XIII-6); doğri “doğru” (III-7)

ı >í değişmesi: Genellikle kalın ünlülere ince ünlülerin getirilmesi alışkanlığının yaratmış olduğu bir değişikliktir. bací “bacı” (XIII-1); vatání “vatani” (VLV-12); yazílídír “yazılıdır” (I-20)

a >e değişimi: Bölgemiz ağzında, kalın ünlülü hecelerle devam etmesi gereken kelimelere gelen ince ünlülü eklerin oluşturduğu bir değişimdir. orde “orda” (XXIII-37); babasına “babasına” (XIV-10); heyrola “hayrola” (XXIV-2); heber “haber” (X-18); tezele “tezele” (XX-241); bereber “beraber” (XXIV-2); mehle “mahalle” (II-52); goce “koca” (V-1); sonre “sonra” (III-14); yaresi

“yarası” (IV-16); hasen “hasan” (IX-11); cenavar “canavar” (XIX-14); sebırler “sabırlar” (XVII-55); tahte “tahta” (VI-3); heyvan “hayvan” (VI-30); mezere “mezara” (XX-242); haste “hasta” (XX-269)

3.3 Dar Ünlülerin Düzleşmesi:

i>e değişimi: Yazı dilinde i sesiyle oluşan eklerin inceleme bölgemizde e sesiyle karşımıza çıkması sonucu oluşan ünlülerdir. giderem “giderim” (IV-72); bilirsen ki “bilirsin ki” (I-25)

ı>e değişimi: Bu değişim çok yaygın değildir birkaç kullanımda karşımıza çıkmaktadır. hersi “hırsı” (VI-26)

3.4 Düz-Dar ya da Dar-Yuvarlak Ünlülerin Yuvarlaklaşması:

ü>ö değişimi: Kelimenin ilk hecesinde, dar yuvarlak ünlünün kullanılması gerekirken ilk hecenin ünlüsünün yuvarlaklaşmasına neden olduğu görülmektedir. hökmü “hükmü” (XVII-4); büyük “büyük” (XXVI-4)

ı>u değişimi: Kelimenin son hecesinde kalın dar ünlünün yuvarlaklaştırılması sonucu oluşmaktadır. salataluḥ “salatalık” (XXIII-2); saruḥlu “sarıklı” (XXIV-4); düşmanluḥ “düşmanlık” (XXV-7); altun “altın” (XXVI-13); arḥadaşumuza “arkadaşımıza” (XVI-77); boyanur mu? “boyanır mı?” (XX-73); ğaranluḥ “karanlık” (XXI-4); çuvalduzluḥ “çuvaldızlık” (XXIV-3)

i>ü değişimi: Genellikle kelimelerin son hecesinin yuvarlak ünlülü olması sonucu oluşmaktadır. ettün “ettin” (XXV-8); cevüz “ceviz” (XX-13); sevdüm “sevdim” (XX-47); götürür “getirir” (XXIV-9)

3.5 Yuvarlak ve Geniş Ünlülerin Daralması:

u > i değişimi: Kalın-yuvarlak ünlünün darlaşması sonucu oluşmuştur. miradım “muradım” (XXVI-37); gomşilerinin “gomşularının” (XIII-6)

e > i değişimi: Kelimenin ilk hecesindeki geniş ünlünün darlaştırılması sonucu oluşmaktadır. yimek “yemek” (XXIV-10); yigen “yeğen”(XXVI-6)

ü > i değişimi: Orta hece ünlüsünün ya da kelime sonundaki ünlünün darlaştırılması sonucu oluşmaktadır. gönlinde; “gönlünde” (X-5); dördünü “dördünü” (II-5); üzülmiş “üzülmüş”

4. Ünlü düşmesi: Yazı dilinde olduğu gibi Muş ağzında da; ünlü düşmesi daha çok orta hecede görülmektedir. Muş ağzında ünlü düşmesi; genellikle kelime ortasındaki vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesiyle karşımıza çıkmaktadır.

benzini “beniz+i+in+i” (XX-104); gabre “kabire” (II-27); ilerlemiş (III-14); aşağıda “aşağıda” (I-120); burda “burada” (VI-13); nerde “nerede” (VIII-6); uymamışâm “uyumamışım” (XX-221)

uyku kelimesinin, Muş ağzında da; yuğu şeklinde karşımıza çıktığını görüyoruz. Bu kelimenin, Azeri Türkçe’sinde ve Eski Türkiye Türkçesinde de karşımıza çıktığını görmekteyiz. yuğusu “uykusu” (XVI-8) F. Kadri Timurtaş, yuku kelimesinin oluşumu hakkında şu bilgileri vermektedir. “yuku kelimesinin de uyu-ku<udiku şeklinden metatez yahut daha kuvvetli bir ihtimalle baştaki vokalin düşmesi suretiyle meydana geldiği ileri sürülebilir.”⁶⁷

⁶⁷ F. Kadri TİMURTAŞ, *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul Ü. Ed. Fak. Yay. İstanbul 1981, s. 40

5. Ünlü Türemesi:

Ünlü türemesi, daha çok telaffuzda zorlanılan kelimelerin, kullanım anında fazladan bir ünlü türetmesi sonucu görülmektedir. Kelime başında ve kelime ortasında ünlü türemesi örneklerine rastlıyoruz, Tavşan kelimesinin eski Türkçede tabışgan olarak kullanıldığı bilinmektedir. Tabışgan kelimesinin tavuşan şeklinde kullanılması Eski Türkçenin tesirini göstermektedir; fakat yazı dilinde kullanılan tavşan kelimesiyle karşılaştıracak olursak, fazladan bir ünlünün kelimenin kullanımı esnasında türetildiği görülmektedir.

irafa “rafa” (XXIII-13); tavuşan “tavşan” (LVI-89)

6. Uyum Değişmesi;

Yazı dilinde kullanılan bazı kelimelerin ünlülerinin inceleme bölgemizde değişme temyülü gösterdiği görülmektedir. İnceleme bölgemizde daha çok kalın ünlülerin yerine ince ünlülerin tercih edildiği görülmektedir. “Ünlü incelmeleri ve ünlü kalınlaşması ile uyum bozukluğu doğuran ünsüzlerin, diğer bazı fonetik şartlar, fonksiyonlarını daha da ileri götürerek bazı Türkçe ve yabancı kelimelerin yalnız tek hecelilerinde değil; iki ve daha ziyade heceli olanlarında da uyumu büsbütün değiştirmişlerdir.”⁶⁸

esger “asker” (IX-4); terefe “tarafa” (IX-49); sahaplık “sahiplik” (XVIII-14); gerenfil “karanfil” (XX-187); cenderme “jandarma” (XX-225); heber “haber” (X-18); hesteler “hastalar” (IV-56); vesiyetinde “vasiyetinde” (V-4); tene “tane” (VI-4)

---

⁶⁸ Zeynep KORKMAZ, *Güneybatı Anadolu Ağızları*, TDK.Yay., Ankara 1994, s.49

2-ÜNSÜZLER:

Yazı Dilinde Bulunmayan Ünsüzler:

ö sesi: Yarı tonlu bir arka damak ünsüzüdür. ğandírır “kandırır”(VIII-41);
öoyun “koyun” (XXV-14);

h sesi: k>h değişmesinden oluşmuş bir gırtlak ünsüzüdür. Yazı dilinde k sesiyle kullanılan iç ve son seslerin **h**'ye dönüştüğü görülmektedir. Bu durum Türkmen boylarının Muş ağzına tesiridir.

yıhsın “yıksın” (I-8); balıhlıdır “balıklıdır” (IV-26)

P ünsüzü: p, b arası ünsüzdür. Parmağını “parmağını” (III-45); Pacanın “bacanın” (X-20); Paklava “baklava” (I-37); Pekmez “pekmez” (VI-27)

ķ sesi: ķ ünsüzü sedasız patlayıcı bir arka damak ünsüzüdür.⁶⁹ ķız (XIII-4); ķaradan (XX-164)

T sesi: t>d arası yarı tonlu bir sestir. oynaTirler “oynatırlar” (I-67); Töktiğünde “döktüğünde” (III-37); Tikbaşı “dikbaşı” (I-113)

K sesi : k>g arası yarı tonlu bir sesdir. Küçük “küçük”(XVII-8); Kölge “gölge”(XXVI-44)

S sesi: s>z arası bir sestir. domateS “domates”(I-63); herkeS “herkes” (I-168)

---

⁶⁹ Münir ERTEN, **Diyarbakır Ağzı**, TDK. Yay. Ankara 1994, s.6

Aşağıdaki tabloyu, Ahmet Buran'ın "Keban-Baskil-AğınYöresi Ağızları" adlı kitabında kullanmış olduğu tablodan aldık. Bizim inceleme sahamızda kullanılan sesleri, bu tablo üzerinde gösterdik.

Ünsüzler Tablosu

	Süreksiz			Sürekli					
				Sızıcı		Akıcı			
	Sadalı	Yarı Tonlu	Sadasız	Sadalı	Sadasız	Burun Akıcıları	Ağız Akıcıları		
Yanaklı							Titrek	Nefesli	
Dudak	b	P	p			m			
Diş-Dudak				v	f				
Diş	d	T	t	z	s	n			
		S							
Diş-damak	c		ç	j	ş				
Ön damak	g	K	k	ğ	h		l	r	y
Art damak	ğ	Ç	ç	ğ	h				
Gırtlak				h	h				

1.Ünsüz Türemesi: Kelime bünyesinde fazladan bir ünsüzün oluşmasına ünsüz türemesi denilmektedir. İnceleme bölgemizde, kelime başında ve kelime ortasında ünsüz türemesi örneklerine rastlamaktayız.

1.1 Kelime Başında Ünsüz Türemesi: yendürir “indirir” (XIX-9); heyvah “eyvah” (I-27); helbet “elbet” (XVI-60); hayva “ayva” (IV-32); yindiği “indiği” (XXVI-10)

1.2 Kelime Ortasında Ünsüz Türemesi: mahna “mana” (XIII-92); erşarp (XVI-97); pambuĥlarıní “pamuklarını” (XIX-9)

2. Ünsüz Düşmesi: Kelimeyi oluşturan ünsüz harflerden birinin yok olmaı olayına ünsüz benzeşmesi denilmektedir. Muş ağzında ünsüz düşmesini üç şekilde görmekteyiz:

2.1. Kelime başında ünsüz düşmesi; ĩlan “yılan”(I-75); ĩgidin “yiğidin” (II-6); ũze ũze “yüze yüze” (II-22); ũzügünü “yüzüğünü” (I-35); ũzüm “yüzüm” (IV-8)

2.2. Kelime ortasında ünsüz düşmesi; çũt “çift” (XXIII-39); bēle “böyle”; (XLV-10) sona “sonra” (VI-16); tüken “dükkan” (XIX-4); hadi “haydi” (XIX-5)

2.3. Kelime sonunda ünsüz düşmesi; buĥdā “buğday” (XVI-7); küçüçükten (XX-157); hızmēkar “hizmetkar” (LIX-13)

3. Ünsüz İkizleşmesi: Kelime içerisinde, baskın olan ünsüzün kelime içerisinde vurgulanması nedeniyle birden fazla olması sonucu oluşmaktadır. hassan “hasan” (IX-3); hemmen “hemen” (XIII-123)

4. Ünsüz Benzeşmesi: Bir kelime bünyesinde bulunan bir ünsüz harf, kendinden önce ya da sonraki ünsüzü kendisine benzetmesi olayına ünsüz benzeşmesi demektir. Muş ağzında genel olarak gerileyici benzeşme örnekleri

karşımıza çıkmaktadır. Nadir olarak ilerleyici benzeşme örneklerine de rastlamaktayız.

annına “alnına” (I-114); halaylarnan “halaylarla” (XIV-23); mektubinen “mektupla” (XX-64); develerimnen “develerimle” (XXV-9); bennen “benle” (XVII-19);

5. Ünsüz Değişimleri:

Yazı dilinde kullanılan bazı kelimelerin içinde bulunan sesler; inceleme bölgemizde değişmektedir. Doğu Anadolu ağızlarında da en fazla görülen ses değişimi, ğ>ķ, ķ>ğ değişimidir. Bu değişime, Muş ağızında da sıkça rastlanır. Bu ses değişimine; Muş ağızının, çevre illerin ağızlarıyla birleşen özelliklerinden biri de diyebiliriz. Elazığ ağızı hakkında yapılan Tuncer Gülensoy ve Ahmet Buran’ın çalışmasında da aynı ses değişimi karşımıza çıkmaktadır. Bu konu hakkında şunları söylemektedirler. “Bunların başında bölgemiz ağızlarını karakterize eden önses k>g ve iç ses ile son sesteki k>ğ değişimleri gelir. Bu ünsüz değişimleri ile k, g, ğ gibi ünsüzlerin yanındaki ince ünlülerin kalınlaşması hadisesi, bölgemiz ağızlarında Avşar ve Salur dili özelliği olarak dile geçmektedir. Yine bu özellik, yöremiz ağızlarının Anadolu’nun dağlık bölgelerinde yaşayan Yörük ve Türkmen unsurlara da bağlanır”⁷⁰

5.1 ķ > ğ değişimi; Kelimenin başında bulunan ķ sesi genellikle ğ sesine dönüşmektedir. ğuş “ķuş” (XVI-41); ğuluma “ķuluma” (XXV-29); ğoç “ķoç” (XXVI-20); ğıymetini “ķıymetini” (I-10); ğurban “ķurban” (I-15); ğabre “ķabre”(II-27)

⁷⁰ Tuncer GÜLENSOY, Ahmet BURAN; **Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler**, TDK.Yay. 1994 s.32

5.2 v > g değişimi: Sürekli nszn, sürekli nsze dönüştürüldüğü grlmektedir. dglr “dövülür” (XXVI-12); ggerin “güvercin” (LVI-169); sgme “sövme” (I-115)

5.3. y>g değişimi: gine “yine” (VII-2)

5.4. t>d değişimi: t > d değişimi, inceleme bölgemizde oldukça fazla karşımıza ıkan bir hususiyet olduğu grlmektedir. Yarı tonlu sesin sedalı sese benzetilmesi sonucu oluşmaktadır.

daşlarnan “taşlarnan” (XVIII-5); sd “süt” (XXV-27); benzedm “benzeteyim” (XX-80); dartaş “tartaş” (XX-82)

5.5. n>g değişimi: gde “nde” (XXVI-17);

5.6 g>k değişimi: klge “gölge” (XXVI-44)

5.7 ğ>v değişimi: vle “gle” (I-21)

5.8. k>ĥ değişimi: uyĥusuz “uykusuz” (XXVII-37); koĥlayam “koklayayım” (XL-15); yanĥ “yanık” (XLIX-11); ĥıne “kına” (LVIII-11); yoĥtur “yoktur” (I-21) arĥade “arkada” (I-21); apardıĥlarını “apardıkları” (I-42); arĥada “arkada” (I-21); ĥalbur “kalbur” (XXI-2)

ķ>ĥ değişiminin bir Azeri özelliği olduğunu ifade eden Muharrem Ergin bu konuda şunları söylemektedir. “Aslı Arapa ĥına veya ĥınna şeklinde olan bu kelime Kuzey Azerbaycan’da ĥ’ ya; Türkiye Trkesinde k’ya dönüşerek Trkeleşmiştir. ”⁷¹ Azeri Trkesinde kullanılan ĥına kelimesinin Muş ağzında da kullanıldığı grlmektedir.

⁷¹ Muharrem ERGİN, *age..*, s. 143

5.9. l>r değişimi: garabalış “ kalabalık” (XVI-30)

5.10. j>c değişimi: cenderme “jandarma” (XX-225)

5.11. ğ>v değişimi: övle “öğle” (I-21);

5.12. ř>h değişimi: ahçı “aşçı” (VI-28)

5.13. n>y değişimi: göynü “gönlü” (XXIII-14)

5.14. b>m değişim: men “ben” (XLIV-6); mana “bana” (XVII-61)

5.15. b>P değişimi: Pace “baca”(XLVII-9); Paklava “baklava”(I-37)

5.16. z>ř değişimi; hamurlarış “ hamurlarız” (I-90); diyeruş “diyoruz” (I-92)

5.17. s>S değişimi: domateS “domates” (I-63); herkeS “herkes”(I-138)

5.18. n>m değişimi: ğonşu “komşu” (VI-6)

5.19. d>t değişimi: tükenine “dükkanına” (XIX-4)

6. Tonlulaşma: Tonsuz ünsüzlerin tonlu karşılıkları olan seslere dönüşmesi olayına denir. Muş ağzında tonlulaşma; ya kelime başında tonsuz sesle başlayacak olan kelimenin tonlu karşılığıyla kullanılması; ya da, kelime ünlüyle başlayan bir ek aldığında tonsuz olan sesin tonlu karşılığı olan sesle değişmesi sonucu meydana gelir. mübaregin “mübareğın” (XIX-12); ğurban “kurban” (XLIX-9); rızgını “rızkını” (XXV-12) inegimi “ineğimi” (I-66); döşegine “döşegine” (IX-5); gec gecden “geç geçten” (VI-12); feleg “felek” (XX-141)

7. Göçüşme: Ünsüzlerin kelime ierisinde yer değiştirmesi olayıdır. Ünsüzlerin yer değiştirmesi yazı dilinde iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Yan yana bulunan ünsüzlerin yer değiştirmesi olayına yakın göçüşme; uzak olan

ünsüzlerin yer değiştirmesi olayına da uzak göçüşme denir. Muş ağzında daha çok yakın göçüşme görölmektedir. Yazı dilinde genellikle p, r; b,r sesleri arasında göçüşme görölmektedir. surfa “sofra” (XXIV-11); çölmek “çömlek” (I-90); melmeket “melmeket” (XXVI-57)

ŞEKİL BİLGİSİ (MORFOLOJİ)

KELİME TÜRLERİ :

1.İSİMLER:

1.1. İsim Yapım Ekleri:

1.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler:

1.1.1.1. +II: İsimden isim yapma eki olarak kullanılan -lı\ -li eki; daha çok ince-düz şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır. Metin dışı derlemelerde, halk ağzında isimden isim yapma eki olarak kullanılan +II ekinin ünsüz benzeşmesi nedeniyle +nI şekline dönüştüğü görülmektedir.

terbiyeli (I-9); dumanlı “dumanlı” (IX-9); oyunlu “oyunlu” (XIV-20); farklı “farklı” (XIV-40); buralıdır “buralıdır” (XX-70); yazılıdır (I-20)

1.1.1.2. +suz,+sIz: Olumsuz sıfat türetmek için kullanılan bu ek; inceleme bölgemizde de aynı işlevle karşımıza çıkmaktadır. yurtsuz “yurtsuz” (I-84); guryuhsuz “kuyruksuz” (VIII-6); habersiz (XXXV-17); arabasız (XV-48) hayasız arsız(IV-22)

1.1.1.3. +lıh,+luh, +liḥ : İsimden isim yapma eki olarak kullanılan -Iık eki - Iıḥ olarak karşımıza çıkmaktadır. açlıḥ “açlık” (I-106); başlıḥ “başlık” (XVI-91) çoḥluḥ “çokluk”(I-45); kinliḥ “kinlik” (I-53); ortalıḥta “ortalıkta” (III-23); mutluluḥ (V-39);temizluḥ “temizlik”(I-136)

1.1.1.4. +cí: Yazı dilinde olduğu gibi meslek ismi yapar fakat daha çok ince-dar şekli karşımıza çıkmaktadır. zindancı “zindancı” (XIII-52); ahçı “aşçı” (VI-28)

1.1.1.5. +cUk: küçücük(XX-155); öpücük(IV-80); birazcık(XVII-37)

1.1.1.6.+cuğaz: Bu ek, Eski Anadolu Türkçesinden günümüze gelen eklerdendir. Bu ek, sık sık karşımıza çıkmasa da; inceleme alanımızda birkaç kelimedede karşımıza çıkmaktadır. adamcuğaz(XXIV-7)

1.1.1.7.+cıl: Bu ek yazı dilinde de çok fazla kullanılan bir ek değildir. İncelediğimiz metinlerde de bir örnek karşımıza çıkmaktadır. ortancı(XXVI-5)

1.1.1.8. +la: Bu ek Türkiye Türkçesinde de pek fazla işlek olayan ekler arasındadır. Muş ağzında da birkaç kelimedede karşımıza çıkmaktadır. kışla (XLI-8)

1.1.1.9. +ki : kenarındaki “kenarındaki” (V-35);oredeki “oradaki” (VII-10); elindeki (VII-12); karşıdaki “ karşıdaki”(IX-9); şimdiki (XVI-49); zembildeki (XIX-15); boynundaki (XX-203)

1.1.1.10. +daş: ğardaş “kardeş”(XVII-8); arhadaş(XVI-74);yoldaş(LVI-184)

1.1.1.11 +nci: ikinci(XIV-46); beşinci(XVI-17); birinci(XIV-51)

1.1.1.12 +lAyın: sabahleyin (XXIII-4); akşamleyin (XLIII-8)

1.1.1.13 +sal: kırsal(XLIII-6)

1.1.1.14+an: oğlan(XXIV-1)

1.1.2.Fiilden İsim Yapma Ekleri:

1.1.2.1 -İş: gösteriş (I-38); öalışıma “kalışıma” (I-84); öpüşümdür (XLIX-17)

1.1.2.2-mAḥ: Yazı dilinde –mek\–mak eki olarak karşımıza çıkan ek Muş ağzında –meḥ \maḥ şekline dönüştüğü gibi –mek şeklinde de kullanıldığı görülmektedir. yağdıрмаḥ “yağdırmak” (I-55); yemáḥ “yemek” (III-19); oynamáḥ “oynamak” (III-2) ğavuşmaḥ “kavuşmak” (XX-8); bağırmaḥ “bağırma” (XIII-80); yemek (VI-24); içmek (VIII-22); vermek (XIV-33)

1.1.2.3.-mA: basması (I-74); öurtarmaya “kurtarmaya” (VIII-23); vürmesini “vürmasını” (V-5); ğonişme “konuşma” (XIII-26); yumaya “yıkamaya”(XX-126); beĝenme(XIV-3)

1.1.2.4. –U,-I : ğorḥusundan “korkusundan” (VIII-23); duyuri “duyuru” (XIII-11); yazı (II-109); ölü (I-24); ayrı (XXI-304); sıkı (XXVI-19); çatı (III-25); dolu(XXXVI-10)

1.1.2.5. –ıḥ, -Ik: ıḥ eki, k>ḥ deĝişmesine baĝlı olarak karşımıza çıkarak, fiilden isim yapan ek görevini üstlenmektedir. ğarışıḥ “karışık” (IV-95); yapışıḥ “yapışık” (II-61); ayrılıḥ “ayrılık”(I-99); ğırılıḥ “kırık”(X-34); hıçkırık (XV-9); deĝişik (XLVI-2)

1.1.2.6. –ĝı, -ĝU; sayĝımız (I-19); sorgu (I-20); örgü (XIII-16); bilgi(XVI-52)

1.1.2.7-k: böyük “büyük”(IX-2); soĝuk(XXXVI-10); döşek(XVI-58)

1.1.2.8. –geç: süzgeç(I-74)

1.1.2.9.-ğun,-kün;yorgunsan”yorgunsun” (XIII-90); düşkün(LVI-214);
ğızgın “kızgın” (XXIV-17)

1.1.2.10-ağ: gonağ “konak” (VI-16); yatağ “yatak” (XIII-111)

1.1.2.11 –im: geçim(XVI-6); doğum(XVI-1); bölüm(XVI-47)

1.1.2.12 –ıntı: sıhıntı “sıkıntı”(XVI-42)

1.2. İsim Çekim Ekleri:

1.2.1.İsim Hal Ekleri:

1.2.1.1 Yalın Hal: İsimlerin hal eki almamış şeklidir. değirmán
“değirmen” (XVI-21); heber “haber” (X-18); yas (I-18)

1.2.1.2. Belirtme Hali: Belirtme hali eki olarak, -i sesi kullanılmaktadır;
daha çok ince ünlü şekilleri kullanılmaktadır. Kalın ünlü kelimelerden sonra,
ince ünlülerin gelmesi, yazı dilinden farklılaşmasına sebep olmaktadır. gözünü
“gözünü” (IX-45); taşı “taşı” (IX-49); yükünü “yükünü” (VII-11); yolun (IX-22)

Belirtme eki, bazen eksiz olarak karşımıza çıkmaktadır bu tür
kelimelerde sadece anlamsal boyutta yönelme hali anlamı vardır.

belan (I-6) “belanı”; dudağan “dudağına” (XX-220); dışan “dışine” (XX-
220); kirpiğen “kirpiğine” (XX-228); bağran “bağrına” (XIII-46)

1.2.1.3.Yönelme Hali: Yönelme hali eki olarak –e/-a kullanılmaktadır.
Bu ekin kullanımında da; daha çok ince ünlüler tercih edilmektedir. döşegine
“döşegine” (IX-5); ðurtarmaya “kurtarmaya” (X-49); sene “sana” (I-104); bene

“bana” (VII-4); oreye “oraya” (XIX-5); evíná “evine” (V-26); sahabına “sahibine” (XXIII-26)

1.2.1.4. Bulunma Hali: Bulunma eki olarak –de/-da eki kullanılmaktadır. Genellikle –de/-te bulunma ekleri daha fazla karşımıza çıkmaktadır. yeryüzünde “yeryüzünde” (IX-19); tarafta “tarafta” (XIV-37); vasiyetinde “vasiyetinde” (V-4);

1.2.1.5. Çıkma Hali: Çıkma hali eki olarak; -den/-dan eki kullanılmaktadır. Bu ek, Türkiye Türkçesinden farklı olarak Eski Anadolu Türkçesi döneminde olduğu gibi ünsüz uyumu dışında sadece –d ünsüzüyle kullanılmaktadır.

đızden “kızdan” (V-15); zindandán (XIII-115); ğaplandan “kaplandan” (IX-29); araden “aradan” (V-2); yiyecáhdán “yiyecedan” (I-64); sendán “senden” (X-10)

1.2.1.6. Tamlama Hali: Tamlama hali eki yazı diliyle uyum göstermektedir. başımın (LVII-3); anasının (III-7); Pacanın (X-20);

Tamlama eki, bazen eksiz olarak da karşımıza çıkmaktadır. amcan “amcanın” (IX-23); sinen “sinenin” (II-83)

1.2.1.7. Vasıta Hali: Vasıta eki olarak ile edatı kullanıldığı gibi; ile edatının ekleşmiş şekli –İA, –nAn ekleri de kullanılmaktadır. đaplumbağaylá “kaplumbağayla” (XXXIV-5); halaylarmen “halaylarla” (XIV-23); mektubinen “mektupla” (XX-64); çalgılarınınan “çalgılarıyla” (I-40)

1.2.1.8. Eşitlik Eki: Eşitlik eki olarak –ce/-ca eki kullanılmaktadır. bunca (XVIII-51); uzunca (IX-39); ortance “ortanca”(XIII-4)

1.2.1.9. Yön Gösterme: Yön gösterme eki olarak, –re/-ra/eri –arı ekleri kullanılmaktadır; fakat daha öncede söylediğimiz gibi bu ek kelime içinde kalıplaşmıştır; yön gösterme fonksiyonunu yitirmiştir. orede “orada” (VII-10); içeri, (V-2); dışarıya “dışarıya” (V-34)

1.2.2. İyelik Ekleri: İyelik ekleri, isme gelerek ismin hangi varlığa ait olduğunu belirten eklerdir. İyelik eklerinin kullanımı yazı dilinden farklı değildir; sadece, ikinci çoğul şahıs ekinin kullanıldığı bazı kullanımlarda, yazı dilinden farklı olarak, hece düşmesi görülmektedir. ðazabım (XIII-11); anam (XIII-25); oğli (VI-22) babamızla (XV-12), başızdan “başınızdan” (XVIII-41); ðonuştuklarını “konuştuklarını” (XIII-15); türkuş “türküz” (I-3); gızım “kızım” (I-3); sözimizi “sözümüzü” (I-11); boynun “boynun” (I-11); bacım (LIV-16)

1.2.3. Çokluk Eki: Çokluk eki yazı diliyle aynı özelliği göstermekte ve inceleme bölgemizde de –lAr eki kullanılmaktadır. Genellikle, ince-düz şekilli ekleri kullanılmaktadır. gerçáhlári “gerçekleri” (V-41); goyinleri “koyunları” (IX-47); asgerler “askerler” (XIII-122)

1.2.4. Soru Eki: Soru eki olarak mi soru edatı kullanılmaktadır. Soru eki olarak kullanılan mi edatı genellikle kalın ünlülü kelimelerden sonra ince ünlülü eklerle karşımıza çıkıp kalınlık-incelik uyumunu bozduğu görülmekte; fakat kurallı bir şekilde kullanıldığı da görülmektedir. evlenmez misin? (XIX-14); tahıl mídír? “tahıl mıdır?” (XVII-16); nahır mídír? “nahır mıdır?”(XVII-17); uyanır mı? (XX-74)

2.FİLLER

2.1. Çekimsiz Fiiller

2.1.1. İsim fiiller: Mastar eki olarak Muş ağzında yazı dilinden farklı bir durum görülmemektedir. Muş ağzında, isim fiil eki olarak yazı dilinde kullanılan –mek/-mak eki kullanıldığı gibi bu eklerde bölgeye has ses değişimi meydana gelmektedir. mek/-mak eki –meḡ/ máḡ olarak karşımıza çıkmakta; işlevinde ise ayrıcalık yaratacak herhangi bir değişiklik yoktur. İsim fiil eki olarak; -me\ -ma; -ıḡ\ -iḡ ekleri de kullanılmaktadır.

2.1.2.-mAkḡ \-mAk: yağdıрмаḡ “yağdırmak” (I-55); ayrılmáḡ “ayrılmak” (I-48); yemáḡ “yemek” (III-19); oynamáḡ “oynamak” (III-2); evlenmáḡ “evlenmek” (XIII-85); getirmáḡ “getirmek” (XIV-27); öğrenmek (XLVI-3); görmek (XXXV-2)

2.1.3. -me/-ma: gurtarmaya “kurtarmaya” (X-49), olmesini “olmasını” (V-19); uzaklaşmasını “uzaklaşmasını” (III-38); bulmaya(I-55); ayırmaya(I-60)

2.1.4. -Iḡ: galışıma “kalışma” (I-84), gösteriḡ (I-38), dönıḡte “dönüşte” (V-14), dikişlerini (XIII-5); buluşerlérmiş”buluşurlarmış”(V-16)

2.1.2. Sıfat Fiiller:

2.1.2.1. -en/-an: olmáyán “olmayan”(V-31), bilinen (XIII-1); yapanlara (XIII-11); ölene (I-20); atılan (IX-187; yaradan (XX-166);getirene(I-2); uçan(XII-7)

2.1.2.2.-miş: pişmiş (XXXI-1); gülmemiş (LVI-104); evlenememiş(I-76)

2.1.2.3-eceği: hazırlayacağını “hazırlayacağımı” (III-19); yapeceğini “yapacağını” (V-32); giyeceği (XIV-31)

2.1.2.4.-dİğİ,-tİğU: sevdiği oğlanın (III-16); diktiğim “diktiğim” (VI-25); oynattığımız (XXXIX-4); bahmadığı “bakmadığı” (XIII-29)

2.1.2.5 -acağ: oturulacak “oturulacak”(XVI-59)

2.1.2.6 –ası:yıhılası “yıkılası” (XX-43)

2.1.3.Zarf Fiiller:

2.1.3.1. -kán: Bu ekin kullanımı yazı diliyle aynıdır. derkán “derken”(III-26); dolaşırken “dolaşırken”(XIII-14); çıkacağken “çıkacakken” (XXIII-20) ; geçerken (I-9); düşerken (II-3); hazırlarken (III-18)

2.1.3.2. -ip: Bu ek; kalın ünlülü kelimelere ince ünlülü eklerle gelmektedir. olip “olup” (III-8); oynayıp “oynayıp” (V-34); söyleyip (III-3); söndürüp”söndürüp” (III-28); güzelleşip (V-8); zayıfleyip “zayıflayıp” (VII-12); temizleyip (III-19); bitirip (III-25); girip (III-57); eriyip (V-10); sağıp (VIII-2)

2.1.3.3. -Ince,-UncA: Genellikle kalın ünlülü kelimelere ince ünlülü eklerle gelmektedir. Yazı dilindeki gibi; fiile zaman anlamı katmaktadır. görünce (VII-12); olince “olunca” (VII-21), sorince “sorunca” (V-10), vurmeyince “vurmayınca” (V-9); duyunce “duyunca” (XIII-96)

2.3.4. -ErEk,-Erağ: Bu ek, kişilerin kullanımına bağlı olarak farklılıklar arz etmektedir. Yazı diline uymakla birlikte, yazı dilinden farklılıklar da göstermektedir. çalışarağ “çalışarak” (XIII-3); değıştirerek (XIII-12); olaráğ “olarak” (I-90); utanarak(XVI-36)

2.3.5. -e/-a: Bu ek genellikle ince ünlülerle kullanılmaktadır. Yazı dilindeki gibi ikileme yaparak; fiilin durumunu belirtmektedir. vure vure”vura vura” (VII-18); doye doye “doya doya” (II-100); ağlaye sızlaya “ağlaya sızlaya” (XVIII-15) ; koşe koşe “koşa koşa” (XIII-96); hıçkire hıçkire “hıçkıra hıçkıra” (XIII-96)

2.3.6. -ende,-anda; gelende (LIV-19); edende (I-119); ğavuşanda “kavuşanda” (XX-202); diyende (XX-15);alende “alanda”(LVI-123)

2.3.7. -meden; almeden “almadan” (X-24); ölmeden (V-3); gelmeden (III-17);yetişmeden (XVI-80); ağarmadan (XIV-63)

2.3.8. -tİhçe, -dUkçe; geçtİhçe “geçtikçe” (V-8); gördükçe (XX-84); sevduhça “sevdikçe” (VI-14);

2.3.9-eli: gideli(II-103)

2.2. Fiil Yapım Ekleri:

2.2.1. Fiilden Fiil Yapma Ekleri

2.2.1.1.-t: oğuturuĥ “okuturuz” (I-18); oynatırler “oynatırlar” (I-67); Őurtartısa “kurtardıysa” (XXVI-35); anlatmaĥla “anlatmakla” (XXVI-5); eritiruh “eritiriz” (I-74); ğurudirler “kuruturlar” (VI-32)

2.2.1.2. -İş,-Uş; girişir (I-24); ötüşür(LVI-96);

2.2.1.3. -ír, -ür, -ar: Őaçırırler “kaçırırlar”(I-38); bişürür “pişirir” (VI-24); otarır (XXIV-26); şaşırırış “şaşırmış”(XIII-33);içürdü “içirdi”(XXV-6)

2.2.1.4. -dír: doldirirler “doldururlar” (I-46); tükendirir (I-26); beğandirsin “beğendirsin” (V-25); yandır(LVI-162); güldirir “güldürür”(XIII-26); yedirdi (XXV-6); ğandıram̄ir “kandıramıyor” (XXXIV-12)

2.2.1.5. -II,-UI: edilirdi (I-55), bıraĥılır “bırakılır” (XIV-59); ğırılısın “kırılısın” (I-11); gidilir (I-XIV-55); yıĥılır “yıkılır” (XX-248); tutulmuş “tutulmuş”(XIII-32); kuruldi “kuruldu” (LVI-191); sürüldüm(XX-230); boĥılmış “boĥulmuş”(VII-37)

2.2.1.6.-°n: çalınır “çalınır” (XXVI-64); ðapanacaĥ “kapanacak”(XIII-10); elenir (XX-32); oĥunur “okunur” (XX-250); soyunir “soyunur”(XIII-104); budana (II-69); ğuşanir “kuşanır”(VIII-40); dolandi “dolandı”(LVI-124)

2.2.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri

2.2.2.1. +IA; hamurlarıĥ “hamurlarız” (I-90); otladılar “otlattılar”(XXVI-20); , sızlırler “sızlarlar” (XXVI-32) , zayıfladıĥını “zayıfladıĥını” (III-49); suladım (II-30); karşıladım (II-32); gucaĥladım “kucakladım” (IV-68); iĥerler “iĥerler” (X-34); terledim (XVII-25); atladurum (II-45); destele (XX-260); başıyeĥ “başıyalım”(XIV-37)

2.2.2.2. -Ar: iĥerler (XXVI-20); göĥerdi (XX-201) ; (sub>suw>suv=su) suvar- “sulamak” (XLIX-3)

2.2.2.3. -IAş: vedeleşir “vedalaşır” (XIV-56); ğarşılaşır “karşılaşır” (V-15)

2.2.2.4. -İEn; sinirlenmiş (V-28); hoşlanmış “hoşlanmış”(V-15), millendirir (II-93); çimlendirir (II-94); gurtlanırlar “kurtlanırlar”(VI-5); gölgelendi (LVI-121); dalgalandı “dalgalandı” (LVI-141); ziyadelendi (LVI-142)

2.2.2.5. -sa: susazır “susar” (XXVI-26)

2.2.2.6 -ıh : acıhırlar “acıkırlar”(VIII-20);

2.2.2.7.-al,-l: sağalır (XX-4); karale “karala”(XLVII-3); boşalmış (XX-54)

2.2.2.8-a: yaşamiş”yaşamiş”(III-59)

2.3. Fiil Çekim Ekleri

2.3.1. Bildirme Kipleri:

2.3.1.1.Geniş Zaman: Geniş zaman eki inceleme alanımızda –r,-Ar/-Ir’dır. Geniş zamanın şahıslara göre çekimlenmesinde, yazı dilinden farklı olarak; geniş zamanın 1. tekil ve çoğul çekimlerinde, düz geniş ya da dar yuvarlak ünlülü şahıs ekleri kullanılmaktadır. Geniş zamanın olumsuz çekiminin birinci tekil şahıs çekiminde; –me\ -ma olumsuzluk ekiyle birlikte –r,\ -Ar\ -Ur\ -Ir geniş zaman eki birlikte kullanılmaktadır. Geniş zamanın, olumsuz diğer şahıslarının çekimlerinde, yazı dilinde olduğu gibi –mez\ -maz eki kullanılmaktadır; fakat I. çoğul şahıs çekimlerinde bazen –mA olumsuzluk eki bazen de –mAz olumsuzluk eki kullanılabilir.

Nadir İlhan; “Türkçede Olumsuzluk” makalesinde –ma olumsuz çatı ekiyle –z geniş zaman ekinin ayrılması gerektiğini ifade etmektedir. Bu konuda makalesinde şu görüşlere yer vermektedir: “İstisnai olan bu durum dolayısıyla bazı gramer kitaplarımızda, diğer zaman\ kip ekleri olumsuzluk ekiyle beraber alınmamasına karşılık, fiil köküne eklenen-ma olumsuzluk eki ve –z geniş zaman

gitmezsiz

yuḥlamazsız

gitmezler

yuḥlamazlar

2.3.1.1.2. Şimdiki Zaman: Şimdiki zaman eki, olarak –yer,-yir; -ır/-ir; -i ekleri kullanılmaktadır. Şimdiki zaman eki için kurallaşmış genel bir kullanım yoktur. diyiruh “diyoruz” (XIV-21) sorirler “soruyorlar” (XIII-117); atī “atıyor” (XXIII-17); ğonuşamīr”konuşamıyor” (IX-32); aĝlirsen “aĝlıyorsun” (X-37)

atīm

aĝlirim

diyirim

atīsin

aĝlirsen

diyirsin

atī

aĝlir

diyir

atīk

aĝlirik

diyiruh

atīsiniz

aĝlirsiniz

diyirsiniz

atīler

aĝlirler

diyirler

Şimdiki zamanın olumsuz çekimi bölgemiz metinlerinde –mi olumsuzluk ekine yukarıda bahsettiğimiz şimdiki zaman eklerinden uygun olanının gelmesiyle oluşmaktadır. Bu ek, bölge aĝzında ünlü uyumları dışında kalmaktadır.

Olumsuz Çekimi

atmīm

aĝlamirim

demirim

atmīsin

aĝlamirsin

demirsin

atmī	ağlamir	demir
atmīk	ağlamirik	demiruh
atmīsiz	ağlamirsiz	demirsiz
atmīler	ağlamirler	demirler

2.3.1.1.3. Görülen Geçmiş Zaman: Görülen geçmiş zaman eki –dI,-du şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bu ekin, yazı dilinden farklı bir kullanımı yoktur. oldi “oldu” (XLV-11); verdīh “verdik”(XIV-18); kırıldı (I-12); yaşaduḥ “yaşadık” (XVI-12); sevdūḥ“sevdik” (XVIII-34); anladūḥ “anladık” (XXV-2)

yaşadum	verdim
yaşadun	verdin
yaşadu	verdi
yaşaduḥ	verdīh
yaşaduz	verdiz
yaşadiler	verdiler

Olumsuz Çekimi:

yaşamadum	vermedim
yaşamadun	vermedin
yaşamadu	vermedi
yaşamaduḥ	vermedīh
yaşamaduz	vermediz
yaşamadular	vermediler

2.3.1.1.4. Duyulan Geçmiş Zaman: Bu ek, ince ve düz ünlülü şekilleriyle kullanılmaktadır. Duyulan geçmiş zaman eki olarak kullanılan bu ek yazı dilinden farklı değildir. doğmuşsin “doğmuşsun” (I-50); sevmişem “sevmişim” (XX-236); gavuşmuş “kavuşmuş” (III-16)

sevmişem	doğmuşim
sevmişsin	doğmuşsin
sevmiş	doğmuş
sevmişîh	doğmuşîh
sevmişsiniz	doğmuşsüz
sevmişler	doğmuşler

Olumsuz Çekimi:

sevmemişem	doğmamışim
sevmemişsin	doğmamışsin
sevmemiş	doğmamış
sevmemişîh	doğmamışîh
sevmemişsüz	doğmamışsüz
sevmemişler	doğmamışler

2.3.1.1.5. Gelecek Zaman: Gelecek zaman eki, daha çok kalın-geniş ünlülü eklerle karşımıza çıkmaktadır. Yazı dilinde kullanılan gelecek zaman eki ecáh/ -acağ şekline dönüşmektedir. ðavuşacağ “kavuşacak” (X-54); vuracağsın “vuracaksın” (XIII-114) diyecēm “diyeceğim” (XVI-85)

vuracağam	diyecēm
-----------	---------

vuracaḥsın	diyecaḥsın
vuracaḥ	diyecaḥ
vuracağız	diyecağız
vuracaḥsınız	diyecaḥsız
vuracaḥlar	diyecaḥlar

Olumsuz Çekimi:

vurmayecağım	demiyeçağım
vurmayecaḥsın	demiyeçaḥsın
vurmayecaḥ	demiyeçaḥ
vurmayecağız	demiyeçağız
vurmeyecaḥsız	demiyeçaḥsız
vurmeyecaḥlar	demiyeçaḥ

2.3.1.2. Dilek Kipleri:

2.3.1.2.1-İstek Kipi: İstek kipi eki olarak –e/-a eki kullanılmaktadır. İstek eki daha çok ince ünlülerle karşımıza çıkmaktadır. saḥlayam “saklayayım” (XL-14); göçelim (XII-5); içelim (XIV-18); başlıyeḥ “başlıyalım” (XIV-36); yağe “yağa” (XLVI-14); ğavuşaḥ “kavuşalım” (XX-64); edek “edelim” (I-3); baḥalım “bakalım” (XIII-24); olasân “olasın” (LVIII-2); deyīm “diyeyim” (XXXVI-13)

saḥlayam	edelim
saḥlayasân	edesin

saḫlaya	ede
saḫlayaḫ	edek,edáḫ
saḫlayasız	edesiz
saḫlayalar	edeler

2.3.1.2.2. Dilek –Şart Kipi: Şart eki olarak –sa/-se kullanılmaktadır. baḫmasa “bakmasa” (XIX-15); atseydiniz (VII-42); beklesem (IV-84)

baḫsam	gelsem
baḫsan	gelsen
baḫsa	gelse
baḫsaḫ	gelsek
baḫsanız	gelsez
baḫsalar	gelseler

2.3.1.2.3. Emir Kipi: Emir kipi yazı dilinde olduğu gibi eksiz olarak kullanılmaktadır.

bozme “bozma” (IX-35); õurtulsun “kurtulsun” (XVIII-17); yıḫsın “yüksün” (XXVI-2); olun (I-10); söylesün (XXIII-27)

Muş ağzında, emir ya da şart anlamı taşıyan –gınan eki derlemelerimizde bulunmayıp; metin dışı derlemelerde, sıkça karşımıza çıkmaktadır. -gınan eki aslında emir kipi –gil’in genişlemiş şeklidir.

söyleginan “söylesene”

Bu ekin Kars ağzında da emir kipi olarak kullanıldığını Ahmet Bican Ercilasun Kars İli Ağızları adlı eserinde göstermektedir. Ek ile ilgili şu bilgileri de vermektedir: “Kars Azerileri ile Terekemelerinde, ise eski Türkçedeki -ğıl/-gil emir ekinin genişlemiş sayılabilecek şekli bulunmaktadır. Ancak bu ekin söz konusu ağızlarda sadece ince şekli vardır. Dolayısıyla kalın ünlülü fiillerde bu durum bir uyumsuzluk meydana getirmektedir.”⁷³

_____	_____
ğurtulsun	ölsün
ğurtul	öl
_____	_____
ğurtulun	ölün
ğurtulsunlar	ölsünler

2.3.1.2.4. Gereklilik Kipi: Gereklilik kipi olarak, lazım kelimesiyle; -malı/-meli kullanılmaktadır. gitmem lazım (XIII-70); sert olmalı (XIV-39)

2.3.2. Fiillerin Birleşik Çekimleri: i-mek yardımcı fiilinin, zaman eki almış fiile gelerek; fiilin, birleşik zamanlı olmasına yardımcı olur.

2.3.2.1. Hikaye: Hikaye ek fiili, yazı dilindeki gibi kullanılır; bazen başındaki i sesini düşürmeden de kullanıldığı görülür. Hikaye ek fiili, haber kiplerine ve dilek kiplerinden dilek ve şart eklerine, geldiği görülmektedir.

⁷³ Ahmet B.ERCİLASUN, **Kars İli Ağızları**, TDK.Yay. Ankara 2002, s.71

2.3.2.1.1. Geniş Zamanın Hikayesi: vurirdi “vururdu” (X-39) sōlerdik “söylerdik”; düzerdiler (I-109); açarduh “açardık” (I-135); keserdim(I-66); gelemezdi(XXVI-31);

2.3.2.1.2.Şimdiki Zamanın Hikayesi: bekliyordum (VIII-2); tanimirdim “tanımıyordum”(XIII-128)

2.3.2.1.3 Gelecek Zamanın Hikayesi: yazacaħdım “yazacaktım”(XX-288);

2.3.2.1.4 Duyulan Geçmiş Zamanın Hikayesi: olmuştuk(XXXIV-8);gelmemiştı (XXXVII-25)

2.3.2.1.5: İstek Kipinin Hikayesi: bileydım (II-99); olaydım(IV-40); konaydım(IV-38)

2.3.2.1.6 :Şart Kipinin Hikayesi: isteseydi (XIII-17); olmasaydı(XX-60);

2.3.2.2. Rivayet: Rivayet ek fiili, yazı dilinden farklı bir yapı arz etmemektedir. Bazı kullanımlarda bileşik zamanı oluşuran ekten önce i sesinin muhafaza edildiği görölmektedir.

2.3.2.2.1 Geniş Zamanın Rivayeti: yıħarmıř “yıkarmış” (XIII-4); güdermiş (XIII-6); toplarmış (III-20); dolaşırmış “dolaşırmış”(XIII-13);uyirlermiş “uyurlarmış”(VII-23)

2.3.2.2.2 Şimdiki Zamanın Rivayeti: vurmermiş “vurmuyormuş” (V-9); görünmermiş “görünmüyormuş” (III-23); getiriyormuş (XVI-32); yürüyorlarmış (XXXVIII-1); gidiyormuş (XVI-35)

2.3.2.3. Şart: Şart ek fiili, daha çok ince ünlülerle karşımıza çıkmaktadır.

2.3.2.3.1. Geniş Zamanın Şartı: gaḥarse “kalkarsa” (I-70); olmazse “olmazsa” (XXVII-12); alirsen “alırsan” (I-34); ölürsem (IX-10); gelirse (XIII-44); olurse (XIV-30)

2.3.2.3.2 Görülen Geçmiş Zamanın Şartı: biraḥtımse “bıraktımsa” (VII-8); ḡurtartısa “kurtardıysa” (XXVI-35); açtıyse “açtıysa” (I-113); geldīse “geldiyse” (VII-29); düştüyse (XVI-42); ḡaldīsa “kaldıysa” (XXVI-19); yakaladıysak (XXXVII-1)

2.3.2.3.3 Gelecek Zamanın Şartı: vurecaḥsan “vuracaksın” (V-12); seveceksen (II-7)

2.3.3. Yardımcı Fiiller

2.3.3.1. İsimlere Gelen Yardımcı Fiiller: Muş ağzında yardımcı fiil olarak; etmek, olmak yardımcı fiillerinin kullanıldığı görülmektedir. vefat edir “vefat eder” (IX-11); kabul edir “kabul eder” (XIII-54); kurban olām “kurban olayım” (XVII-43); emanet olesiz “emanet olasınız” (I-57); parça parça olir (IX-55); merak edir (IX-12); uygun olir “uygun olur” (I-22); temin ederlermiş (III-3); razı olsun (IX-57); tavaf edirik (I-116); geçmiş olsun (I-144); yemin etmişler (III-4); takip etmişler (V-20)

2.3.3.2. Fiillere Gelen Yardımcı Fiiller: Yazı dilinde kullanılan, tezlik, sürerlik, yaklaşma, yeterlik fiilleri; Muş ağzında da kullanılmaktadır; fakat daha çok yeterlilik fiili kullanılmaktadır. yaşayamam (XIII-129); evlenemem (XVIII-20); uyuyakalan (V-36)

2.3.4. Ek Fiil:

İsimleri fiilleştirerek, onların ihbar, hikaye, rivayet, şart, sıfat fiil ve zarf fiil durumlarına geçmesini sağlayan i-mek fiili, Eski Türkçedeki ér-mek şeklinden gelişmiştir.⁷⁴

2.3.4.1. Şimdiki ve Geniş Zaman: bacısıyam “bacısıyım” (II-11); misafirém “misafirim” (IV-72); türktür (I-3); neçedir (II-68); süphandadır (X-55); arınçtadır (XII-6); abdestliyim (XVI-82); şıhtır(I-138)

2.3.4.2. Hikaye: Hikaye ek fiili, daha çok ince-dar ünlülü şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır. öğrenciydih “öğrenciydik” (XVI-76); muş idi (IV-45); gümüş idi (IV-46); küsülüydüm (II-31); nerdeydin(II-51); bezidim(LVI-8)

2.3.4.3. Rivayet: Rivayet ek fiili, ince-dar şekilleriyle karşımıza çıkmaktadır. Bazen i- filinin düşürüldüğü; bazen de düşürülmeden kullanıldığı görülmektedir. abbasmış, melmeketimiş “memleketiymiş” (XXVI-57); oğluymış “oğluymuş” (V-18); çoğmuş “çokmuş” (IX-1); yoğmuş “yokmuş” (IX-1); keçelmış (X-17); cömártmışler “cömertmişler” (XVI-63); gadınmış “kadınmış” (XVI-52); neymiş (XVI-55)

2.3.4.4. Şart: Şart ek fiili daha çok ince-düz şekilleri kullanılmaktadır. ēlese “öyleyse”(XXIII-34); olgunse “olgunsa”(I-33); varse “varsa” (IX-33); terbiyeliyse (I-33); yahınsa “yakınsa” (I-67)

2.3.4.5

2.3.4.5 Zarf Fiili: Zarf ek fiili, tek şekilli olduğu için, kalın ünlülerden sonra ince ünlülerle gelmesi kalınlık-incelik uyumunun bozulmasına neden

⁷⁴Ahmet BURAN, **Keban Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları.**, TDK.Yay, Ankara 1997, s.69

olmaktadır. geerken (I-9); dşerken (II-3); hazırlarken (III-18); yazariken (IV-39); ıhacaħken (XXIII-20)

3.ZAMİRLER:

3.1. Şahıs Zamirleri:

3.1.1. 1.teklik şahıs (ben-men): Muş ağzında 1. teklik şahıs zamiri olarak; ben ve men kullanılmaktadır. benim (XXIII-21), ben (XIII-33); bendedir (XXV-25); bene (VII-51); men (XIII-132)

ben kelimesi Yönelme ekini alırken bahan şekline dönüştüğü görülür. Elazığ ağzında da görülen bu yapıyla ilgili Ahmet Buran, Anadolu Ağızlarında İsim Çekim Ekleri adlı eserinde şunları söylemektedir; yönelme hali ekiyle çekimlenen 1. teklik şahıs zamiri, önce n / ñ sesini düşürmüştü ve diftonglaşmıştır. bana> baa Türkçede iki ünlünün yan yana bulunmaması sebebiyle, daha sonra da arada bir h türemesi olmuş ve zamir bana>baa>baha şeklini almıştır.⁷⁵

3.1.2. 2. teklik şahıs (sen): Muş ağzında 2. teklik şahıs zamiri olarak, sen kullanılmaktadır. Yönelme eki almış şekli ben zamiriyle ortaklık göstermektedir; yani sen kelimesine gelen –e eki sen kelimesinin sahan şekline dönüşmesine sebep olmaktadır. sendán (X-7); senin (X-40); seni (X-40), sahan (I-18)

3.1.3. 3. teklik şahıs zamiri (o): Kullanılan temel şekli o'dur. one (XXX-3); oni (III-29), onun (IX-28)

3.1.4. 1. Çokluk Şahıs Zamiri (biz): Muş ağzında 1. çokluk şahıs zamiri olarak, biz kelimesi kullanılmaktadır. biz (XIII-32); bize (XIII-66); bizi (XX-28); bizim (XXXVI-9)

3.1.5. 2. Çokluk Şahıs Zamiri (siz): Muş ağzında siz zamiri kullanılmaktadır. sizdán (XIII-124); sizin (XLIII-5), sizde (LVI-8)

3.1.6. 3. Çokluk Şahıs Zamiri (Onlar): Muş ağzında 3. çoğul şahıs zamiri olarak onlar kelimesi kullanılmaktadır. onlar (III-60); onları

⁷⁵ Ahmet BURAN, *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim Ekleri*, TDK.Yay. Ankara 1996, s.148

Şahıs zamirlerinin isim hal eki almış şekilleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Şahıs Zamirleri	Yön.	Bul.	Ayr.	Bel.	Tam.	Eşt.	Vasıta
ben/men	bana/ mana bahana	bende/ benda mende	benden menden	beni meni	benim menim	bence mence	benle bennen menle mennen
Sen	Sana sahana	sende, senda	senden sendan	seni	senin	sence	sennen senle
O	ona one	Onda	Ondan	oni/ onu	onin onun	onca	onnan onla
Biz	bize	Bizdá	Bizdán	bizi	bizim	bizce	biznen bizle
Siz	size	Sizdá	Sizdán	sizi	sizin	sizece	siznen sizle
Onlar	onlara	onlardá	Onlardán	onları	onların	onlarca	onlarnan onlarla

3.2. DönüŖlülük Zamirleri: DönüŖlülük zamiri olarak gendi/kendi, öz zamiri kullanılmaktadır. gendisine “kendisine” (XXXV-5) özi öziine “özü özüne” (X-35)

Dönüşlülük zamirinin çekimleri şöyledir:

Gendim	kendim	Özim
Gendin	kendin	Özin
gendi (gendisi)	kendi	Öz
Gendimiz	kendimiz	Özümüz
Gendiniz	kendiniz	Özünüz
Gendileri	kendileri	Özleri

	1. tek. şah.	2. tek. şah.	3. tek. şah.	1. çok. şah.	2. çok. şah.	3. çok. şah.
Bel.	gendımı özi	gendını özini	gendiye gendisini özi	gendimizi özimizi	gendingizi özingizi	gendileri özleri
Yön.	gendıma özine	gendine özine	gendisine gendiye özine	gendimize özümüze	gendingize özingize	gendileri özleri
Bul.	gendımda özimde	gendinde özinde	gendisinde özinde	gendimizde özimizde	gendingizde özingizde	gendileride özleride
Ayr.	gendimde n özimden	gendingen özinden	gendisinden özinden	gendimizden özimizden	gendingizden özingizden	gendilerin den özlerinden
Vas.	gendimne n özimnen	gendingen özinnen	gendisinen özinnen	gendimiznen özimiznen	gendingiznen özingiznen	gendilerinin özlerinnen
Tam.	gendimin özimin	gendingen özinnen	gendisinnen özinnen	gendimiznen özimiznen	gendingiznen özingiznen	gendilerin nen özlerinnen
Eşt.	gendimce özimce	gendingce özince	gendingce özince	gendimizce özimizce	gendingizce özingizce	gendilerince özlerince

Yukarıdaki tabloda dönüşlülük zamirlerinin isim hal eklerini almış şekilleri belirtilmiştir.

3.3. İşaret Zamirleri: İşaret zamirleri yazı dilinden farklılık göstermemektedir. bu (X-44); buna (XVIII-2), bundan (I-60), şu (XIII-17)

bu

şu

o

bunlar

şunlar

onlar

3.4. Belirsizlik Zamirleri: Muş ağzında kullanılan belirsizlik zamirleri, yazı diliyle ortaktır. şey (XIII-34); hepb̄isini (XXIII-33); hiç kimse (XIII-9); bazısına (II-18);

3.5. Soru Zamirleri: Yazı diliyle ortak olduğu görülmektedir. kimsen?
“kimsin”(XVI-102); neyin nesisen? “neyin nesisin” (XIII-71); kime? (X-102)

4-ZARFLAR: Zarflar; fiilleri, fiilimsileri niteleyen veya belirten kelime veya kelime gruplarıdır. Zarflar, aynı zamanda sıfatlardan önce gelerek; sıfatları anlam yönünden kuvvetlendiren kelime türüdür. Yazı diliyle ortak olan zarflar olduğu gibi, Azeri Türkçesinde kullanılan zarfların nadir olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz.

4.1 Yer-Yön Zarfları: Fiili yer yön bakımından belirten kelime veya kelime gruplarıdır.

arhası sırada “arkası sırada” (XVIII-40); içeri (XXVI-25); dışarı (XXXV-26); aşağı (IX-41); yukarı “yukarı” (XX-188); üstün (I-21); sağdan soldan (XIV-46); geri (I-118); önüne (XIII-35); ön (XXXIV-13);

4.2 Zaman Zarfları: Fiilleri zaman açısından tamamlayan zarflardır. tez unuttun (I-80); dün gece (IV-67); bir ay sonra (V-6); önce (V-38); daha sonra (V-39); hama “hemen” (XVIII-29); hemán (VII-15); yarın sabah (VIII-46); gecenin ikisi (XIII-10); şimdi (XIII-14); ertesi sabah

4.3 Durum Zarfları: Fiillerin nasıl yapıldığını belirten zarf çeşididir. Yazı dilinden ayrılıklar göstermemektedir.

kidor kidor olasan “parça parça olasin” (I-7); terbiyeli olun (I-10); sapsarı olur “sapsarı olur” (I-25); güzel sev (II-7); beş beter olmuş (II-104); mutli mesut “mutlu mesut” (III-59); dertsiz (IV-12); tek tek (VIII-48); hıçkire hıçkire (XIII-96); gizli gizli (XVI-39); terli terli öperler (XL-9); yavaştan (XIII-97); beraber (XXXVI-1); beradayı beradayı “boş boş” (LVII-5); behemt “halsiz” (LVII-9); ucuz ucuz (VII-15)

4.4. Azlık-Çokluk Zarfları: fiillerden önce gelerek onların miktarını belirten zarflardır. Sıfatlardan önce gelerek sıfatların derecelerini de

bildirmektedirler. birez “biraz” (XIV-10); epeyi (VI-24); çoğ “çok” (I-24); bir kırtık “biraz”(XIII-97); hiç(XV-31); daha çok (V-43); en fazla (XIV-58)

4.5. Soru Zarfları: Fiilleri soru yönünden tamamlayan zarflardır. Soru zarflarında Azeri Türkçesinden neçe? kelimesinin inceleme bölgemizde de, kullanıldığını görülmektedir. niye? (XIX-16) neçe olir? “nasıl olur” (XIII-33); neden (III-5); nasıl olirse “nasıl olursa”(X-6); ne şekil?

5- SIFATLAR: İsimleri niteleyen veya belirten kelimelerdir. Sıfatların kullanımı açısından yazı dilinden farklı kullanımlar görülmektedir. Yazı dilinden farklılık olarak bazı ses değişimleri göze çarpmaktadır.

5.1. Niteleme Sıfatları: İsimlerden önce gelerek isimlerin nasıl özelliğe sahip olduğunu belirten kelimelerdir. büyük oğlı “büyük oğlu” (XXVI-3); dumanlı dağa “dumanlı dağa” (I-85); iç duyguları “iç duyguları” (IX-20); güzel düge (XVIII-32); üvey anasından (V-4); topal at (XXIII-24); büyük adamları (I-36); al alma (II-5); gurbet elde (I-79); dev kadın (III-48); serin dere (IV-30); haşır haşır altın (VI-14); kötü sözler (VI-33); yaşlı nine (VII-43); ortance kız (XIII-4); çift çift oğlanlar (XIII-38); ufağ işim (XIII-77); Tikbaşı (XIII-113); nazlı yarım (XX-99); dehre birinli “büyük burunlu” (LVII-14); büyük iri yapılı insan (VIII-14)

5.2 Belirtme Sıfatları: İsimlerden önce gelerek isimleri işaret, sayı, belgisizlik, soru yönünden tamamlayan sıfatlardır.

5.2.1.İşaret Sıfatları: İsimleri işaret yoluna belirten sıfatlardır. bu atâşâ “bu ateşe” (II-111); bu ğardeşler (3-33); bēlē bağlar “böyle bağlar” (IV-21); o ğasabanın (V-18); o yekke (VIII-16); şu vezirin (XIII-17); belē insan “böyle insan” (XVIII-31)

5.2.2. Sayı Sıfatları: İsimlerden önce gelerek onları sayı yönünden tamamlayan sıfatlardır. İnceleme bölgemizde asıl sayı sıfatları, sıra sayı sıfatları, kesir sayı sıfatları olmak üzere üç çeşit sayı sıfatı örneklerine rastlamaktayız.

5.2.2.1 Asıl Sayı Sıfatları: yedi gün (I-18); bī tepsi Paklava “bir tepsi baklava” (I-37); on beş gün (I-135); bin kere (IV-52); bī ğakğuri “bir ceylan” (X-

54); on lira (XVI-14); iki tane “iki tane” (VI-4); yedi tane “yedi tane” (X-3); üç dört damla (X-35)

5.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları: Sayı isimlerine –inci eki getirilerek yapılır.

ikinci günü(XII-57); üçüncü gün (XIV-64); dokuzuncu ay (XVI-17)

5.2.2.3 Kesir Sayı Sıfatları: yüzde elli nüfus (XVI-29)

5.2.3.Soru Sıfatları: İsimleri soru yolula belirten sıfat çeşididir. hangi terefe “hangi tarafa” (X-43); kaç senedir (IV-92); nasıl (XXXVIII-8); ne kadar hayvan (VIII-19)

5.2.4 Belgisiz Sıfatlar: İsimleri tam olarak değil; aşağı yukarı belirten sıfatlardır. bir zabit malıyâm “bir zabit malıyım” (XX-226); herhangi bir sıkıntı “herhangi bir sıkıntı”(XIV-31); filan adam (I-19); her gün (III-20); bir Pekmez (VI-27); bütün hayvanlardan (VIII-16); öbür ayağımı (VIII-50); soğukkanlı bir genciymiş (X-5); bî çüt gögerçin “bir çift güvercin” (XXIII-13)

6-EDATLAR: İnceleme bölgemizde de, yazı dilinde olduğu gibi tek başlarına bir anlamları olmamasına rağmen; cümle içerisinde değişik anlam ilgileri kuran kelime türleridir.

6.1 Ünlemler: Duyguları ifade eden, herhangi bir anlamı olmayan kelime çeşididir.

heyvah (I-27); ah, vah (VI-25); yav (VIII-15); hım (VIII-48); hadi (XIX-12); ahan (XXIV-22); vıy (I-15)

6.2 Cevap Edatları: hayır(XXIX-6); tamam(X-16)

6.3 Bağlama Edatları: Eş görevli kelime veya kelime grupları arasında bağlantı kuran edatlardır. o zamanın terbiyesiyle bu zamanın terbiyesi (I-16); fakat (III-4); kadınle adamın “kadınla adamın” (V-2); keşke (VII-40); evvela (XIII-24); şayet (XIV-31)

6.4. Son Çekim Edatları: Bu edat türleri çekim eki almış isim veya isim soylu kelimelere gelerek kelime grubu oluştururlar.

bilene doğru (II-88); gelmeden önce (III-17); tarafa doğru” tarafa doğru” (III-32); o gader “o kadar” (XIII-18); ölünceye gadar “ölünceye kadar”(XIII-18); nar gibi (XIII-48); ondan sonra (XIII-76); tanımadığımdan dolayı (XVI-82); yarı geceye gadar “yarı geceye kadar”(XXVI-3);benimle gel (XXXVI-9); su kimin “su gibi” (LIX-9); sabahe doğru “sabaha doğru”(V-35); bilene doğru (II-89); evlendirene gadar “evlendirene kadar” (XVI-33); gibi (XXVI-42)

**Ahmet Caferoğlu'nun 1948'de Yaptığı Derleme Çalışmalarıyla,
Kendi Yaptığımız Derleme Çalışmalarımızda Ortak Olan Metinlerin
Karşılaştırılması:**

AŞIK KEREM (A. C.)*

açıldı laleler güller⁷⁶

özel gider muş ovası

gözeller gol gole vermiş

çihp gider muş ovası

gere su ahar boyünce

murat suyi gider ince

dolaşır gider derince

üzer gider muş ovası

yaz gelince çayır çimen

güz gelince çöker duman

aşıkları eder fûdan

yağar gider muş ovası

garşımızda yüce dağlar

---

⁷⁶Bizim derleme çalışmalarımızda, metinler bölümünde XLII. metindir

ğönül nehri durmaz çağlar

kerem esli üçün ağlar

yıhar gider muş ovasi

MUŞ OVASI / AŞIK KEREM

Muş Ovası adlı türkünün her iki derlemede de; Aşık Kerem'e ait olduğu söylenmektedir. Her iki türküde de birbirinden ayrılan bazı ses değişiklikleri görülmektedir. Bu ses değişikliklerinin temelinde, Mehmet Ciğer'in zamanla değişen yaşamdan etkilenmesidir. Ahmet Caferoğlu'nun derleme yapmış olduğu yıllarda, iletişimin bu kadar gelişmemesi ve derleme yapılan kaynak kişilerin kültürel açıdan yabancı kültürlerle açık olmaması kelimeleri ve sesleri daha da aslına uygun bir şekilde kullanmalarına sebep olmuştur.

Mehmet Ciğer ve Ahmet Caferoğlu'nun ortak olan bu metninde; garip aşıklar yuvası kelime grubu Ahmet Caferoğlu'nun metninde kullanılmazken; Mehmet Ciğer'in metninde, kullanılır; Ahmet Caferoğlu'nun bu metninde yani Aşık Kerem türküsünde, son dörtlük varken; Mehmet Ciğer'den derlediğimiz metinde son dörtlük yoktur. Bu türkünün adı; Ahmet Caferoğlu'nun metinlerinde, Aşık Kerem Türküsü; Mehmet Ciğer'in metinlerinde, Muş Ovası olarak geçmektedir.

İki ayrı derlemedeki değişimlere bakacak olursak şu sonuçları elde ediyoruz: kelime başında ve sonundaki g sesleri k'ye dönüşmüştür. Türküyü oluşturan kelime gruplarında; günümüze gelinceye kadar kelimelerde değişiklik yaşanmıştır. Ünlülerde görülen incelme, günümüzde kalınlaşmaya meyletmiştir.

Ahmet Caferoğlu	Mehmet Ciğer
güzeller gol gole vermiş	güzeller kol kola girmiş
Açıldı	açılmış
çılıp gider muş ovası	uzar gider muş ovası
aşiglari eder fügen	aşıkları eder figan
yağar gider muş ovası	yanar gider muş ovası
gere su açar boyünce	karasu akar boyunca
dolaşır gider derince	dolanır boylu boyunca
gözel gider muş ovası	uzar gider muş ovası
çılıp gider muş ovası	gezer gider muş ovası
üzer gider muş ovası	gezer gider muş ovası

SALEHİN TÜRKÜSÜ (A. C.)*

mezarluğda yatannar⁷⁷

yani yere batannar

đetdim ki laı olmışler

bülbül kimi ötenner

⁷⁷ Bu metinle ortak olan metnimiz metinler bölümünde XLIII. metindir.

evde yatan oğlan

köneği keten oğlan

eller nişannin aldi

hebersiz yatan oğlan

kırtağomde bir guş var

ganadinde gümüş var

saleğ geğdi gelmedi

helbet bunda bir iş var

defimin neğgişleri

vurádim yoğguşlari

man bir heber getir

kirtağomun guşlari

heviz başi pöturağ

ser minderi oturağ

hoce gözün şor olsun

kes kebini gurtulağ

mavi işlik mor düğme

ğine geldin hâtırime

her hâtırıma geldikçe

gan damlar üregime

yel gelir fani fani

galdır zerbab yorđani

yasduğ senden sorallar

hani döşek sultáni

gele başinde tendir

yandır allahım yandır

meni gögerçin eyle

salêhe geline gondur

SALÊHİN TÜRKÜSÜ/ƘIRTAƘOMDA KUŞ VAR:

Bu türkü Ahmet Caferoğlu'nun metinlerinde, Salêh'in Türküsü; Mehmet Ciğer'in metinlerinde, kırtakomda kuş var olarak geçmektedir. Ahmet Caferoğlu'nun derlemiş olduğu metinde, 8 dörtlük varken; Mehmet Ciğer'in metninde 3 dörtlük bulunmaktadır. Bu tabloya bakacak olursak; kelime başındaki k sesi Ahmet Caferoğlu'nun derlemelerinde g sesiyle kullanılmaktayken; Mehmet Ciğer'in yaptığımız derlemelerde kurallı bir kullanım bulunmaktadır; hem k ile

hem g ile kullanılmaktadır. Sal h ismi günümüze gelinceye kadar unutulmuŐ ve yerine yar kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Kelime başındaki  ns z türemesi günümüzde t retilmeden kullanılmaktadır. Türküyü oluşturan kelime gruplarındaki değişiklik yine dikkat çekmektedir.

Ahmet Caferoğlu	Mehmet Ciğer
kırtakomda bir guş var	kırtakomda kuş var
sal�h gitti gelmedi	yarım gitti gelmedi
helbet bunda iŐ var	elbet bunda iŐ var
her dem beni unutma	gine geldin hatırıma
her hatırıma geldikçe	her hatıran düştükçe
gan damlar �regime	g�z yaşını ğurutme

MUŞ TÜRKÜSÜ (A. C)*

muşun arĐasi dağdır meşedir ⁷⁸

i nde oturan veysi paşadır

veysi emir verdi muŐi boşadın

ağle vetan ağle g r neler oldi

⁷⁸ Bizim metinlerimizde XLV. metindir.

vətani terk ęden hayinner oldi
muşun arhasinde atli gezerem
elbisem kirlendi pasli gezerem
vətan elden gesse yasli gezerem
muşun arhasında gurtik dağidir
ilerdan gelen rus gazağidir
sefasi terg ętduđ buhar ağidir
kembah muşdan ığdığ yorđan almaduğ
zengok dağlarında gapandığ galduğ
şıkavi düzündan ordusi geldi
murad ay üstünde adiri gurdi
muş seyar taburi garşida durdi
şubatın üçünde düşduğ yollare
veysinin emrile düşduğ öllere
ağle vətan ağle gör neler oldi
vətani tergeğen muşlular oldi

MUŞ TÜRKÜSÜ/MUŞ'UN ARKASINDA FESLİ GEZERİM

Ahmet Caferoğlu'nun metinlerinde, Muş türküsü olarak geçen türkü metninin adı, Mehmet Ciğer'den derlediğimiz metinlerde, Muş'un etrafında fesli gezerim olarak geçmektedir. Aşağıdaki tablodaki izlenimlerimizi şöyle aktarabiliriz: k>ğ değişimi günümüze gelinceye kadar k sesinde karar kılmıştır. Ahmet Caferoğlu'nun derlemelerinde görülen geçmiş zamanla çekimlenen fiiller, Mehmet Ciğer'in metinlerde duyulan geçmiş zamanla çekimlenmiştir. Geniş zamanın birinci tekil şahıs çekimi darlamıştır. Ahmet Caferoğlu'nun derlemelerinde; n harfinin ilerleyici benzeşme yatığını görüyoruz.

Ahmet Caferoğlu	Mehmet Ciğer
muş'un arhasında atli gezerim	muş'un arkasında atlı gezerim
Kirlendi	kirlenmiş
Gezerem	gezerim
vetan elden gesse yasli gezerim	vatan elden gitmiş yaslı gezerim
arhasında	etrafında
veysi paşa	fevzi paşa
ağla vetan	ağla anam
vetani terk eden hayinner oldi	vatanı terk eden hainler oldi

HAMAM TÜRKÜSİ (A. C)*

güllü hamamin üsdiyem⁷⁹

allar geýenin dosdiyem

incitme meni hesdeyem

aňçik balami balami

bağla yarami yarami

sağ olsun seni-de sarani

güllü hamamin yoğuşi

sökülür potin tikişi

aňçigimin öpüşi

aňçik balami balami

bağla yarami yarami

abdal olsun seni- de sarani

baş mehlenin çardağlari

şişedandır bardağlari

aňçigimin yanađlari

---

⁷⁹ Bizim metinlerimizde XLVII. metindir.

yandım dolane dolane

ğavur gızı gel imane

yeter yazıh mene

baş mehlenin yoli daşdır

yatabilmerem yerim yaşdır

menim yavrum gelem gaşdır

yandım dolane dolane

ğavur gızı gel imane

yeter yeter yazıh mene

almayı goydum harale

gorharım yanı garele

göynüm düşmiş bi çüt marale

aħçik bałami bałami

bağla yarami yarami

sağ olsun senide sarani

almayı goydum paciye

gorharım yanı aciye

gurbanam çüfde baciye

ağçık balami balami

bağla yarami yarami

sağ olsun senide sarani

GÜLLÜ HAMAMIN ÜSTÜYEM

Ahmet Caferoğlu	Mehmet Ciğer
Ağçık balami balami	Ay kız merali merali
Sağ olsun seni de sarani	sağ olsun var olsun
gurbanam çüt baciya	göynüm düşmüş çüt baciye
allar giyenin	al giyenler
Güllü hamamın üsdiyem	Güllü hamamın üstüyem
Almayı goydum	Almeyi koydum
Paciye	Paceye
Acıye	Acıye
Allar geyenin dosdiyem	Al giyenler dostuyam
Hesdeyem	hastayâm
□orharım	korkarem

Ahmet Caferoğlu'nun metinlerinde, 42 mısra bulunmaktayken; Mehmet Ciğer'in metinlerinde 21 mısra olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda da şunları söyleyebiliriz. Ahçik kelimesi günümüze gelinceye kadar unutulmuştur; yerine ay kız kelimesi kullanılmıştır. Ahçik, Ermeni kız anlamındadır. Bala kelimesi Azeri Türkçesinde kullanılan bir kelimedir; bu kelimedede zamanla unutulmuştur. Muş ağzında daha çok ince ünlülerle gördüğümüz kelimeler yavaş yavaş da olsa kalınlaşmaya başlamış ve kalınlık-incelik uyumunun bazı kelimelerde kurallaşmaya başladığını görüyoruz.

Ahmet Caferoğlu'nun derlemiş olduğu metinlerle; yapmış olduğumuz derlemelerde ortak olan metinler bulunmaktadır. Bu metinleri yukarıda verdik; kendi metinlerimiz de, tezimizin metinler bölümünde yer almaktadır. Ahmet Caferoğlu'ndan aldığımız metinler kendi yapmış olduğu transklibesiyle verilmiş olup orijinalliği bozulmamıştır. Mehmet Ciğer'den almış olduğumuz metinlerde zamanla değişimler yaşanmıştır; çünkü Mehmet Ciğer, yaşayan yazı ve konuşma dilinden etkilenmiştir. Bu da, kelimelerin ve seslerin zamanla değişmesine sebep olmuştur; fakat aslından ayrılmayan yönleri de bulunmaktadır.

Ortak olan metinler dışında incelememize aldığımız farklı metinlere bağlı olarak aradan geçen zaman içinde farklılaşan ya da aynı kalan dil özellikleri üzerinde duralım:

AHMET CAFEROĞLU'NUN DERLEMELERİNDEN ALDIĞIMIZ METİNLERİN İNCELENMESİ

1- Ünlü değişimleri sıkça görülmektedir ve bu değişimlerde daha çok kalın ünlülerin incelenmesi göze çarpmaktadır. bacısı “bacısı”(LX-2); acısı “acısı”(LX-4); başinde “başında”(LX-5); yêşan “yaşan”(LX-8); diyarbakır “diyarbakır”(LX-10); muşlinin “muşlunun”(LX-14); arasinde “arasında”(LX-16); heyirli “hayırlı”(LX-28); geresiyem “karasıyam” (LX-38); hekgigetli

“hakikatli”(LXI-3); üsdi “üstü”(LXI-5); boyli “boylu”(LXI-8);şüşe “şişe”(LXI-15); ore “ora”(LXI-23); nekğişleri “nakışları” (Salehin Türküsü); boynumi “boynumu” (LXII-53); yane yane “yana yana”(LXIII-2); serhoş “sarhoş”(LXIII-3); öni “önü”(LXIII-7); yonce “yonca” (LXIII-8); hemir “hamur”(LXX-6)

2-Ünsüz değişimleri arasında t>d ,k>g, l>n, k>ğ ,s>z, ç>ş, y>g, l>s, z>s, r>l değişimi sıkça karşımıza çıkmaktadır. isdedim “istedim”(LX-3); gaşların “kaşların”(LX-25); çoğ “çok”(LX-19); gorharam “korkarım” (LX-24)); garaldi “karaldı”(LXII-53); ganadinde “kanadında”(Salehin Türküsü); gögerçin “güvercin”(Salehin Türküsü); gır “kır”(LXII-1); behdi “bahtı”(LXII-9); ifağ “ufak”(LXIV-2); ağşam “akşam”(LXIV-7); heş “hiç”(LXIV-40); ğinen “yine”(LXV-2); fisdan “fistan”(LXVI-2); daramiş “taramış”(LXVI-11); daşın “taşın”(LXXII-8); olmassa “olmazsa”(LXXIV-54); üş “üç”(LXVII-19); öğüne “önüne”(LXVII-23); durnalar “turnalar”(LXVIII-4); gehveler “kahveler”(LXIX-88); osun “olsun”(LXXIV-1); sorallar “sorarlar”(Salehin Türküsü)

3-Azeri Türkçesine bağlı olarak kelime başındaki m sesini, b sesi yerine tercih edildiğini görmekteyiz. benim “benim”(LXVII-14); men “ben”(LXI-16) dişan “dişine” (LX-6); menem “benim”(LXI-25); man “bana”(LXII-14)

4- Bu derlemelerde de ünsüz düşmesi üç şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Kelime Başında Ünsüz Düşmesi: ürekde“yürekde”(LX-5);uve “yuva”(LXIV-19)

Kelime Ortasında Ünsüz Düşmesi: sebrim “sabırım”(LX-15);çüt “çift”(LXVIII-1); köneg “köynek”(Salehin Türküsü); yığnağ “yığınak”(LXI-21);sızler “sızılar”(LXIV-49)

Kelime Sonunda Ünsüz Düşmesi: san “sana”(LX-7);bi “bir”(LXVI-2);man “bana”(LXII-29)

5-İyelik ekinden sonra gelen yönelme hali ekinin düştüğü görülmektedir; fakat burada dikkatimizi çeken şahıs zamirlerine gelen yönelme eki hem düşmekte hem de h ünsüzü türetmemektedir. yoldaşan “yoldaşına” (LX-8), dodağan” dudağına”(LX-6), dişan “dişine” (LX-6), man “bana” (LXII-29), san “sana” (LX-7)

6-Çıkma hali eki olarak; daha çok +dan eki karşımıza çıkmaktadır. mildan, dildan, elindan, esgerden “askerden”(LXI-11); beldan “belden”(LXIII-12); mendan “menden”(LXIV-35)

7-Ahmet Caferoğlu’nun derlemiş olduğu metinlerde de kalınlık-incelik uyumuna uyulmadığı görülmektedir. almışem “almışım”(LX-35); arebeye “arabaya”(LXI-9); gurtuledim “kurtulaydım”(LXI-35); hoce “hoca” (Salehin Türküsü)

8- Hece düşmesi, ünsüz türemesi, ünsüz ikizleşmesi, kelime başında ünlü türemesi sıkça karşımıza çıkmaktadır. gavuşam; urus “rus”(LXVII-5); tökem “dökeyim”(LXXII-8); belkim “belki”(LVII-4);alam “alayım”(LXXII-12); sabbah “sabah”(LXIV-7);helbet “elbet”(Salehin Türküsü)

9-Geniş zamanın 1. tekil şahıs çekimi geniş ünlülerle karşımıza çıkmaktadır. severem(LX-22), erimerem(LXI-26), bağlaram(LXIV-1), ağlaram(LXIV-2), yatabilmerem “yatamam”(Hamam Türküsü)

10- Şimdiki zaman eki olarak yazı dilinde kullanılan -yor eki; daha çok –i ekiyle aynı görevi üstlenmektedir. yatmisen “yatmıyorsun”(LXII-11); uzanmisen “uzanmıyorsun”(LXII-11);ezim “eziyorum”(LXXII-14)

11-İyelik eki birinci tekil şahıslara geldiğinde geniş ünlülü eklerle karşımıza çıkmaktadır. üsdiyem “üstüyem” (Hamam Türküsü); dosdiyem “dostuyum”(Hamam Türküsü); hesdeyem “hastayım” (Hamam Türküsü); gurbanam “kurbanım”(Hamam Türküsü)

12- gibi edatı olarak kimi kelimesi kullanılmaktadır. kimi(LXII-33)

13-Kelimenin bünyesinde bulunan ünsüzlerin yer değiştirmesi örneğine de rastlamaktayız. örgendin “öğrendin”(LXVII-8)

14- Görülen geçmiş zaman ekinin 1. çoğul şahıs çekimi yazı dilinden farklı olarak dar yuvarlak ünlülü çekimleriyle karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak giline geçmiş zaman eki olarak –di eki karşımıza çıkmaktadır. galduḥ,(Muş Türküsü; almaduḥ, ,(Muş Türküsü); düşduḥ, ,(Muş Türküsü); üzdi “üzdü(LXXIV-5);vurdi “vurdu”;(LXIX-2)

15-Bulunma eki olarak daha çok +de eki karşımıza çıkmaktadır. sağde solde;tavlade “tavlada”(LXX-5)

16-l> n değişimi çok farklı noktalarda karşımıza çıkmakta; bazen çoğul eki +lAr’ın, bazen isimden isim yapma eki –lI’nın; bazende vasıta anlamı veren ile edatının ekleşmiş şekliyle; bazen de geniş zaman eki –Ar şeklinde ilerleyici benzeşme yoluyla karşımıza çıkmaktadır. sorallar “sorarlar”(Salehin Türküsü); düşmannari “düşmanları”(LXXIV-4); şanni “şanlı”(LXXIV-10); çirkinner “çirkinler”(LXXI-32); batannar “batanlar”(Salehin Türküsü)

17-Belirtme hali eki ve iyelik ekinin 3. tekil eki daha çok +i harfiyle karşımıza çıkmaktadır. Bu da yörede genel olarak görülen kalın ünlülerin incilmesi hadisesinin bir uzantısıdır. hızmeyi “hızmayı”(LXVII-7); buzuni “buzunu”(LXVII-9); ganadi “kanadı”(LXVIII-2); vatani “vatani”(LXIX-9)

18- İsimlere gelen iyelik eklerinin, mi soru edatından sonra zamir şeklinde karşımıza çıktığı görülmektedir. bülbülmisen “bülbül müsün”(LXI-9); yaslisen “yaslımısın”(LXI-15);

19-Duyulan geçmiş zaman eki olarak –miş eki daha çok karşımıza çıkmaktadır. ayrılmışem “ayrılmışım”(LXXV-5)

20-Uyum değişmesi görölmektedir. gefeslerde “kafeslerde”(LXXI-10); gederler “kadarlar”(LXXIII-16); gere “kara” (LXXIV-1); gelemin “kalemin” (LXXIV-9); teze “taze” (LXIV-54)

21-Yönelme eki olarak daha çok +e eki karşımıza çıkmaktadır. düşmane “düşmana”(LXXIV-14)

22-İsimden isim yapma eki olarak kullanılan +II eki daha çok +li şeklinde karşımıza çıkmaktadır. nazli “nazlı” (LXVI-2); uslimisen “uslu musun” (LXXI-9)

23-Soru eki olarak; daha çok mi soru edatı karşımıza çıkmaktadır. Polat midir? “Polat mıdır?”(XIV-20); garşi midir? “karşı mıdır(LXXIV-18)

METİNLER:**ANLATAN : Mülkiye ARAS****DERLEME YERİ : Çörlü (Arınç) Köyü (1930)****KONUSU : Sosyal yaşam hakkında bazı bilgiler****-I-***- Köy hakkında bize bilgiler verebilir misiniz?*

çörlü köyüne gelen benim dedem gelmiş. karagüzel , çörlü köyünü sana
tapu edek demişler. kim bana garışır. türktür , biz türkuh gızım

- Bu köyde söylenen beddualar hakkında örnekler verebilir misiniz?

5

ğanın içân aha

allah senin belan vere.

kıdor kıdor_ olasân.

allah evin yıhsın

gençler geçerken yüzüne gülmeyin. gızım sağda solda gezme terbiyeli

10

olun. bî şişe ki kırıldı kırıldı diyeruh. gızıma diyem. ananızın gıymetini bilin.
sözümüzü dinlemeyene allah senin belan versin, boynun girilsin , beddua veriruh.

- Misafir karşılama esnasında neler söylersiniz ?

hoş geldin safa geldin, başımın üstüne geldin.

- Çocuk severken neler söylersiniz?

15

der vıy anan sahan đurban_ola. tutaruh , öperuh , severuh , ben yetmiş
yaşındayım o zaman terbiyesiyle bu zamanın terbiyesi bir değil.

- Köyünüzde ölüm törenleri esnasında neler yaparsınız?

yas bekleruh , yedi gün yasin_ohuturuh, zekatını veriruh cenazemize
saydımız vardır. filan adam vıy cuma ahsamı öldü đavur da cuma ahsamı ölür.

20

hayır şer defteri yazılıdır zaten. cuma ahsamı perşembe ahsamı ölene sorgu sual

yohtur. ögde verēm ki arħade gidēm üstün. allahın her günü övle akşam yemek getirirler. şeker getirirler. çay getirirler. yemegini verirler. üç gün daha uygun olur. yedi gün burada daha uygun olur. ağırlar sızlırlar. gūnahtır, ağılamamak gerekir. millet birbirine girişir. söz mesela, ölü çoħ hastadır. ölünün yüzünden dan çekilī sapsarı olur. bilirsēnki ölecāħ. ne zaman gelmiş o zaman gidecāħ. allah onun aşını suyini dünyadan tükendirir ve o zaman öldürir. ölünün arħasından bisküvit, şeker dağıtırlar. bir genç ölürse heyvah genç öldü evi yıhıldı, çoħ acırıħ oná.

“ber duvárı ber duvárı
 30 yıhıldı sağ duvárı “ diyirıħ
 ber duveri evin sahibi, evin temeli, sağ kolu dimektir.
 - *Düğün gelenekleri hakkında bilgi verebilir misiniz?*
 söz mesela ğıza bahir. ğız olđunse, terbiyeliyse başka erkeklerle işi olmazse, ğızı alirsēn. ğızızı verīsez verin, vermīsez siz bilirsiniz.

35 aliriħ çikolata, aliriħ ūzüğünü söz mesela topliriħ beş on taná böyük adamları şekerini dağıtırlar. oğlan tarafı gaħar sıradan kız tarafının elini öperıħ. muş’a gidirler bī tepsi Paklava alérler. Paklavanın üstüne bilezik goyirler. erkekler ğadın kıyafeti yapirler. nasıl ğız ğaçırırler gösterişini yapirler. dede – nene oyunu yapirler. nişana giderken söz mesela beş on tek bilezik bozarlár.

40 meyve suyı alırlár. pasta yapirler. çalgılarınnan giderler. nişanlarını taħarlar. hediyelerini taħarlar. anama söyliyem kızla oğlan arasında inat olurse ūzüğünü çıħarır bohçáyá goyár. apardıħlarını verirler. kurban báyamında bayrama üç gün kalá tek bī sini gönderirik. üzerine büyük hediyesini koyarıħ. gelinin tarafından

ğaryola taħımı verirler. perşembe günü gelirler gelinin_eşyalarını getirirler.
 45 çoħluħ gelirler. gelin_ odasını düzerler. oynarlar kēf_edirler. ğapıyı kilitlerler
 kıyananaya verirler. siniye elbiseleri doldirirler bir kutu çikolátá üstüne koyirler.
 Ğapínín_önünde saz_ekibi çalınır. millet hediye vurir damadın göğsüne kızlar
 gecesine gidilir. Ğınálárını yaħarlár. Ğına gecesinden öncč_ölir. ellerine Ğına
 yaħarlar. vurirler davula oynarlár. Ğapıyı kilitler Ğaynanaya verirler.
 50 ayrılmáħ_isteduħlarında bu oğlanı ne sen doğmişsin ne büyütmişsen verin
 erimizi ayrılırıħ. nişan tahtıhtán sonrâ masalar ğurulir.

çecenlerin_ içinde kız kaçırđırlár. büyükler araya girirler. başlıħ parası
 istirler. başlıħ parası istendikten sonra kinliħ Ğalmaz

- *Dua ederken neler söylersiniz?*

55 yağmur yağdıрмаħ_ için camiye gidirlerdi dua edilirdi o zaman inanç
 vardı. allah tárafından yağmur yağdırilerdi.

allaha emānet_olesiz.

hazreti hızır'ın_ eli belizde olsun.

Eleştiri yaparken neler söylersiniz?

60 bundan çatlıram sevmirim manasındadır.

- *Hacdan gelenlere neler yaparsınız?*

hacdan gelenlere hediye götürirler. söz temsili mesela çaydır. şeker
 götürirler. söz meselâ domateS öteberi eker. fakirlere dağıtır, ona yardım edirler.
 paradan_ olsun, yiyecáħdan_ olsun.

65 - *Adak inancı var mıdır?*

askerden gelene kurban kesmişem. inegimi vurardım yere keserdim.

- Size köyde kürk hekimi diyorlar niçin?

70 bir qarı doğuma ðaharse giderem baħıram doğumu yahınsa doğumunu yapirem. köy kekimiyem. ilk çocuğu olir. bebeği beşığe atarler, oynatırler, hediyelerini beşığe atırler. ðırh_iki yasin_ohırler. bez sererler yere hediyleri üstüne atarlár. o hediyler toplanır, adları goyárlár. isimlerini peygamberlerimizin_ismelerini biraħarâm. ðulađına ezan verirler. ilk soħađa çıhtığı zaman dedelerin_üzerine giderler. mehmed mağribi'nin üzerine aparırlar. ðırh basması vardır. mumu eritiruh maħastan süzgeç tutaruh insansa insan 75 ðurbađaysa ðurbađa ilansa ilan resmi çıħar.

sünnet_ederler mevlid_ohıtırler. ðırh_iki yasin ohıtırler. evlenememiş kızlara ğala; evlenmemiş erkeklere abi diyirler.

- Buralarda söylenen türkülerden bir örnek verebilir misiniz?

80 dağlar seni delik deşik_ederim
lale sümbül boynun_eğmiş
derdim var anam_anam dumanlı dağlar
elalemin vátanı var
yurTu var yurTu var
benim yurTsuz ðalışıma ne diyem
85 anam anam dumanlı dağlar

- Köyde günlük yaşam nasıl geçer?

sabah namázında gelberiyeye giderler. övle zamanı yemekleri yanlarına gönderirih. ðarınlarını toh_ederih, atarih ðapıya. köfte yaparih. ðuşhanenin_ıçine atarih tek gelirse erkektir; çift gelirse ðızdır.

90 kelleyi yaparuḥ, çölmegin içine biraḥırıḥ, ağzını hamurlarıḥ temiri yaḥarıḥ, içine atarıḥ. temiz orda pişti özümüzü kelleyi yiyer. doldur kelleyi içem çayı diyiruh. kendim, ilaçlarımı yapirem. genel olarāḥ eczaneden alırıḥ bitkiden yapırıḥ. on iki tane cini tuttılar yaḥaladılar. şilan ağacının altına getirdiler.

- Doğal afetlere karşı köy halkının nasıl inanişları vardır?

95 Doluya hırorik yağır diyiruh.

ḥırorik yağır bu gece

ḥırorik ḍurbānın olām

bayrāmın ḥali nice

eğer ki zamanıyla ḍar yağar. baḥar erken açırsa ekinini dakinini eder.

100 yoḥ ki yağmur yağış oldi ekin olmaz. ḍarpuzu ḍanlı olursa az olmazsa ḍış çoḥ olur arı çoḥtir, eyvāḥ kış olmaz. ne ḍarpuz yediḥ ne ḍarı görduḥ.

güneşin özi tutildi. benim nenem dedi ki seferberlikten öncē olmiş.

güneş tutulan zaman seferberlik oldi, bundan ḍaç sene önce güneşin özi tutuldu.

yapraḥların altında ḍaldım. yapraḥın yüzü ay oldu öyle bir deprem olacaḥ allah

105 diye yeter. benim nenem söyledi. seferberlikte dedi. güneşin özi tutıldı, açlıḥ

oldu. ağanın evinden tay getirmeye gitmiş tay getirene kadar iki çocuḡum öldü.

köylüler insanoḡlının etini yirlerdi.

- Kısmet açılması için neler yapılır ?

ḥıdır nebi ḥıdır İlyas

110 ḥaldır kürkün geldi yaz

hıdır nebi vardı kullek vardı onun_ etrafına taş düzerdiler. hangi taşı açtıyse o ðadar_ açılır. kullek vardır onun etrafına taşı düzerdiler. taşın_ altında açılırsá kader_ açılır.

- *Ziyaretlere inanışlar hakkında bilgi verir misiniz?*

115 mehmedi mağribi gidiruh tavaf_ edirik, hediyesini alıruh para atırh. ziyaretine gideruh. onların dedesi babası şıhtır ne yalan söylemişler ne haram yemişler ne günah_ işlemişler. annadın iki gözünü kör_ etmiş. söğme canından_ olursun. tekrar geri gitmiş özini attı ziyaretin_ üstüne gitmiş ziyaret_ edende iki gözü açıldı. dedeler var aşağıda inayet'in sevim'in dedeleri ...onunda ziyaretine gidiruh. sülalesi şıhtır. sevim'in dedesi serveri ona söğmiş ilan_ olmuş; onun_ üzerine gitmiş, gözi kör_ olmuş.

- *Çocukları uyutmak için hangi ninniler söylersiniz?*

125 Söz mesela; “bebeğin beşiği çamdan
yuvarlanmış gelmiş camdan
bey babası gelmiş şam'dan “
“giderem giderem yolum yan gelir
ah çekerim, içerimden kan gelir “
“mendilim karálídır yar
yüreğim yarálídır yar
130 gelme geçme gapımdan
sevdiğim burálídır yar”

- *Köyünüzde hikaye anlatma geleneği var mıdır?*

hikâye anlatmaya hekât denir. hekâtı dayımın_ avradı söylerdi. ağzımızı açarduh gülerduh.

135 - *Bayramlarda nasıl hazırlıklar yapıyorsunuz?*
 bayramda on beş gün temizluh_ ediruĥ. sabah_ olduysa camiye giderler yemáĥlarını yerler çaydır, kahvedir, sütlaçtır dualarını edirler ordán çihirlár. köfte, dolma, yahnídır, pilavdır. üç_ ayların başında herkeS özüne niyet_ eder. orucunu tutar. kadir gecesinde gırĥ_ iki yasin_ oĥirler.

140 - *Asker uğurlama esnasında neler yaparsınız?*
 geçĥ_ ötir eline kına yahirler, saz_ ekibi çalır, oynárlár, davul zurna çalár, keyf_ edir, toplu aparırlar, askeriyeeye teslim_ edirler. çoh seviniruĥ o güne gidiruĥ geçmiş_ olsun deruĥ.

145 - *Köyünüzde devam eden sadece bu köye özgü deyişler var mı?*
 Çalışkan geline , gelinim jirdir denilir.
 Çay nedir say nedir? (çayın sayısının çok önemli olmadığını; soğuk kış gecelerinde tek eğlence olduğunu belirtmek için kullanılır.)

Anam bacım gelin gidaĥ

Özümüze şor balığı yiyah

ANLATAN : Mülkiye ARAS

DERLEME YERİ : Çörlü (Arınç) Köyü (1930)

KONUSU : Maniler

II

ah yad_ eller yad_ eller

derdimi bilmez_ eller

men sevdaya düşerken

yarimi aldı eller

5 al_ álmanın dördünü

sev ĩgidin merdini
 seveceksen güzel sev
 çekme çirkin derdini

al_álmaya gelmişem
 10 şal_almaya gelmişem
 men oğlan bacısıyám
 kız_almaya gelmişem

al álmayı alladım
 dalına nar bağladım
 15 bekledim yar gelmedi
 gece gündüz_ağladım

al ōoyun ōuzusuna
 ōan ōaynar bazısına
 ne deyĭm ne söylēyim
 20 alnımın yazısına

álma attım denize
 geliyor_ūze ūze
 selam_edin reise
 kızını versin bize

25 álma yanı
 ōızarmıř, álma yanı
 nasıl ōabre ōoyarlar ?

miradın almayan

30

altın erik uladım
dış kapıyı suladım
giderken kūsülüydüüm
gelirken karşıladım

35

altun üzük bendedir
zincirleri göldedir
bu yaralı kalbimin
anahtarı sendedir

40

araz'ı ayırdılar
Öumunu savurdular
hele ben n̄ idim ki
anamdan ayırdılar

45

aşğda ser kilimi
kaynana kes dilini
ağşam oğlun gelende
kırar kambur belini
atımı atladurum
yemini otladurum
senin gibi ĩgidi
önümde patladurum

ay ışığı ışığı

- 50 elinde yar kaşığı
dün gece nerdeydin
mehlenin yakışığı
- bahçanızda dut var mı ?
havada bulut var mı ?
- 55 ben yarimi kaybettim.
bulmaya ümit var mı ?
- bahçelerde mor çınar
boyu boyuma uyar
ikimiz çüt gögerçin
- 60 ayırmaya kim kıyar
- dam dama yapışığtır
tepsi dolu gaşığtır
ane benim suçum yoğtur
el _oğludur , aşığtır
- 65 ělemi o yan dađlar
al Ĕana Ĕoyan dağlar
bu yanın zulmathaná
neçedir o yan dağlar
- Ĕaranfilim budana
- 70 sefa geldin, odama

hakikatli yar_ ĩsen
dünür gönder babama

75 gece çıhtım havluya
sarıldım bir tavluya
tavlu beyaz ben beyaz
allah onu bana yaz

80 ısıtma tuttu beni
tuttu ğuruttu beni
ğurbet elde sevdiğim
ne tez unuttun beni

inci menem inci menem
sedef sen inci menem
düşēm sinen üstüne
can veren inci menem

85 irana doğru
bu yol gider irana doğru
başımı kesin kanım aksın
kadir bilene doğru

90 su gelir merdim merdim
su değıl benim derdim
sular mürekkeb olsa
yazılmaz benim derdim

su gelir millendirir
çayırı çimlendirir

95   ēle bir sevdiğim var
              dilsizi dillendirir

tren gelir boy boya
içi doli mor boye
bileydim ayrılığ var

100   öperdim doye doye

turnalar gağar olmuş
yurdundan gider olmuş
o yar buradan gideli
derdim beş beter olmuş

105   yarimi dağladılar
              gözümü bağladılar
              men mezara gidende
              peşimden_ ağladılar

110   yazı yazdım karasız
              derde düştüm çarásız
              ben düştüm bu atáşa
              siz düşmeyin yanarsız

115   yeşil tepsi maşallah
              sen benimsin inşallah
              anamın gelini yoğ
              sen_ olursun inşallah

120 bala sarhoş bala sarhoş
 beşikte bala sarhoş
 bureye nalbant gelmiş
 miğ vurur nale sarhoş

ANLATAN : Ruken GÜVEN (1966)

DERLEME YERİ : Muş-merkez

KONU : Biblican (masal)

-III-

bir varmış, bir yohmuş. evvel zaman_ içinde kalbur saman içinde,
 köylerin birinde kızlar her gün oyun_ oynamak için toplanırmış. derkán gızlardan
 biri geçirmiş. bütün gızlar gendilerinin yapmadıklarını söyleyip;
 ağabeylerinin_ üzerine yemin_ etmişler. fağat bunların_ içinde biblican adında bir
 5 kız kara danasının_ üzerine yemin_ etmiş. kızlar biblican'a neden
 ağabeylerinin_ üzerine yemin_ etmediğini sormişler. biblican abelerinin
 olmadığını bilmirmiş. hemen anasının yanına gitmiş. bunun doğru
 olup_ olmadığını sormuş. anası bunun doğru olduğunu söylemiş. üstelik yedi tane
 abisi varmış. biblican anasına abelerinin nerde olduğunu sormuş. anası çölde
 10 olduklarını söylemiş. anası yol_ için biblican'e topraktan bir_ eşek hazırlamış.
 anası biblican'e :

-eğer bu eşeğe ço ço ço dersin eşek seni çöle götürir. fağat bu eşeğe çüş
 çüş çüş dersin toprak_ olur, demiş.

15 biblican tam biraz ilerlemiş, sonra eşeğe çüş demiş. eşek toprak_olmuş.
biblican anásinin yanına gelmiş. anásinin yanına gelmiş. anası ona yeni bir_eşek
hazırlamış. biblican yola goyulmuş. çöle varıp abelerine gavuşmuş.

20 biblican gelmeden_önce yedi abesinden biri evde galip yemek
hazırlarken diğerleri de avcılığa çıkarmış. biblican hepsinin avcılığa gitmelerini
istemmiş; kendisinin evi temizleyip yemâh hazırlayacağını söylemiş.

20 her gün biblican abelerinin yatahlarını toplarmış. bu yatahları altında da
iki hurma görmüş. bu hurmalardan bir tanasını kendisi yemiş, bir tanasını de
kedisine vermiş. birgün yine hurmalardan bir tanasını kendisi diğerini de kendisi
yemiş ki kedi ortalıkta görünmemiş. bunun_üzerine iki hurmayı da kendisi
yemiş.

25 biblican evinin işini bitirip ocağın_üstüne yemâğını verip çatının_üstüne
çılmış. bir yandan el_işini yaparken diğer yandan da ocağını kontrol_edirmiş.
kedi hurmalardan bir tanesini kendisine vermediği için biblican'a çok kızmış.
bunun_üzerine ocağın ateşini söndürüp içine kırmızı bir boncuğ koymuş. biblican
dikkatli bahmadığı için, onu ateş sanmış. aşağıya yemeği kontrol_ için geldiğinde
30 ateş sandığı şeyin kırmızı bir boncuğ olduğunu görmüş, çok üzilmiş. Öapının_önüne
çıkıp başını ödaldirdiğinde dağların_arkasından bir duman tütüğünü görmüş.
dumanın geldiği tarafa doğru gitmeye başlamış. oraya vardığında yedi tane kız
kardeşle karşılaşmış ve onlardan yardım_istemmiş. bu öardeşler ona ateş vermişler
ona analarının çok tehlikeli olduğunu söylemiş. ateş yanında sabun ve bî bidon su
35 vermişler. bu öardeşler ona ateş vermiş biblican'a analarıyla karşılaştıklarında,

40 tarağı fırlattığında her yer iğne; sabunı fırlattığında her yer buz ve bir bidon suyu Töktiđinde her yerin göle dönişacáđını söylemiş. hemen biblican'dan uzaklaşmasını istemişler. biblicān yolá goyılmış. kızların_anası gelmiş ve bir insan ıkokisi aldığını söylemiş. yole đoyulip biblican'ı aramış biblican yoldá oni görince hemen tarağı fırlatmış her yer iğne olmuş. sabunı fırlatmış, her yer buz_ olmuş. biblican hemen eve kaçmış. đadin biblican'ın eve kaçtığını görmüş ve đapının arkasından seslenmiş. (bu đadin insan đanından çoğ hoşlanırmış ve aynı zamandá büyük bir devmiş..)

-“biblican, biblican !

45 -ya küçük kardeşin ya da küçük parmağını verersen !

biblican:

-küçük parmağımı verirem.

50 bu dev đadın her gün her gün biblicanın küçük Parmáđını emmeye gelirmiş. biblican'ın ğardeşleri onun çoğ zayıfladığını ve soldığını fark_ etmişler bunun sebebini öğrenmek_ için bir gün evde saklanmışler. daha sonra bir dev kadının biblican'ın küçük parmağını emdiğini kardeşlerinin bayıldığını görmüşler. bunun_ üzerine kapının_ arkasına büyük bir derin çukur kazmışler. bu çukurun_ üzerine halı koymışler. dev kadın yine biblican'ın parmağını emmeye gelmiş ve kapıyı çalmış; ama biblican kapıyı açmamış.

55 dev kadın;

-”ya kapıyı açarsın ya da kapıyı ğirerem. ” demiş.

biblican kapıyı açmáyacáđını söylemiş. dev ğadın hemen kapıyı ğirip içeriye girecekmiş ki o çukura düşmüş. biblican'ın kardeşleri böylece oni

devin_ elinden kurtármıřler. o günden sonra herkes mutli mesut yaşamış.

60 Onlar_ ermiş muradıne biz çışalım kerevetine.

ANLATAN : Ruken GÜVEN (1966)

DERLEME YERİ : Muş-merkez

KONU : Maniler

IV

atlı geliyor atlı

boynide kıravatlı

sevduğimi aldiler

o maymun suratlıler

5 bizim bağ_ üzüm dutar

üzümü salgım tutar

ne babamda merhamet

ne benim üzüm tutar

bizim muşta bağ_ olur mi ?

10 kara giysem al_ olur mi?

küçük yaşta dertli olanın

yüreği dertsiz_ olur mi?

bizim muşun minaresi

yıkılsın kale mahallesi

- 15 bir yanımı kış kurt almış
bir yanımı aşk yaresi
- bostana ekdim gabağ
açıldı tabağ tabağ
sen beni beğenmezdin
- 20 aldığıın kahbeye bağ
- bu bağlar bēle bağlar
hayasız, arsız dağlar
işte ben gider _oldum
işte siz , işte dağlar
- 25 bu dere oluğludur
suları balığlıdır
ben varmam kürd _oğluna
ayağı çarığlıdır
- 30 çekmecenin kilidi
üstünü gül bürüdü
bu ne zalım sevdadır
hayva cepte çürüdü
- 35 Ėapıda durma oğlan
bıyığın burma oğlan
babam sene gız vermez
it gibi ürme oğlan

kanatlı kuş_olaydım
pencerene konaydım
sen mektup yazariken
40 ben kalemin_olaydım

mendilin_uci çivit
men seni sevdim ĩğit
sevdim de alamadım
belki ölesen_ ĩğit

45 muş muş_idi muş_idi
kalemim gümüş idi
çoğ yazılar yazardım
mürekkebin bitmiş_idi

50 bu dere derin dere
suları serin dere
yardan habár almışam
sevinmişem bin kere

55 bulanıkta açtı bahar
bülbul gül_ için ağlar
bu hasrete dayanmaz
ne hesteler ne sağlar
deniz üstünde otam

- uzat elini tutām
elim_ elinde olsun
- 60 otuz gün oruç tutām
- galeden indim ancaḥ
başımda yeşil sancaḥ
ne kız_ oldum ne gelin
odlara yandım ancaḥ
- 65 garpuzu bıçaḥladım
dört yanın saçaḥladım
dün gece hardaydım
yastığı gucaḥladım
- 70 karanfilem biberem
mehlenizde dilberim
ağız burun bükmeyin
misafirem giderem
- 75 kış gelir güneş gider
kar yağar dolu gider
mezarım yol_ üstüne kazın
bi vefa yarın yoli düşer
- kıza dedim ismin ne
açılmamış gül dedi

80 güller tez solar dedim
bir öpücük ver dedim
askere yasağ dedi

küçücük har_uzunu
yarpuz almış üzünü
yüz yılda beklesem
85 görmedim yar yüzünü

mani benim ezberim
dız ben seni severim
eğer sevmirsen söyle
bırahıp da giderim

90 peynirim hem kaşarım
şu dağları aşarım
kaç senedir sevdiğim
ben peşinden koşarım

95 pirincim bir kaşıhtır
falım çoh garişıhtır
ana benim suçum ne
o kız bana aşıhtır

100 yara beni yara beni
gidin deyin yara beni
hekimler çare bulamadı
öldürecek bu yara beni

ANLATAN : Hakan ÇELİK (1977)

DERLEME YERİ : Muş-merkez

KONUSU : Esmâ ile Ali (hikaye)

-V-

çok uzahta bir kasebede yaşeyen ğarı ğoce varmış. bu ğari ğoce birbirlerini sevarâh, evlenmişler. areden yıllar geçmiş. kadınle adamın bir ğızı olmuş. ğız dokuz yaşına geldiğinde anası ölmüş. ğadın, ölmeden önce ğocasine vesiyetinde öldiğân sonra kolinin kesilmesini söylemiş. daha sonra üvey_ane getirdiğinde ğızını o ğoliyle vurmesini söylemiş. adam karısının_ölümünden bir_ay sonra evlenmiş. evlendiği ğadınıne bir ğızı olduğunu söylemiş. küçük ğız üvey_anasından her gün dayah yermiş; ama gızı anasının goliyle vurermiş. ğız gün geçtiğçe güzelleşip büyürmüş. üvey_anesi buni fark_edince gızı artıh anesinin goliyle vurmemiş. anasının goliyle vurmeyince de ğız zayıfleyip gün geçtiğçe de eriyip gidirmiş. babası gızının niye bu gader zayıflediğini sorince üvey_anesi gızın yemediği için zayıflediğini söylemiş. adam birgün eve erken geldiğinde ğarısının gızı vurdiğini görer. ğarisine vurecahsan gızıme anasının goliyle vur deyir.

ğız bir gün dereye su getirmâğâ gidir. eve dönüşte yağışihli , bî o ğaderde güzel bir_öğlenle ğarşılaşır. ğızde oğlandan hoşlanmış. öğlende ğızden hoşlanmış. o günden sonre de her gün dereye buluşırlermiş. sevdiği oğlanın adıde ali'ymiş. ali sevdiği esma'yla evlânmağ_istirmiş. ama esma ğorhtığından bir şey

demirmiş. aslında o köyün , o ğasabanın zenginin _ oğluymış. bu zenginliđindán kimsenin haberinin _ olmesini istemirmiş. esma'nın üvey _ anesi esmayı bir gün

20 taKip _ etmiş. ali'yle buluğuğını görmüş. esma eve geldiğinde üvey _ anesi esma'ya bī teklifte bulunmuş. ali'yi bir _ ağşam yemeğe çağırmasını söylemiş. esma 'de bu haberi sevinçle ali'ye gőtirmiş. ali ertesi gün yemáđá gelmiş; ama yemekte esmadan hariç herkes varmış. esmanın nerede olduğını sorıncádá üvey _ anası đomşıye đalmeye gittiğini söylámiş. halbuki esmanın anesi esmayı

25 ahire kitlemiş ki öz đızını ali'ye beđándırsın. öz ğızıda o đader çirkinmiş ki ali onunle ğonişmeye çekinirmiş. ali o gece evıná üzüntüyle gitmiş. aradan bir đaç gün geçmiş esmadan haber _ alemeyince esmanın _ evine gitmiş. üvey _ anesi esma'nın başka biriyle đaçtıđını söylámiş. ali sinirlenmiş. esmayla hergün buluğuğları yere gitmiş. uzun uzun düşünđiđtan sonra esmaye inat _ olsun diye

30 esmanın ğız ğardeşıyle evlanmáđá karar vermiş. olanların hiç birinden haberi olmayán baba bu yalenlere inanmış. ali esmayı hiç unutmamış. esmayı hale sevirmiş. düğünün yapıldığı gün esmayı düşünmağtan ne yapeceğini bilmirmiş. üzüntüden ne yapecağını bilmeyen her şeyden habersiz esmade hayvanlarla oyneyip durirmiş. düğün gecesini hava almağ _ için, dışeriye çıkan ali ahırın

35 kenarındaki yeşilliğe uzanıp esmayı düşünmüş. sabahe doğri esma ahırın deliğinden dışarıyı seyrederken düşünmağtan uyuyakalan ali'yi görmüş. içindeki umutle aliyi çağırmiş. ali bu sesle uyđudan uyanır. sese doğri ilerler. sesin ahırdan geldiğini farketmiş. ahırdan içeri girerken esmayı görmüş. önce inanmamış. daha sonra esmaye sarılıp mutluluğ ğöz yaşları dökmiş. esma üvey _ anesiyle ğız

40 ğardeşinin bütün yaptıklarını anlatmış. aliyle birlikte gidip bütün gerçekleri herkese anlatmışlar. esmanın üvey_annesiyile Öz Öardeşi utençlerinden ne yapecehlarını şaşırmışlar. her kim_olirse olsun böyle bir şey yapmayacaklarını esma'yi daha çok sevecâhlarına yemin_etmişler. ali esmayı esmade aliyi sevecâğine yemin etmiş. ali esmayı alıp daha mutlu yaşamak_ için başka bir yere
45 gitmişler. aradan yıllar geçtikten sonra bir kızlarının_ olduğu haberi gelmiş.

ANLATAN : Hakan ÇELİK (1977)

DERLEME YERİ : Muş-merkez

KONUSU : Üç Gız Hikayesi

-VI-

bir babanın üç Öızı varmış. baba anne öler. Öızlar Öalır yalnız. üç Öardeş Öağarlar, malı bölerler. küçük Öardeşi istemirler. birinin_ elinde bi merdanâ birinin_ elinde tahte vardır. onları bölerler, alerler. zamanın birinde Öomşu gelir. Öızım legenin ver de ekmek yapırım. verdiği için iki tene ekmek getirirler. bacılar
5 bunı görürlerse Öurtlanırlar, ÖisÖanırlar. o zaman legeni alerler. köpücü verirler one. bî Öonşu gene gelir bu sefer de köpücü istirler. çamaşırını da alerler, yıharlar getirürler ona da ÖisÖanırlar. derler bu bēle olmaz. gel, bunu götürāğ odun kesmeye gideceyuh diyek derler. gidirler gidirler bi dağın başına gelirler. odun toplerler tak tak epey geçtuhtan sonra Küçük Öız yuhlır. yuhusu gelir. oraya bî
10 gabağ bağlırlar. güdül Öabağı rüzgar vurduhça tak tak der zahar odun Öirirler. Öağir ki hiç Öardeşleri yohtur. ağlır_ ağlır dağın düzünde o gözünün yaşından bî

göl ağacı bitir. orda o ağacı sevir. çiçeğim güzelim der. bahirler gec gecden bî
adam gelir. Ğızım nç_ēdirsin der. der bēle bēle. Ğardeşlerim burda biraħmıř. o
diyir ben gelmem ağam burda Ğalur; ama ağacı sevduħça bēle haşır haşır altınlar
15 tōkılır. çoban onu görünce ağacı da Ğızı da götürür. gidirler evlerine. řocuħlarıde
yoħtur. onların Ğızları olir. Ğız bōyür. Ğız bōyüduħtan sona bir Ğonaħ yapir.
padişahın_evinin Ğarşısında bir Ğonaħ bir Ğonaħ o zaman Ğardeşleri arer. bulalar
bulemırler. zaman_olir. şobandan o Ğızı istirler. çoban verir Ğızını padişahın_
oğluna. güzel bî de şocuğu olir. bu Ğızlar haber_alır. gelirler bacıyı bulirler.
20 ağlırler sızlırler. araduħ bulamaduħ derler gel sen kirlenmişsin seni yıħıyaħ derler.
ĞısĞanamirler padişahın_ oğlunu alduğuna yıħırler hadı bî inne batırırler. bu Ğız_
olir, bî Ğuş. padişahın_oğli gelir ki ne gele o Ğarı gitmiş başka bir Ğarı. diyir ki siz
ne arirsiz benim Ğarım nerede ? bizik der bēle olduħ. o zaman bilir ama ne yapsın?
řocuħ epeyi bōyür. bu Ğuş gelir. aşçı yemek Pişürür. padişah_ oğluna bu Ğuş gelir
25 ki; ”ah_aşçı vah_aşçı bıldır diktüğüm inci ah_o inci vah_o inci “der. gelir ki
yemekler yanir. padişahın hersi řıħır. nettin aşçı der bēle bēle şuş gelir, ağaca
şonir. buni söylir ben yemákları yaħirim. o zaman oreye bir Pekmez sür. Ğuş
gelirse bahan haber ver. neyse Ğuş gene gelir. otir sölir sölir. ahçı tutir. Ğuşu
tutirse padişah_ oğlu alir o guşu sevir sevir. bahir ki bî inne başında eline batır.
30 bu heyvānda ne vardır ki batir. iğneyi şıkarTir, olur gendi Ğarısı o zaman der nedir
senin başına gelen. der bēle bēle.

o ağacı Ğurir Ğurir ağacını sevemir, onlar Ğurudirler. o da sevir; ama
ağaç ona kötü sözler söylir. o zaman oğlunı alır, sürer, gider.

ANLATAN : İdris ÇAĞLAYAN (1954)

DERLEME YERİ : Muş-merkez

KONUSU : Kımrş belası (masal)

-VII-

bir varmış, bir yoĥmıř; evvel zaman_ içinde kalbur saman_ içinde kımrş lakabında bir_ adam varmış. bu adam ne yapirse yapsin ginede one kımrş dèrlermiř. o de ne yapsin bir_ ineği varmış. millete;

-ben_ ineğimi kesēm etini size verēm siz de artık bene kımrş demeyin.
5 tamam demişler. kımrş ineğini kesmiş, etini dağıtmış. herkes etleri paylařtıĥtan sōna eyvallah derler.

kımrş :

-bende buni sizin yan_ize biraĥtımse ....

ertesi gūn ineginin postini almış, çarşıye çıĥmıř. bir de ne görşin bir
10 kervan, orede durmış. oredeki insanlerin hepsi yatırmış. o de hema kendi eşeğinin yükünü başke bir eşeğe o eşeğin yükünüde kendi eşeğine bindirmiş. eve geldiğinde herkes kımrş'in elindeki gumářleri görince bunları nerdán getirdin demişler. kımrş demiş ki ineğimin postini çarşıye götürdüm. çarşide :

-”post vererem gumaş_alirem. ”diye bağırdım. herkes başıme toplendi
15 ben de ucuz_ucuz verdim ertesi gūn bunı duyen halk_ hemán gidip ineklerini kesmiřler. çarřıye çıkıp;

”post vererem kumeş alirem. ”diye bağırmışler. bunı duyen_ insanler hemen onlere girişmişler. onları evlerine ðader vure vure getirmişler. halk kımrēş’i öldürmek_istemiş, hemá kımrēş , evine girmiş. kapilerini ðapatmış. 20 insanlar damıne çıkıp baca deliğinden içeriye ellerinden gelen tüm pıslıkları atmışler. kımrēş bunları almış bir torbeye koymış. sabah_olince çöpleri uzak bir yere atmak_ için yole goyılmış. bir de ne görsin, başka bir kervan orede kıoneklemiş. oradakiler de çadırde uyırlermiş. ginede kendi eşeğinin yükünü başka bir eşeklân değıştirmiş. eve gelmiş torbayı açmış. torbenin_ içinden altınler 25 çıkmış. oradaki insanler gene nerdán getirdin diye söylánmáye başlamışler.

kımrēş:

“-siz dün o çöpleri baceden attınız ya ben de götürdim çarşıde; ’çöp vererem altın_ alirem. ’dedim.

bunı duyenler torbelere çöp tezek ...ellerine ne geldise almışler, çarşıye 30 götürmüşler. “çöp verirem altın_ alirem. ” diye bağırmışler. bu sefer oredeki insanler ağızlerini burinlerini kırane gader dövmişler. eve geldiklerinde kımrēş’i öldürmeye ðarer vermişler. kımrēş’in peşine vermişler o de ðaçmış ðaçmış o ne ðader ðaçtiyse köylülerde peşindán koşmışler en sonunde bir koyin sürüsünün yanine gelmiş çobanla elbise değıştirmişler. çobana demiş ki;

35 “- bu tarefdan birileri geldise sende bu tarefe goş. köylüler görinir görinmáz çoben gaçmış köylülerde peşinden koşmışler. en soninde çoben bir dereye düşmiş ve boğılmiş. kımrēş eve geldiğında önünde beş yüz tane koyin varmış. köylüler biz seni öldürmedih mi , o dereye atmedih mi? demişler

ķımreş :

40 - keşke beni daha derin bir yere atseydiniz. benim_ oldığım yer derin değildi. yoħse ben bunlerin beş katını getirirdim demiş. keşke beni derin bir yere atseydiniz. köylüler hemen oredeki dereye gidip dereye atlemeye başlamışler. bir yaşlı ninenin bir_ erkek çociği varmış. çociğine:

- çabuk atle, diğerleri atledi şimdi Őoyin galmeyecáh.

45 çocuk, atlemiş ve yüzmesini bilmediği için boğilmiş.

yaşlı kadın ķımreş'e :

- niye benim_ oğlim böyle çırpınır.

ķımreş:

oğlin diyir ki;

50 koyunleri dişi mi getirem erkek mi?

- vallah bene bir dişi getir sütünü sağem demiş.

kadının çociği ölmüş. herkes_ evine gitmiş. bir dahede ne ķımreş'den gonişmişler ne de one ķımreş demişler. onler_ ermiş muradıne biz çıhelim kerevetine

ANLATAN : İdris ÇAĞLAYAN (1954)

DERLEME YERİ : Muş-merkez

KONUSU : Tilki ile Eşek

-VIII-

bir varmış bir yoħmuş yaz gelmiş bahar gitmiş. dere tepelerden düz gitmiş bir yaşlı nine varmış bir inegi varmış. yaşlı nine inegi sağıp gidirmiş. içeri bī tilki alışmış gelip sütünü içecek bir gün baħir ki süt yoħ nine ertesi günü ben

uyumuş yüzü de ėle parlėr, zannedir ki ateş. nasıl çubuğu vurir ateştir diye kedi
baęirir köpek dıřarıdan havlėr. ešek bė tekme vurir. horoz damın_üstünde
yağalayın dir. onlar gaçıyler yine gelirler. yaz gelir dere tepelerden düz gidir. çoğ
gidir az gidir bağir ki bė yılan ağacın_ üstüne çığmış bė yaşlı adam da diyor ki
30 yılan senin ne işin var_orada? yav diyor elini uzat beni bė indiresin ben edemirim
yazıhtır. yılan gelir tam boğazına sarılır valla diyir ben seni yiyecėm. çoğ gidir az
gidir üç canlı heyvan bize rast gelecāę bė dağın başına bė bağir bė tene yav ben hiç
affetmem insanoğlu nankör, benim de gençken beş altı teneke buędā sırtıma
bindirirlerdi sırtımda gidirdik. degirmáná gidip gelirdik şimdi yaşlanmışım yük
35 taşıyamıyorum. biraz daha gidir öküze rastgelir ben de gençken arabaya
koşturirdim, üstüme binirlerdi degirmaná gidip gelirdim şimdi yaşlanmışım yük
taşıyamıyorum. biraz daha gidir öküze rast gelir ben de gençken arabaya
koşturirdim üstüne binirdim degirmáná gidip gelirdim şimdi yaşlanmışım. dede
đoręusundan neredese bayılacağ gidir bağir bė tene tilkiye rastlır tilkiyi evden_ alır
40 yılan gardeş sen adamın yağasını tutmuşsun boğazına sarılmışsın hele yere gel.
đandırır dedenin boğazından_ aşağı gelir. dışmandır sen dışmandan dost_olir
sanırsın. vurir, öldürür.

ANLATAN : Menderes DEMİR (1952)

DERLEME YERİ : Çörlü (Arınç) köyü

KONUSU : Mehme Mirza (masal)

-IX-

varmış yoğmış allahın đuli çoğmuş. zamanın birinde bir padişah varmış.
bu padişahın üç tene oğli varmış. bu padişahın üç_oğlu en böyük_oğlunun ismi
hassan ikincisi hüseyin üçüncüsü mehmė mirza padişah yaşlanmış, ihtiyarlamış.

sağlığında Ğarşide bir dumanlı dağ varmış. hiç paşa ne gitmiş; oreye ne de esgerini
5 oreye göndermiş. zaman_olmuş paşa ihtiyarlamış. ölüm döşegine girdiği zaman
çocuğlarını üç_oğlu hasan hüseyin mehme mirza'yı yanine çağırmiş. oğlum bağ
ben_ölüyorum. padişahlığ en büyük_oğlum hasan'a Ğalır, ölürse hüseyin 'e Ğalır
o ölürse oğlum mehme mirza'ya Ğalır deyir. padişahlığının müddeti içinde ben
hiçbir zaman o Ğarşidaki dumanlı dağa gitmedim. ben babamdan duyduğum_ için
10 babam da bana demişti gitme ben de gitmemişem. ben_ölürsem sizde o dumanlı
dağa gitmeyesiniz. zaman gelir padişah vefat edir. hasen büyük_oğli bir gün
paşalığı eline geçirmiş. merak_edir. babam demişti gitme; ama hele gidem orda
ne var ne yok. O dumanlı dağa gidir. dumanlı dağa gidiyor Ğarşisine bir dev çıkar.
dev dediğimiz insanları yiyen büyük iri yapılı insan tipinde bir dev ama devdir.
15 boynunda omzunda merdivána benzeyen yekke diye büyük ağaçlar varmış. o
yekkenin_ üstünde allahın yaratmış_ olduğu bütün hayvanlardan varmış. yekke
eski evler üzerine atılan büyük_ağaç her bir_ağaç dört-beş metre uzunluğunda iki
tene her birinden bi tene iki tene bu ağaçların_ üzerinde allah yeryüzinde ne kadar
hayvan yaratmışse hayvanları bu yekelerin_ üzerine atmış. hasan'ı görür görmez iç
20 duygularide varmış bu devin, hemen tanımış:

- o filankes oğlu filankes ben de seni bekliyordum.
- sen hoş geldin safa geldin. ben dünden yolun bekliyordum.
- hele geç amcan Ğarşisine

hesanda amcası gibi karşıisine geçmiş hesan'ın Ğorğudan dudakları
25 çatlamış, Ğan gelmiş geçmiş devin_önüne. dev Ğilincini attığınnan cesedi bir

tarafa gitmiş. onude atmış ağaçların_ üstüne gétmiş mağarasına girmiş. bunların hepsini yimiş. hüseyin_abim gétti gelmedi bende gidēm. hüseyin gidir deve rastlır. artıh aslandan ðaplandan bütün hayvanlardan vurmuş onun o ağaçların_üstüne almış. “sen nerelerdesin. ” demiş.

30 hüseyin de oni görür görmez ðorhıusundan ayağının bağı çözilir, dudağı ortadan çatlır, ðan gelir ðorhıusundan ðonuşamir. onun_abisini yidiğini anlir o da bir şey yapmir ðonişemir. geç amcan_önine geç deyir. yatir önüne. ağacın üstündeki ne ðadar aslan ðaplan varse onlarıde mağarasına götürür onlarıde yer. sıra gelir en küçük kardeş mehme mirza'ye çoğ erkek delikanlı çoğ de delikanlı

35 çoğ de ağıllı. başta abelerine demiş: “abé gitmeyin babamızın vasiyetini bozme babamız büyüğümüzdür, padişahımızdır. ” gitme mehmē mirza ne yapmışse abelerine mehmē mirza ðarşı gelemez.

o dumanlı dağa giderek bi ðılıç yaptırıyor. heddadin (heddad ateş körüğüyle demir ezer) yanına gidiyor ðıldan ince ðamadan keskin_ uzunca bir

40 ðılıç yaptırır. onu ðuşanır. ondan sonra o dumanlı dağa gidir. gittiği zaman o dev gelir iç duyguları vardır. ben ne zaman_ olsa seni yağalayacağım. yalnız mağarada hayvanları varmış. buradaki ðoyinlerden biri devin dilinden anlirmiş adı da abbas'mış.

- bağ demiş:

45 - içerde benim bir düşmanım var senin sahâbın gözünü kör_ etti.

yarın sabah kalhacağım bir bacağımı bir mağaranın köşesine birini mağaranın bir köşesine koyacağım bacağının arasından bütün ðoyinleri bacağımın_arasından tek tek geçir. abbas da hım_anladım diyor.

50 sabah_olur kılınç Parmağınnan taşı ðaldırır. ayağıní bir terefe ðoyer öbür_ayağıní bir tarafa ðoyer. ðoyinlerini tek tek bacağının_arasına geçirir. mehmē mirza çok_akıllı insandır. abbası öldürür postini üstüne goyir. goyinleri üç beş önüne sürer. gendisi de onların_arasına goyer. o sırada goyinin posti elinde ðalır.

-eyvah ðoyunumu yidin!

55 o sinirinden uçurumdan düşer, parça parça_ölir. mehmē mirza da memleketin başına gelir, padişahlığına devam_edir.

hékāyemiz burda sona ermiştir. allah hepinizden razí olsun

ANLATAN : Menderes DEMİR (1952)

DERLEME YERİ : Çörlü (Arınç) köyü

KONUSU : Si Ahmet (masal)

-X-

5 varmış yoğmuş, allahın ðuli çoğmuş. zamanın birinde yedi tane ðardeş varmış. yedi ðardeşin bir bacısı varmış, ismi de hacíymış. yedi ðardeşin de varmış yedi tene gelini. yedisi de hacínin_emrindēmiş. hací ne diyemiş sözü sözmüş sözü yerine getirilir sonra bu hacínin_gönlindede bir erkek yatırmış; ismi de sı_āhmetmiş. memleketin çoğ yakışıklı çok görkemli bir genciymiş. sı_āhmet de hacíyi sevirmiş. bir gün nasıl_olirse hací:

bu sî_âhmet gece gē beni ōaçır , bu gece sendān ōaçacađım dir.

diyir:

- ne zaman?

10 -gecenin_ikisi gel bacanın_altına hacı söyle, ben çıharām ōapıye. sendān
ōaçarām.

sōzini bir_edirler. sî_âhmet ōaç sefer_istemiş hacıyı. abēleri vermī. hacı
mecbur_olmuş ōaçmaya hacı ōafasından geçmemiş. sî_âhmet'e diyir:

-gē beni ōaçır tamam bu gece beni ōaçır.

15 sî_âhmet;

-tamam diyir.

tabi o kōyde sî_âhmet adında başka biri de varmış. tabi o başı keçelmiş
yani çirkinmiş. o de hacıyı sevirmiş ama hacının_ondan heberi bile yoğmuş.
nasıl_olursa ōaderi ilahi artık o gece o saatte o keçel de ata binmiş gelmiş

20 Pacanın dibine. hacı sanmış sî_âhmet o da demiş;

- ha !

keçel demiş;

- he vallah hazirēm atımda hazir seni beklirem. o da hama hēç bohçasını
almeden binmiş atın beline. sî_âhmet gaçırır. epey gidirler gündüz_olir hava
25 ışlı_olir güneş doğır bahir ki ne bağa. sevdiği sî_âhmet değil memleketteki o
keçel sî_âhmet.

-artığ geride dönsem_olmaz. benim yedi tene gelinim var der. ōaçtın
gittin niye geldin. ōaderime razı olacağım.

sî_âhmet de başını getirir hacinin dizinin üstüne koyar. uykuya geçir.
 30 sonra hacı orada gözünü gezdirir. bahir ham düge ham bî montofon arhasinde
 güzel güzel tosinler var. bi de tosin var gözleri kırmızı saçları kırmızı pis. güzel
 güzel tosinleri vurur atar. bu tarafa o güzel dügeyi alır önüne götürür. o güzel düge
 benim, öz_çinden söyler. o güzel tosunlar da o kadar güzel_ insanlar beni istedi.
 benim aldım bu pis tosun doğu kırmızı tosun bu sî_âhmet'tir. içerli_ ağırlı. kahtım
 35 Kaçtım bundan geldim. özi özüne dert yanır gözü ağırlı. gözünden üç dört damla
 düşür, sî_âhmet'in yüzüne. si ahmet uyanır:

-hacı sen niye ağlırsen ?

- ne senden söyleyem ne allahdan. eyle güzel tosinler vardı eyle güzel
 dügenin arhasinde pis bir tosin vardı güzel tosinleri vurirdi. vallâ o güzel düge
 40 benim o güzel tosunlar o kadar millet beni istedi bende senin peşan düştüm; seni
 o tosuna benzettim.

- vallâ deyir ben o pis tosunu vuracağım öldüreceğim; ciğerlerini sahan
 yedireceğim. hacı “ gitme” der. sî_âhmet der; “ vallâ giderem. ” hangi terefe
 gitmiş, deyir. bu terefe... o terefe gider. gelî o tosunu vurur, başını kesir,
 45 ciğerlerini mendiline açır koyar. mendilini bağlayınca tosun başını vurur.
 uçurumdan düşür. hacı bahir sî_âhmet gelmedi gidir bahir. o tosunu öldürmüş.
 ciğerlerini mendiline döymüş, bahir mağaradan ses gelir. diyir:

-sî_âhmet.

diyir, - ha ! sen beni ðurtarmaya baħ. gidi yedi ülkenin köyün _ örkenini
 50 getirir. yedi ilmek atir yetişmir iki örügünü goyir gine yetişmir. onu da beline
 dolanir. ikisi orda ölür. gendin ğayıt tut özimi atacağım. bi ðarış dışarı atir.

-bismillahi ya allah!

süphan dağından aşığī ātir. ikisi de orda vefat _ edir. ikisinin de üstünde
 iki gül çihir; tam ðavuşacaħ bī ðakðuri gelir. ðakðuri dediğimiz geyiktir,
 55 ceylandır. süphandadır. süphanda halat; halat da ahlatdadır; ahlat bitlisin
 ðazasıdır; meselemizde burda bitmiştir.

ANLATAN : Menderes DEMİR (1952)

DERLEME YERİ : Çörlü (Arınç) köyü

KONUSU : tekerleme

-XI-

portakal dilim dilim

gel _ otur benim gülüm

ne söyledim darıldın

lal _ olsun ağızım dilim

ANLATAN : Menderes DEMİR (1952)

DERLEME YERİ : Çörlü (Arınç) köyü

KONUSU : köyüne yazdığı türkü

-XII-

arincım, ovaya bakar

boz bulanık çay _ akar

ayrılığ beni yakar

varalım bizim _ arınca

5 göçelim bizim arınca
arınçtadır, anam babam
uçan kuştan haber _ alām
ayrılık beni yakar
varalım bizim _ arınca

10 göçelim bizim _ arınca

ANLATAN : Tolga AKAYDIN (1977)

DERLEME YERİ : MUŞ MERKEZ

KONU : Üç Bacı (hikaye), Muş'ta düğün gelenekleri

-XIII-

bizim bu memlekette çoh _ iyi bilinen üç bacı hikayesi vardır. bi varmış bi yohmış. allah'tan başka kimse yohmış. varmış bir fakir _ anne üç tenede ðızı. bu fakir aile geçimini çalışarağ temin _ ederlermiş. anē ev işlerini yaparken böyük ðız ðomşuların ðap ðacağlarını yığarmış ev _ işlerini görür. ortance kız de ðomşuların dikişlerini yapir; esbāplarını yığar; uşağlerine bağarmış. Küçük gız da gomşilerinin o de esbāplarını yığar. inek minek davarlarını güdermiş; ondan sonra ēle paşa paşa ðarı ðoca yermişler geçinirlermiş. bir gün o devre padişahı bir _ emir çığarmış, demiş ki;

10 - hiç kimse lambelerini yağmayacağ. lambalar yanarken pencereler sıkı sıkı ðapanacağ. hiç bi tarafe bir kırtık _ işiğ sızmayecağ; eğer bunın _ aksini yapanlara ðazabım çohdur. şimdi padişah bu duyuriyi yaptığtan sonra geceleri ðıyafetlerini değıştirerek çığarmış. halkın dertlerini tesbit _ etmek için tek tek evleri dolaşmış. milletin derdi sorini ne varse onlerı dinlirmiş. ondan sonra bir

gün gine evleri dolaşırken sıra bu üç kardeşin evine gelmiş. şimdi padişah
 15 pencerenin altında durmuş. bu fakir bacıların dönüşlerini dinlemiş. bacılar
 içerde örgü örüyorlar, hem de aralarında sohbet ediyorlar. büyük öz diyor ki,

- ah bacı ah şu vezirin büyük oğlu var ya beni isteseydi. onun ölü
 öurbanı olurdu. ölünceye kadar onun bir dediğini iki etmezdim. ona öyle bir ev
 öurardım ki padişahın yuvasından güzel olurdu. ortance öz da demiş ki:

20 -beni de küçük vezirin oğlu keşke isteseydi. ona çift çift oğlan
 doğururdum.

sonra sıra küçük öize gelir;

-ah ablalar hiç de sizin gibi düşünmürim evvela anama gelsin, beni
 ondan istesin. bahalım annem uygun görür mü? önce annemin fikrini alacak. ayrıca
 25 anam görduktan sonra benim boynuma bir şerân altın tahmazsa bende onu
 almam deyir. bacılarını güldürür. padişah bu önişmeleri dinlemiş, gizlice
 dinleduhtan sonra maiyâtiyle birluhta evlerine giderler. sabahsı günü de adam
 göndererek bacıları hepsini çağırılmış. bacılar öle bi görhmiş öle bi öorhmiş. vallâ
 deyir bu öadar millet bu öadar halKın içinde bu padişah bizden ne öistir? çoğ
 30 öorhirlen. neyse gidirler en sonu padişahın huzuruna çıkirlen.

-seni büyük vezirimin öğline istirem. ne diyirsen ? diye sormiş.

böyük öz o öadar sevinmiş ki; dili tutulmuş. “yav hallallah biz ne
 öoniştih neçç öilir?” demiş. çoğ sevinmiş şaşırılmış. padişah saraya çağırır; seni
 büyük öğlime istirim. hiç bi şey diyemir. öipöirmizi öilir, yerinde öalir. yani
 35 sadece terbiyeli terbiyeli edepli edepli önüne bahir. önüne bahar öyleyse diyir;

-seni büyük vezirimin oğluna istirem. ortanca kız da bî şey demir. önüne bahir. o da sesini kesmiş seni göreyim, ona çift çift oğlanlar ver. seni de küçük vezirimin oğluna istirem. ” ona çift çift oğlanlar ver, se ne dersin? “diyerek; küçük ğıza dönir. küçük ğız ğayet sakin ráhat bi şekilde; ” hele 40 padişahım bana emretsinler bahām nedir?” küçük ğız. padişah da demiş ki; ben de seni öz oğluma istirim. ne diyirsen demiş. o da demiş ki; küçük kız yine soğukkanlılığını sakinliğini muhafaza ederek demiş; “ evet padişahım evet beni istirsen yalnız benim sendán bir şartım var. ” küçük kız şart koşir diğerleri hema kabul etmişler. ancak demiş eğer şartım yerine gelirse ben bunu kabul ederem. 45 eğer şartım yerine gelmezse ne olursan ol hiç. padişaha küçük kız demiş. padişah birden ğızmış ki. olmuş ğıpğırmızı çoh ğızmış demiş:

-ben ona ğahmişem oğluma istirém o bana şart goşir. götürün bu bacıları olmuş nar gibi. sabahsı günü büyükken ortanceyí vezirin uşahlarından evlendirí düğünler yapılır, şenlíhlar yapılır. yiyilir, içilir. büyükken ortanca ğız muradlarına 50 erir. şimdi biz küçük ğızın akibetine gelelim. zindana atılan küçük kız şükredir, sabredir. zindanın altında büyük bir huşú içinde sonunu bekler. küçük kız zindancıye yalvarır.

-ey zindancı deyir senden bi ricam olaceh. zindancı bu teklifi kabul edir. yazığu gelir. bizim onda suç yoğ deyir. diyir ki bugün büyük 55 vezirinin oğluna gidecáhsın. bana sarı bi entari isteyecáhsın. zindancı küçük kızın dediğini yapir. gidí büyük vezirinin oğlunun sarayına gelir meseleyi anlatır. ablası hemen bir sarı elbise verir zindancıyı uğurlir. ikinci günü küçük ğız zindancıyı

ortanca ablasının evine gönderir. deyir ki küçük ğız, beyaz bir elbise istir. elbiseler tamam olunca bu defa küçük kız zindancıya yalvarır. ne olur bugün bi
60 saat öadar izin ver. bir işim var. gidem işimi görēm derhal gelēm diyerağ. zindancıdan izin alır. sarı elbiseyi giyir. padişahın oğlunun bacasının önüne gelē. birden bağırir. feryad edir, inir bağıir ki bir kız bağırir. gelir yanēne deyir:

“yav küçük kız sen niye bēle bağırisin nolmiş. o da deyir efendim benim elimde eşyalarım vardı deyir. onları kaçırđiler şimdi ben ne yapam. aneme
65 de ne söyleyeyim. padişahın oğli deyir; sen merak etme küçük ğız ben senin bütün eşyaları ben sahan verirem, hadi gel bize gidağ. onlar ikisi beraber yuğarıya çlıirler. padişahın oğli ğıza bēle dikkatle bağıir. ne görsün ayın on dördü gibi bir kız padişahın oğli hemen o dakkede aşlı olur. yani öyle aşlı olmuş ki; bu ğızın yanında bir dakke ayrılmir o öader aşlı olmuş. sabırsızlığ gösterir benim evime
70 gitmem lazım. ben evime gidám. padişah yav git yav git de senin adın nedir? ben seni hiç görmemişēm kimsēn neyin nesisēn? ondan sonre ğız ona cevap verir. bağı benim adım mor meneğşe hemen beni oğşe bunu duyan padişahın oğli çok sevinir, hoşuna gidir, diyor sana bir şerbet getirēm iç açılırsın. öahir gidir mutfağe buni fırsat bilen kız hemen bēle yavaştan sıvışır. padişahın oğli gelir; bağıir ki
75 gız yoğ, deli divāneye dönir. her tarafı arattırır. mor meneğşe ne bir haber ne bir ekmek küçük gız oradan bē iki gün geçir. ondan sonra sarı elbiseleri giyir. gene zindancıya yalvarır deyir. bana bē saat izin ver benim gene bē ufağ işim var. izin almış ama. bir süre zindancıdan içerde sohbet edir. bağıir o gariban. birbirlerine güveniyler gine aynı ēle. ondan sonra padişahın oğlunun

80 bacasının_ altında oturir. gene bī feryat bir bağıрмаḡ basir. padişahın_ oğlu yav
 sen niye bağırīsın? ah efendim baḡir. vallā bugün toydan gelirem. evimin yolunu
 şaşırmişem bulemirem. padişahın_ oğlu baḡar bu kız çok güzel. deyir seni evime
 götürēm. seni evine ben yollarām diyerek padişahın_ oğlunun odasına çıkarler.
 padişahın_ oğlu bu güzel gıza baḡir, baḡir. aḡlına bişeyler gelir , hēçbi şey
 85 diyemir. baḡir ama hēçbī şey demir. adam birini ōaybetmiş adam evlenmāḡ çağı
 özine ōız_ arir. şimdi sorarsām hani aşıḡ_ olursam hēç gurcalamır. seni evine ben
 yollarām diyerek; direk padişahın_ oğlinin evine çıkar. şimdi bēle baḡir; gine bi
 şey diyemir. deyir senin_ adın nedir? ōız deyir ki benim_ adım yasemin,
 meraK_ etme ben seninim. padişahın_ oğlu menekşeyi düşünir. deyir ki yav bu
 90 ondan da güzel yasemin meneḡşeden güzel. deyir küçük ōız sen yorgunsan dur
 ben sahan biraz meyve getirem. sen ye. küçük ōız bunu fırsat bilir yine sıvışır.
 padişahın_ oğlu içeri girir. baḡir ki ōız yoḡ bi mahna veremī. gine sori o gine ōaçır.
 küçük kız oradan bir müddet geçir. gine zindancı da müsade istir. gine gidir
 padişahın_ oğlunun penceresinin bacasının_ altına gidir, bağırır.
 95 padişahın_ oğlunun penceresinin bacasının_ altına gidir bağırır. padişahın_ oğlu bu
 sefer sesi duyunce aşıḡı koşe koşe inir. baḡī küçük ōız hıçkīre hıçkīre aḡlır.
 yavaştan yanaşır yanına. küçük kız senin neyin var? niye doli doli aḡlırsen
 nolmış? hele bahan bī derdin söyle. küçük kız hıçkīrarak deyir ki ah efendim
 evimizin Pacası için cam_ almıştım. diyī bu cam elimden düştü kırıldı. elimden de
 100 ōanlar_ aḡir. çoḡ_ acir elim ēle o ōadar acir. padişahın_ oğlu cebinden bir mendil
 çıkarır getirī küçük ōızın eline baḡlır. gel diyir seni bizim_ eve götürēm. gene

tanımir ðılıhtan ðılığa girir. yav yorgunsun biraz dinle diyir; sonra ben seni evine gönderirem. beraberce padişahın_oglunun odasına çıhırler. bu sefer küçük ðız soyunir. şimdi o ðadar soyunur ki ne kadar güzelliği padişahın_ogluna gösterir.

105 padişahın_oglu bu manzara garşısında şok_olir. deyir ey güçük kız sen ne_ölirsen ol ben daha seni biraħmam burada ðalacaħsın. benim_olacaħsın. artıħ ben sensiz durmam. vallā ben sana aşıħ_olmişim. söyle baham senin_adın nedir? ðız durir.

-benim_adım sarı çiçek, biraz şerbet getir_ içek.

110 şimdi padişah_oglu gidi ðoşe ðoşe. gine hiç kimse yoħ. padişahın_oglu düşünür olanları. hiçbir mena veremir. o gadar üzülir. yataħlara düşir. buradan bir müddet geçir gene zindancı yalvarır. diyir ki padişaha bir heber götür. ben artıħ cezamı çekmişem. ondan sonra zindancı bunu padişaha gidī söyler. bu ne Tik başlı ðızdır. hemen orda emir verir. git bu ðızın yarın ðafasını vuracaħsın. emir verir.

115 ikinci günü gidī askerler ðızı zindandan_alırler. tam_idam sandalyesinin_önine götürirler. ðızı asacaħlar. o zaman küçük ðıza sorirler. ya bi diyecāğın var mı? küçük ðız da cebinden bir mendil çıherir mendili verir, deyir buni gidin bunu getirin benim son ricam var. padişahın_ogluna verir. ondan sonra beni asın. alırler doğru mendili getirirler padişahın_ogluna. oğlan da yataħta halsiz cılız şekilde

120 aşğından mecālī ðalmemiş. çoħ ağır haste olarak yatir. bu mendili görür görmez canlenir. vallaha bu benim mendilimdir. ben bunun sahibini arıyorum. ben onun için ölmüşem bitmişem. siz bunu nerden aldınız? asgerler durur deyirki biz bunu asacağız senin baban emir vermiş. hemmen padişahın_oglu ayağıya pırlir. durun

bende sizdán geleceğim. oğlan haste edemir adım ata. birden canlanır diyerek
 125 gelir ðızın yanına. bahir ki o küçük kız onun sevdiği aşık olduğu kızdır. hemen
 emir verir. küçük ðızı idam sandelyesinden sahpeden alırlar. ikisi kol kola gidiler
 padişahın huzurine oğlu babasına diyir ki; benim vurduğum uğruna öldüğüm
 ðız vallā budur. eğer mendilim olmeseydi bilmirdim, tanımirdim. ben bunsuz
 yaşayamam. eğer bunı bana alırsen al. almırsen vallā ben ölürem. yoħsa beni
 130 de idam et. padişah bahir oğline cigeri oli parçe parçe. haline çoħ acır. oğlum
 sen nasıl istırsen ėle olsun. bu etdi etdi seni aldı. bu çoħ fenā ðız çoħ. bu küçük
 ðız gene ėle sakin. deyir padişahım benim şartımı unutma. sen meni gönderdin
 zınlara beni hapsettin. padişah dura dura aklına gelir. oğlunun hatırı için dinilir.
 ðızın şartını da dediğini de yerine getirir. bī şerān altını boynuna taħir. kırğ gün
 135 toy düğün edirler. muradlerine erirler. darısı böyle sevenin başına.

ANLATAN : Tolga AKAYDIN (1977)

DERLEME YERİ : MUŞ Merkez

KONU : Muş'ta düğün gelenekleri

-XIV-

Şimdi bizim bu memleketin düğünleri hakkında bilgi vereceğim. şimdi bi kaç başlık altında biraz bilgi verem. bölümleri hakkında bilgi vereceğim:

1. ðız görme beğenme ðız isteme
2. şerbet
- 5 3. damat giydirme
4. düğün
5. ðınelere gitme
6. gelin götürme ve en son gerdek

10 0ız görme beğenme; mesela iki tene geç birbirini grmiş beğenmiş ki
 birez zor. beğendiğini anasına babasına izah eder. onlar de onun szinde gider,
 ister veya anne baba grmiş beğenmiş oğillerine söylemişler. o da müsade etmiş
 veya etmemiş. giderler beğendiğleri 0ızı istemeye giderler. 0ız istemeye
 gidildiğinde kesinlikle evin veya o ailenin büyükleri belirli bir istişareten sonra
 giderler 0ız evine. 0ızın anasından babasından otururlar. 0ızın büyükleri orda
 15 illā toplanmıştır. bī Şekilde sonuca vardığtan sonra 0ızı isterler. eğer verdilerse
 hemen orde verdiğlarına dair bir fatiha oğinir. erkek tarafının geleri 0açar gider
 büyüklerin elini öperler. damat gitmez. ondan sonra biz 0ızı verduğ üstüne
 şerbet içelim. eğer şerbetler ortaya geldiyse biz 0ızı verdiğ demektir.
 şerbetler içilir, muhabbetler edilir. ondan sonra toy günü kesilir. günü alınır.
 20 0ız isteme böyle olur. toy günü geldiğinde damat giydirme çoğ oyunlu moyunlu
 olur. ezedbaşları gelir. biz sağdılara ezedbaş diyiruw. saz ekibi gelir. eskiden
 davul zurna davul kaval gelirdi. davul zurnanın olduğu toy ęaliteli toydur. tabi
 sazı da sözü de tercih edenler vardır. ezedbaşları gelir sazdan sözden halaylarmen
 damadı giydirirler. ondan sonra bu süreçte biri pantolonlu tuter, gömleğini 0ızlar
 25 getirir biri 0ırvatını aparır yani çalarlar. tabi bu hırsızlara meyil vermemek için
 ezedbaşları dört gıznan etrafı kolaçan ederler. damadın ayađđabısı gitmişse
 getirmāę için büyük paralar isteyecekler. ezedbaşlık zor ve dikkat isteyen bir
 iştir. genelde damat seğer en samimi olduğu aręadařına rica eder. biz de dayısı
 amcesi babası çoğ yağın derecedeki akrabaları ezedbaşı olamaz. yaşıtı veya
 30 aręadařı olursa olur. tıraş olur ortaya sandalye gelir, berber gelir. ondan sonra

toyumuz başlar. şayet damadı giydirme anında damadın giyeceği herhangi bir malzeme çalınmışse onu getirme sorumluluğu ezedbaşına aittir. sağdıçlara aittir. sağdıçlar onu getirmek için Karşı taraf ne isterse onu vermek zorundadır. bu da düğüne ayrı bir renk öatar. bazen kavgaya yakın tartışmalar olur. çünkü hepsinin işi gücü var her şey bitmiş damadın öiravatını beklirler yoh çorabını beklir yoh ayakkabısını beklirler. ezedbaşı öızaceh. getirin bunu toyumuzu başlıyeh öardeşim. öarşı tarafte diyi bahşışı ver. öarşı tarafte vicdan varse az bi şey isteyecah. yohsa ezedbaşı gitti yandı ezedbaşılar sert bi şey isteyecah. ezedba ları sert olmalı yumuşah oldu mu ezedbaşının beline binen çoh olur. damat giyinduhtan sonra toy başlar. düğünlerimiz genelde çoh farKlı eğlenceli aynı zamanda zevkli geçer. toy öalabalıh olur. bu toy yabancıdır ne işimiz var orde. orde bir zırlıtı varse hemen giderler. biz oraya gitmiyah demezler. düğün böyle devam eder. aynı gün gece öinalara gitme vardır. cuma günü başlar pazar günü biter. öinalara genelde öadinlarımız gider. geline öina yaharler bir tören havasında. kendi öinalarını eline yaharlar. öina bittikten sonra oğlan evine dönüş yaparlar. bu böyle biter. ikinci gün cumartesidir. ezedbaşileri sağdan soldan masa sandalyá toplarler. ondan sonra halk yemeğe gelir. herkese de büyük bir izzeti ikram yapılır. yemeğin başına damadın masasını kurarlar. sağında solunda ezedbaşıları oturur. yemek yiyenler öahar damadı tebrik eder. allah hayırlı etsin. allah mesut etsin der. iyi dilekleri sunar. yemeklerini yer giderler. ahsam tekrar düğün vardır, çalgı vardır. oyun devam eder. cumartesi de birinci gün gibi oyunla halay biter. pazar sabahı yani gelini gidip evinden getirme zamanıdır. sabah

erkenden toplanılır. erebeler tutulur minibüsler tutulur, taħsiler gelir. onlar damat_evindeki bulunan haklı ğız_evine şonvoy şeklinde gider. arabası olan
 55 gendi öz_arabasıyla gelir. halk ne ğadar çoħsa o ğadar ğız evine gidilir. ordede ufaħ bir oyun ğurulur. oynarlar söylerler gelin anesinden babasından vedeleşir. o vedeleşme sahnesi dramatiktir. tabi hem ağlarım hem giderem demişler binerler tekrar şonvoya. gelin_ evinde en fazla yarım saat gelirler. gelin_ arabası önde şonvoy arħada şehir_ içinde bi kaç tur_atılır. gelin oğlan_ evine biraħılır.
 60 oğlan_ evine biraħıldıħtan sonra ezedbaşları damadı alır, çıħer gider. damadı içeri atarken damadın sırtına iki yumruħ vurerler. bu ğadar yorgunluğu senin yüzünden çektiħ.

gün_ağarmadan damadı ezedbaşları alır hamama gider. sonra üç gün devam_eder. üçüncü günün sonunda damadın babası yemek ğurar evde.
 65 ezedbaşlarından damadı yemeğe çağırır üç günün sonunda ezedbaşları damadı babalarına teslim ederler. el_öpülür. üç gün sonra ezedbaşlarının görevi biter. ğız evi ezedbaşlarına getirdikleri hediyeleri o yemekte taħdir_ ederler. gelinin şahsı hediyeleridir.

ANLATAN : Tolga AKAYDIN (1977)

DERLEME YERİ : MUŞ MERKEZ

KONU : Maniler

-XV-

gemi geldi durdu mi?

iskeleye vurdu mi?

söyle ey seher yeli

yar halímí sordu mi?

5

altı aydır kışımız
çortidir_ aşımız
kargadır kuşumuz
darıdır lavaşımız

10

hıçkırık tutti beni
tutti kurutti beni
bi vefasız yar sevdim
gitti unutti beni

15

ipek mendil bendedir
sağladım koynumdadır
cennetden huri gelsin
gene kalbim sendedir

20

kaftanların sandıhta
kalmışem karanlıhta
yari bana verseler
yatarım samanlıhta

25

karlı tipili dağlar
dal fesimi yar bağlar
bu dertler ki ben de var
eşiden duyan_ ağlar

ðaynana kara yılan

bütün sözleri yalan
gelinler mor bir çiçek
bütün sözleri gerçek

30

kaşlarının karası
gözlerinin _elası
hekimi lohman gelse
yohtur bunun çaresi

35

ince çubuk uzadirem
uzağ yollar gözedirim
gedişini görebilemem
gelişini gözedim

40

kayfe koydum kurulu
el vermeyin durula
yari yarden ayıran
sol böğründen vurula

45

kim apardı meni
bilmirem kim apardı meni
anama söyleyin ağlamasın
el_oğlu apardı meni
masa üstünde pekmez
hiçbiri bana yetmez
şu norşenin kızları
arabasız gelin gitmez

mendilim beyaz _ipek
50 ırmahlardan geçecek
yol verin mendilime
sevdiğime gidecek

muş büyüktür bilinmez
55 dibi mermer delinmez
muşun güzel kızları
hiçbir yerde görünmez

armud _ağacı aç
elim dolaştı saça
60 yiğit ona demişem
sevdiğim, ele gaça

arpa arağa geldi
zülûf darağa geldi
kalhın selama durun
o yar, odama geldi

65 bağlar keklik yürümez
kıştır karlar erimez
yüreğim yarelidir
perdelidir görünmez

ben bir deste galmışam
70 kapıya dayanmışam
ister al ister alma

anına yazılmışam
 ben bir karabiberim
 başım alıp giderim
 75 çoğ konuşma kaynanam
 oğlun, alıp giderim

bu dağın ardındayam
 güzeller yurdundayam
 yarım güzel ben güzel
 80 gavuşmağ derdindeyem

bu da meni
 hançer al buda meni
 başına kül eylediğim
 beğenmez bu da meni

ANLATAN : Zeki GÜNGÖR (1945)

DERLEME YERİ : Muş-Merkez

KONUSU : Muş'ta Sosyal Yaşam

-XVI-

şimdi benim babam 1929 doğumluydu. benim babamın da babasından
 duyduğu örf_ adetleri dediğimiz diyelim işte geliri nerede geliyordu ne şekil gelir
 sağlıyorlardı. hayvanlarla tarla sürmüş. tarlayı pulluğ yerine ağaçtan iki tane öküz
 dediğimiz hayvan tarlayı sürmüş. götürmüş getirmiş götürmüş getirmiş tarla
 5 sürme şekli böyle anlatmağla olmiyir. darı sürmüş. mısır sürmüş ðilðil dediğimiz
 yiyeceğın envaidır. kendi geçimlerini sağlamışler. dedemin geçindiği zaman
 yiyeceğları ðilðil, buğdā, daru, mısır, yanı buğdā dediğimiz o zaman buğdā çoğ

nadir, bulunmuyor; ama mısır  il il darı dediğimiz bunlar o zaman varmış. alışan kişi alışmış. tarla Kazmış, tarla ekmiş. tarlayla ilgili tabi o zaman Tıraht r yoĥmuř. Tıraht r   olmayınca hayvanlarla tarla sürmüş. hayvanların arĥasında olan cihaz diyelim; şimdi k lfat r diyoruz. izharu diyoruz. izharu yerine ağatan yapılmış bir malzemede kullanılırdı. babamızla birlikte g rd ĥ , yařaduĥ. bu nesilde bu ağda aflike gibi bir şeydi.

o  adar fazla ekin imkanlar olmıyordu. diyelim şu anda alışma tarzı teknik insanlara daha yaĥın olmuş. atla da süren varmış. adam bir gün ancaĥ yüz karematre sürmüş. onun üzerine izharu üstüne gelmiş. o zaman, altı ay muş'ta mevsim  iş olduğu iin ilkbahar beşinci ay sonbahar dokuzuncu ay olduğu iin; yeni iftilik sezonu dört ay iinde de ancaĥ bunlar yapılıyor. bunu yapan kişi o zamanın adamına göre alışabilmiş. kendi nafakasını alabilmiş.  afanı alıştıran   insan şu şekil idareni yapmış. hayvanlarla kendi geimleri sağlamışler. köyde değirm n gelir. kendi hayvanının üzerine atmış. onu değirm nda  ğ tmış. o dönemde suyla dönen değirm nl r varmış. yerd n yer  azmış.   taşı yandan yanına getirmir. o taşın üzerine ateş yaĥtırmıř. o taş ocaĥ olunca üstüne hamur T km ş. o hamurun üzerine k z   oymuş. o k z n üstünden de altından da yemek ekmek yaptırımış.  ap  aşışları topraĥtan tabaĥ  lmek var  aşışları ağatan yapmış. gelir  aynaĥları geniş alanda ticaret sahası olmemiş. ticaret sahası varse kendine  oyun , gei davar beslemiş.

muş'ta ağa sayısı fazla olmemiş. aşiret fazla değilmiş. şu anda  -dört tane aşiret var. aşiretin k k nl ri diyarbakır'dan muş'a yerleşen yüzde elli nüfus vardır. otuz beş -kirk yıldır şehirleşti. zaten eskiden aile yapısı nüfuz g rabalıĥ aileler yoĥmuř. aile yapıları terbiye edepleri örf adet bugünkü asırdan daha

éyiymiş. adam gelin getiriyormuş, Őayınbabayla Őonuşmuyormuş. çocuğunu tam evlendirene Öadar gendi çocuğuyla Őonuşmuyormuş. yani utanç duymuşlar bu konulardan terbiye, haya, edep_ etmişler.

35 kişi gidiyormuş bir Öız_istemeye babasından hiç bi zaman dêmemiş baba illā filankesin Őızını bana isteyeceksin. babası kendi isteği filankesin_ ailesinin gidip ordan gız isteyecem. onun_ ailesi benim aileme uygun olduğu için ben gidecem isteyecem. onun_ ailesi benim_ aileme uygun_ olduğu için ben gidecem isteyecem; ama gizli gizli gitmiş, istemiş. eğer Öarşı taraf Öızı vermişse
40 sonrada etrafa yaymış vermemişse kimseye sormuyor. demişler ki Öız nedir? Öız bir elmadır. herkes gider taşını veya kendi çubuğunu atar. kimin çubuğuyla kimin taşıyla elma gibi yere düştüyse onundur. Őaderdir, ordanda herhangi bir sıhıntı yaşamamışlardır. kişi bir Öız_ için on kere gitmiş, beş kere gitmiş, yedi kere gitmiş. Öız yoh_ demiş adamı Őovmuş. oğluma isteyecem. sen beni Öapıdan Őovsam
45 pencereden gireceğim. pencereden ziyade bacalar varmış. o zaman evler mağara şeklinde Őayalar_ altında yapmışler. böyle bir terefte adamın davarları, geçileri, goyinleri varmış. öbür taraftan da bir bölüm goymuş. misafirlárını, öbür taraftan da adamın evdeki olan insanları halkı, hanımı, Öızı yani bölüm bölüm şimdiki daire odalar, mutfağ yohmuş.

50 misafir_ odasına divan demişler. falan ağanın divanı vardır; divanda oturalım. misafir_ odasını ne şekil süslemiş misafirlerini ne şekil Őarşılandırıyor bī de bunun hakkında bilgi verelim. öbür köyden bu köye atla gelmir. adamı divandan ziyade atları ahıra çekti. at yerini ahır yapmış. atlarını ahurda besletmiş. öbür taraftan da misafiri divana çektiriyor. divan neyi Őurmuş.

55 misafir_odasının gelenek ve gidenekleri neymiş. gelenek ve gidenekleri
 Ğadınların kendi elleriyle yaptığı Ğoyunların tüyü getirmişler. ip yapmışler. ipten
 sonra berhalı yaptırmışler. odaye sermiş. odaya serince işte onun üstüne tekrar
 yatağ bayağı b y k döşekler yönden yapılmış döşekler divan_eteğine sırayla
 Ğarşı tarafta kırkelli kişi oturulacağ bir divandır. her bir divan Ğirħbeř-elli, seksen
 60 misafir oturulacağ yer yapılmış. o divanda gelen misafir helbette yemek verilmesi
 lazım. köylü olan misafir de aya gelen misafirden diyelim yemekleri
 Ğarşılaştırmışler. yemekleri burhurdan yemek yaptırmışler. yemekleri oğ
 c m rtmişlar. her şeyin zikati vardır. o evinde zikati misafir götürüyor. hangi eve
 misafir oğ giderse o evin hayır bereketi oğ olur. e tabi bu divanda divan sahibi
 65 olan etraftaki köylülerin başına b  şey geldiği zaman o adam veyahut köylülerin
 başına geldiği zaman ağa dediğimiz b y k_olarak aramızda bir dava bir mesele
 var onu halleder. sen bu Ğader iyi bir insan sayılıyorsun. iyilikten dolayı sen
 misafir Ğarşılandırıyorsun. sen adaletli b  şekilde bizim davamızı  z diyerek bu
 insanı şu asır ağa diyorlar; ağa da değilmiş adam kendi yemek verdiği Ğarşılığı
 70 iyiliğiyle o adamı büyük ve muhterem aydın_insan saymışler. sen bizi adaletli
 şekilde ortamızda olan hak hukuğu  z. eskide Ğiz Ğaırma meselesi varmiş. Ğiz
 Ğaırma meselesi deyince, ben duydum. b  yaşlı amcadan kendisi imamdı. ben bi
 Ğızı oğ sevdim. işte dediğ biz Ğiz Ğaırmaya gittiğ. Ğıza bir tepeye gelec hs n.
 Ğoditepe diye isim verdiğ. orda iki arħadařımla birlikte gelip seni Ğaıracadığım.
 75 arħadařlarım benden daha parlağ_olduğu iin onlar da yanımdan geldiler. o
 zaman biz  ğrenciydiğ. gittiğ Ğiz onları görünce direkman parlağ_arħadařımıza
 gitti. parlağ_arħadařumuza gidince parlağ_arħadařım ben seni kendime

götürmüyorum. kendi arhadaşıma götürüyorum. arhadaşım arhadan geliyor. bana
 geldi ben abdest almıştım. işte dedim namahremdir. bayandır gelir elini benim
 80 elime öoyer, övle namazıma yetişmeden hanım benim abdestim bozer. Öızı
 kendime Őaçırıyorum. Öız geldi elini bana uzattı. ben dedim biraz uzağ dur.
 ben abdestliyim. Öız dedi ki ben sana gelmişem. seni tanımadığımdan dolayı
 arhadaşına gittim. siz hiç kimse ses etmediniz, sen diyecektin bana gel diye.
 adam vallā ben utandım. utanarak terlerde ğaldım. arhadaşımın yanında nasıl
 85 diyecem. Öız ben seni kendime Őaçırıyorum , diyem Öız dedi o zaman ben
 gelemiyorum. sen bi abdestini Őırdırmaya Őıyamıyorsun. ben sene gelemem. yav
 sen diyorsun ne olur cáketimin arhasından tut öyle gel. olī ben beş-altı kilometre
 gelmişem sizi burda yağalattırımışam geride gitsem babam Őardeşlerim beni
 öldürür. adamı götürdüğ. memleketin ağa ve aydın insanları ortaya öoyduğ,
 90 davayı yapın. adam dedi ki Őızımı Őaçırmışler ben devayı yapmıyorum. bu Öadar
 başlığ bi miktar para. benim ğızım filāntepeye adamlara gitmişse de Öız benim
 Őururum bu Öadar gitmiş diye para alıyorum. diyor işte bu para o adamın
 Őarşisinde olmazse büyük insanlar, aydın insanlar insanlık adına kendi
 ceplerinden o parayı verip de o meseleyi çözmek için. düğün zamanı her evde bi
 95 tene at varmış. her genç bi ata binmiş. atlarla vermişler. her bir Őızın yanında sarı
 bi erşarp varmış. hangi erkek Őoşude genç kızın sarı eşarbını geçirirse o onun
 nikahının yarısı oluyordu. filankesin oğlu filankesin Őızının erşarbını geçirirse, o
 onun nikahının yarısı oluyordu. filankesin oğlu filankesin Őızının erşarbını
 gaçırmiş kimse onu istemeye gitmesin ve onu sevmiş işareti odur. böyle zaman
 100 zaman erşarp Őaçırmahten dolayı adam da öldürmüşler Őafa da Őırdırmışlar Őolda

Öirdirmişlar ÖavÖa çoh olmuş. tekrar dedihlárına göre Öaderi olmamışsa gelin ata biniyor, Öapıdan iniyor kimse bilmiyor. kime Öismet kime nasip_olmuş.

105 O zaman, eğitim sahası olmadığı için hiçbir köyde okul_olmadığı için evlerin_ichersinde oğuma yazmayı askere gidenler gelenler yirmi dokuz harfleri alfabetik_olarak askerde öğreniyormuş. oğluna gelī öbür Öardeşine öbür köyüne anlatıyormuş. çoh köyde eskiden medreseler varmış. ulema kişi dediğimiz fıkıh_ilmī , ğuranın mealini, hadis_ohutturmuşlar. Öuran Öursu diye yazdırmışlar. öyle geçimlerini sağlamışlar. ta 1950-1951 civarında atmışa Öadar şehre yahın_okullar yaptırmışlar.

ANLATAN : Zeki GÜNGÖR (1945)

DERLEME YERİ : Muş-Merkez

KONUSU : Maniler

-XVII-

otları biçer tırpan

haciler keser kurban

yarım toprağa girmiş

toprağan taşan kurban

5

bahça bağa girmişem

özüme gül dermişem

yedi gardaş ne lazım

yarimi beğenmişem

- 10 bir ay getim daşı yoh
bir at bindim başı yoh
burda bir garip lmüş
yanında gardaşı yoh
- 15 bir yara
men hastayem bir yara
dertliye tabib gelse
merhem sever bir yara
- 20 bu gelen nahır midir
ızaran tahıl midir
diyirler yarın geli
ah yolu yahın midir
- 25 derdimi yazmaz alem
sevdanın sonu elem
gönder güzelim gönder
ayde yılda bir selam
- 30 ekmek yaptım terledim
ıhtım dama parladım
dediler yarın gelir
ou urban eyledim
- 30 sarı kavun kesmezler
seni bahan vermezler

gel bu gece gaçalım
karanlıhta görmezler

35 sarı gül kırmızı gül
bir kıza verdim gönül
vefasız kahbe felek
birazcık da bize gül

40 ses verdim sestem _oldum
göğerdim bostan _oldum
bi vefasız yar _ için
kendim dosttan _oldum

45 su ahar haşır haşır
abem pantolon değiştirir
kurban olam abeme
ne giyse de yaşıır

su gelir ahma ile
kenarın yıhma ile
kız ben sana ne yaptım
bir defa bahma ile

50 garşı dağdan ðar getir
mendiline ðoy getir

- mendilinde ter ðoħar
altın tasa goy getir
- gidene baħ gidene
- 55 güller durmuş dikene
allah sebırler versin
gizli sevda çekene
- ince çubuħ biç de gel
- 60 ince yola düş de gel
ince yolnan gelmezsen
kervana karışda gel
- göl yüzün aydır mana
- 65 kaşların aydır mana
men ölsen canım kurban
sen ölsen vaydır mana

ANLATAN : Samiye YILMAZ

DERLEME YERİ : Güzeltepe köyü

KONUSU : Masal (gardaş garısı)

-XVIII-

zamanında bir tüccar_ adam varmış. o tüccar ðahir gidir mal getirmeye ðardařın ðarisini ismarlır. gendi ðor gidir. ðardař buna düşman ðardařı ðarisına beni alacaşsın der. o derki ben almam. benim ðocam vardır ben almam. o zaman kötülük_ eder. iki şahit getirir bu ðadını evden ðover götürür. bi yazıda o zamanın

5 hōkmü ēlemiş. ezerlermiş, vurirlermiş, Taşlarnan kötü ğarı diye. vurirler vurirler
 ğarı öldü diyirler biraħırlar gidirler. bir gün sona bi de baħir ki bir köyün _ ağası
 atnan gelir. bunu alır, götürür yarasına baħir. saħab _olir sen bacım _ol ben de
 senin ğardeşin der. ğadına hadi bu sefer o adamın hizmēkārı kötülük _ edir.
 gecenin birinde gelir ğadının yastıĝının _ altına bıçaĝı ğor. o adamın _ oĝlunu
 10 öldürür, bi tek _ oĝlu varmış, öldürirse ğadın gelir baħirki bunlar aĝlır sızlır
 ĝadının bi şeyden haberi yoħ. baħirki eli ğan bıçaĝu yastıĝının _ altında etmedim
 dese de bunlar ğabul _ etmir. illah sen _ öldürdün derler; ama o ağa der ki bu
 yalandır. ğadını inanamaz. hiç olmaz burada ğalmayacaħ. o zaman, o adam, o
 ğadına der ki benim sahan sahaplık çıħtıĝım yaramaz. ahan sahan on lira gidirsin
 15 rızgın _ ararsın. ğadın ğahir aĝlaye sızılaya yola düşer. ğadın gidir ki bī ŝenlikli yer
 vurirler ğirirler. derler ki bu birinden on lira para alır, vermir. bunu tutmuşlar,
 esirler. o zaman ğadın der ki asmayın. ahan size on lira ğurtulsun; o adam iyilik _
 edir. adamın _ aħlı başına gelir, bu ğadının _ arħasına düşir. arir arir bu ğadını bulur
 der ki sen bennen _ evlenecāhsın. o der ben evlenmem benim beyim var.
 20 evlenemem derse buna kötülük _ edir. bunu satar birine. ğadın başını alır, gidir.
 gidir gidir ki bi gemi durir, o gemide oturir. baħir ki bu gemide hepbisi buna
 düşman olirler. ğadın güzeldir güzel o zaman baħir yarebbi deyir sen benim
 namusumu ğurtar. o zaman bir rüzgar her şeyi tersine döndürür. o zaman
 yalvarırlar ki biz sahan bi şey etmeyecāyuħ dua et de biz ğurtulaħ o zaman dua
 25 edir. bunları ğurterir. epeyi gittuħtan sonra yine bunlar bi düşmanlıħ düşünir.
 ğadına kötülük _ etmeye başlırlar. o zaman der ki ya rebbi namusum sahan

emanettir. sen bunların hakkında gel. o zaman bî rüzgar bî rüzgar su dolir
 gemiye. onlar ölir gelir bî tene cenabı allah o gemiyi getirir, kenara ðor_ içi dolu
 eşya. yenir baħir orda erkek_ elbisesi var. hama bî elbise giyir ondan sona gelir
 30 padişahın yanına. gemi battı ellerin malı var: “geliniz, götürün !” o zaman gelirler
 eşyayı alirler götürürler. bēle insan görmemiştik, biraħmazuħ der. durmam
 gidecēm. padişah vezir_ edir. bu ðadına vezirim_ ol diyir. padişahnan gelirler
 çalışırler. zaman_ olir padişah_ ölir. ordaki ahali deyir ki padişahın yerine sen
 geç. deyir ben padişahlıħ nasıl yapirim. derler biz seni sevduħ yapirsin. o zaman
 35 der ki ben_ erkek dēlim. ben ðarıyım yapemirim. yapirsin derler. padişah_ ölir
 epey zaman geçir baħir ki ēlede dua edir ki ben dua ettim mi ðabul_ et cenabı
 allaha :

“ kim hangi hasta gelirse şifasını ver. ”ēle der. o zaman birgün baħir ki
 ðaynının ðocası gelir. duymuşlar ki bi padişah dua edir, hastalara şifa verir. gelir
 40 onun arħası sırada. ona kötülük_ eden adamlar gelir. bārabār arħadaş_ olirler,
 gelirler. diyir başızdan geçeni sōleyin. benim duamı ðabul_ edir ðaynı utanır,
 söylemeye ðardaşı da deyir sōle ki derden derman buler. o zaman diyir ki
 ðardaşımın bir güzel ðadını vardı ona düşman_ oldum. dedim beni al, almadı. o
 bahan beddua etti. o yüzden ben bu derdi buldum. o zaman adam diyir ki sen
 45 nasıl_ edersin benim ðadınımı sen bu kötülüğü nasıl_ edersin aħlır, aħlır. padişah
 da der hele aħlama dur bahan. şifa verir ēyi dir. ondan sonra gelir. o atlı adama.
 atlı adama der ki; ”sen derdin sōle. ”o da der ki derim zahar bu ðadın o ðadındır.
 ben bu ðadına kötülük_ ettim. götürdüm, sattım. ona da şifā verir. doğru söyler

diye gelir bu defa çocuğu kesán adama sōle doğrusunu der bēle bēle der. birgün
 50 ağam getirdi bir đadın güzel bir đadındı o zaman kötülük_ettim çocuğunu kestim
 bu belāyı buldum. hepPisine der ki ēyi söylediniz. đocası der ki bunca şeyleri
 çeken benim đadınmıř. o zaman onlar gidir, onlar evlenir. iki tene oğlı_ōlir. epey
 zaman muradlarına erir.

ANLATAN : Samiye YILMAZ

DERLEME YERİ : Güzeltepe köyü

KONUSU : Hazreti Musa

-XIX-

musa efendimiz der ki cenabı allaha bahan cennette đonřumu göster.
 cenabı allah da der ki; gēt fēlan yerde bir đasab vardır. sen gēt onu gör. musa
 efendimiz gidir gezir, dolanır. o đasabın tükenine gidir. selam aleyküm, aleyküm
 5 selam diyir ben sahan bugün misafirim. đasap der; hoş geldin safa geldin hadi
 gidiruh, gahirler , gidirler. đasap yemek hazır_ etmiş. ocağın_ üstünde durir. o
 zaman oturir, misafire yemek getirir. ister beni bekle ister benim biraz_ işim var
 sonra gelirim. mübarek der ki sen gēt; işin gör. sonra yerim o zaman bağir ki
 duvarda bir zembilasílídır. o zembili yendırır, pambuğ_ alır. o eski pambuđlarıńı
 10 alır yeni pambuğlarından sarir. o zaman su içirir. yemek yedürir. anası der ki oğul
 hazreti musayı sahan đonřú ede. o der ki nerde amin! der ana gelir misafirin
 yanına mübaregin yanına der. hadi yemek yiyelim. yemeği yemem der o zembilin
 sırrını söylemezsen o der ki; zembildeki benim_ anamdır, pir daha ihtiyar, yere
 đoysam cenavar yer; zembile gor asirim. ” der, evlenmez misin? gelür đadın
 15 bağmasa kötü oluruh. ben anama bağirim zembildeki anamdır. o diyir o sahan bi

şey söyledi sen dedin amin sen niye onu söylemirsin? anam der ki oğlum allah öbür dünyada hazreti musa'yı sahan dönşü_e. bunu sölirdi. başKa söylediği bi şey yohtur. o zaman yer_ içer eve gelir. cenabı allah der ki baht der: "o cennetlidir, senin dönşundur. o anasına hizmet_ etmiş dölbini dırılmaz. "

ANLATAN : Samiye YILMAZ

DERLEME YERİ : Güzeltepe köyü

KONUSU : Maniler

-XX-

Öarşıda bi dağ_ ağarır

ne yamān tez_ ağarır

elin_ elime değse

yaralarım sağalır.

5

çaya yener ağlarım

gölü deste bağlarım

deseler yarin gelir

Öoçu Öurban bađlarām

10

armudun kökü çataldır

dibinde yar yatir

sözlerim diken_ olmuş

ne desem yare batir

cevüz dalı Öirıhtır

dibinde su duruhtur

- 15 eller yarim diyende
benim boynum buruhtur
- dama çıhmış bi nazlı
kan ter_ içinde beyazlı
elinde bir deste gül vardır
- 20 gülü gendinden nazlı
- suyu bende bağlirim
sen gül ben_ ağlirim
edenlere ðalmasıñ
ben murad almirim
- 25 su gelir bendi döğer
göçer bostanıñ göçer
el garip ben garip
her gelen bizi döğer
- 30 mercimek kilelenir
ölçülür silelenir
yar buradan gideli
bağrıma kül_elenir
- bostan_ ekirim bayıra
yel vura ðol_ ayıra
- 35 ben senden_ ayrılmırım

meğer felek_ayıra

suya vermiş belini

kimse bilmir halini

ipek ðurdu olaydım

40 oğuyaydım yar dilini

kekliğim sazda durur

sallanır dalda durur

yıhılası Şu dağlar

o yara dalda durur

45 dağlar dağımdır benim

ayva narımdır benim

çoğ sevdüm ayrı düştüm

yaman çağımdır benim

ðaşların ðarasına

50 gül gøyām arasına

seni melhem demişler

yüreğim yarasına

kışlalar dolar bugün

dolup boşalır bugün

55 yarım asKere gidir

saçlarımı yolarım bugün

- 60   şu dağlar _ olmasadı
         sararıp solmasadı
         ölüm _ allahın _ emri
         ayrılığ _ olmasaydı
- altın _ ūzük Őak Őak
         kūs _ isek barıŐak
         aramızı almış dağlar
         mektubinen ŐavuŐađ
- 65   mendilinde Öara var
         iŐerimde yara var
         ne Őlūrem Őurtulām
         ne bu derde Çare var
- 70   mektubum Őaralıdır
         sevdiğim buralıdır
         geŐme Őapım Őnūnden
         yūređim yaralıdır
- 75   Öara ŐaŐ boyanur mu?
         Öpsem yar _ uyanır mı?
         sen _ orada ben burda
         buna can dayanur mu?

- uzun çubuk _ uzadām
çığam yolun gözedēm
eşin yoğ menendin
80 seni kime benzedēm
- Öarşıda Öara kıartal
Öanadı beni dartar
köy _ içinde nişanlım
gördükçe derdim _ artar
- 85 bir çift Öuş havayıdır havayı
gül dalında yapir yuvayı
benim sahan _ eylediğim duayı
gökte melek yerde kıatip yazamaz
- 90 bahçeye gel ki görēm
elin _ uzat gül verēm
aramızı almış dağlar
seni ben nerde görēm
- 95 mendilin _ işle yolla
ucunu gümüşle yolla
içine beş _ elma Öoy
birini dişle yolla

- al_elma dört_olaydı
 yiyene dert_olaydı
 benim nazlı yarım
 100 sözüne merd_olaydı
- bahçede narı gördüm
 rüyamda yarı gördüm
 keşke görmez_olaydım
 benzini sarı gördüm
- 105 bayıra serdim halı
 şu gelen kimin yarı
 eller maşallah desin
 kimin var bēle yarı
- 110 sürme beni sürme beni
 tek gözüne sürme beni
 kölen_olur işlerim
 ðapından sürme beni
- 115 çitin_ucu cengeri
 cenginen_aldım yarı
 cenginen_alınan yar
 değer dünya malına
- mendilim al_örnek
 meramım seni görmek

- 120 ölümden beter ölüm
sevip_ ellere vermek
- garibim bu vatanda
garib bülbüller_ ötende
gariplik belli olur
baş yastığa yetende
- 125 pınarın başına ðızlar mı geldi?
çamaşır yumaya ðızlar mı geldi?
önler_ önlüklü cepler ceplikli
yaremi sarmaya ðızlar mı geldi
- 130 bu derenin_uzunu
ðiremirim buzunu
aldım çerkez kızını
çekemirim nazın
- 135 ðaranfil_eker misin ?
balınan şeker misin ?
bana ettiklerini
sen_olsan çeker misin?
- 140 armut dalda dal yerde
bülbül_ötmez her yerde
feleg bizi ayırmış
her birimiz bî yerde

Öarşı dağda Öuş_oturur
Öuş Öuşa yem gÖtürür
bıldır ki Öuşun yerinde
bu yıl bayÖuşlar_oturur

145 güle damlar güle damlar
gül suyu güle damlar
kendi gül anesi gül
her zaman güle damlar

150 bahçeye gül gerek
güle bülbül gerek
gendi verdi gendi aldı
elin neyine gerek

155 gögercin vurdum Öahmaz
Öanı sel olmuş ağmaz
küçücükten yar sevdim
şimdi yüzüme bağmaz

160 yüreğim gemide
ayağım yemenide
usul sür gemici gemiyi
bir tenem var gemide

mektup yazdım şaradan
dağlar Öahsın_aradan
rabbim sen Öavuştur

- yeri göğü yaradan
- 165 al çuħa mavu çuħa
söyleyin dama çuħa
Đaç gündür görmemişem
az Đalır ahlım çuħa
- 170 al çuhanın hasını
ben_ açtım yaħasını
asgerlerin Đul Đurşunu
göz göz etmiş çuhasını
- 175 bu dağın_ oylumuna
Đuş Đonmaz yaylımına
eğil eğil öpeyim
geldik yol_ ayırımına
- 180 sarı Đurdelem sarı
dağlara saldım yarı
dağlar Đurbanın_ olām
özümnden_ ayırdın yarı
- değirmen_ üstü çiçektir
oraħ getirin biçek
benim yarım küçücektir
orta boylu nar çiçektir

- 185   gerenfilin buharı
                 dalları baş yuḫarı
                 Ėapın_önünden geçtim
                 demirsin gel yuḫarı
- havar havar
- 190   havar demede ne var
                 iki gönül bir_olsa
                 üç_aylıḫ yolda ne var
- çayın_öte yüzünde
                 ceylan_otlar düzünde
- 195   ben yarımı tanırım
                 çifte ben var ūzünde
- böḫün günlerden Çarşamba
- o yar daḫlar_aşanda
- Ėuru daḫlar gögerdi
- 200   yar yara Ėavuşanda
- ūu giden ben_olaydım
                 atına nal_olaydım
                 boynundaki saatin
                 Ėordonu ben_olaydım

- 205   Őaşların _ eğdirirsin
                 kirpigen değdirirsen
                 oğ da güzel değilsin
                 cilvenle sevdirirsin
- bu gece uymamışam
- 210   uyđuma doymamışam
                 kirpik keserim seni
                 yar gelmiş duymamışam
- bgn hava mavidir
                 sinem keklik avıdır
- 215   her geen b söz söyler
                 yarı benden soğuTur
- başında puşan gurban
                 dodağan dişan gurban
                 alemde yola gidir
- 220   senin gidişen gurban
- yk _ üstünde halıyam
                 halının _ ahvalıyım
                 bana degme cenderme
                 ben bir zabit malıyam

- 225 ay doğar ay _ ışığı
elinde bal dāşıđı
nerē goymuş gidisin
mahlenin yakışığı
- bir _ ay doğar mahından
- 230 sūrıldüm dergahından
yer _ oynar gök şağılar
oda benim _ ahımdan
- ay doğar sini sini
sevmişem birisini
- 235 cellat boynumu vursa
sōlemem doğrusunu
- sarı sabahlığ yakışır mı güzele
güz _ olunca bağlar döner gazele
ben _ ölürsem sen yarimi tezele
- 240 tut gollarımdan goy beni mezere
- yüce dağ başında unum _ elendi
seninle gidenler sılaya döndü
iki günlük ağaçlar meyvaya döndü
tez gel, ağam tez gel, eğlenmeyesin
- 245 oranın güzeli çoğ evlenmeyesin

hak dedikçe ðarşiki dağlar yıhılır
bugün posta günü canım sıhılır
ellerin mektubu gelmiş oğunur
benim yüreğime hançer soğulur

250 bu galanın bedenleri
çevirin gidenleri
etini çekin ðıyma
sevip terk_edenleri

255 gökte yıldız_ellidir
ellisi de bellidir
seni vuran zalimin
gözlerinden bellidir

260 gel gidek bize ðadar
gül bitmiş dize ðadar
ben derem sen destele
sabredek güze ðadar

265 gül_üşüdi gül_üşüdi
kar yağdı gül_üşüdi
beni dertlere salan
o yarin gülüşüdü

armut ağacı deste
dibinde düştüm haste

- ben haste yarim haste
şerbetim galdı taste
- 270 elma attım karşıye
yuvarlandı çarşıye
muş'umuza tel geldi
Öızlar Öaldı turşuya
- 275 bülbülem gezerem
mecnunum dağ gezerem
seksen yerde yarem var
el bile sağ gezerem
- 280 bak almenin hasına
al düşmüş arhasına
yarim suya gidende
vuruldum_ arhasına
- 285 bu dağlarda tavuşan
yol ver yare ğavuşām
gün gele devran döne
bende yare ğavuşām
- mektup yazdım, az_ idi
kalemim kiraz_ idi
daha sözler yazacağdım
mektupta yer az_ idi

290 mor ðoyun meler gelir
dağları deler gelir
haKiðatli yar olsa
geceyi deler gelir

295 ðara ðaş boyanur mu?
öpsem yar uyanır mı?
sen orda ben burda
buna can dayanır mı?

bēle bağlar bēle bağlar
yar zülfünü tele bağlar
300 ne gül_ açar ne bülbül _öter
virana galsın bēle bağlar

ðaşların birdir yarım
dilin bülbüldür yarım
ne gadar _ayrı ðalsak

305 sırrımız birdür yarım

ANLATAN : Samiye YILMAZ

DERLEME YERİ : Güzeltepe köyü

KONUSU : Bölgede söylenen iki türkü

-XXI-

dağlar seni delik delik delerim
toprağını halbur alıp elerim
dumanlí dağlar dumanlí dağlar
dağlar senin ne ðaranluđ_ardın var
5 lale sümbül senin ne derdin var

herkesin vatanı var yurdu var
benim yurtsuz ðalmama nedir sebep
dumanlı dağlar dumanlı dağlar

-XXII-

dağların gümbültüsü başıma vurur
nazlı yarın hayali ðarşımda durur
ðaradır ðaşların ferman yazdırır
bu aşk beni diyar diyar gezdirir
5 lokman hekim gelse yarem_ azdırır
yaremi sarmaya yar gendi gelsin

ANLATAN : Samiye YILMAZ

DERLEME YERİ : Güzeltepe köyü

KONUSU : Gurbrt Kızı (masal)

-XXIII-

bī varmış bī yohmuş bī padişahın_ oğlu varmış. padişahın_ oğlu ava
gidirmiş. yolda bahir ki üç tene salatalığ onu çekir bağir ki o deyir ki ekmeknen
su. ölür ondan sonra öbürüne bağir o da ölür. sabahleyin gider gider ki ekmeknen
suyi alır gidir. gittikten sonra o ağaç güzel gız ay parçası. onu alır üstüne de ceket
5 giyer bi ağacın_ üstünden onu ðor. bağir ki su gelir. o gidir ki bağir üst getire
ðarşıdan bi ðurbet ðızı gelir. bağir ki onun şavkısı suya düşmüş. o der ki ben bēle
güzelem ben şēle güzelem der. külegini atar gider. ðız orda der ki o benim sen
delsin derse ðurbet ðızı der ben de çıkarım oreye. onu da çıkarırsa ðurbet ðızı o
güzel ðızı suya atarsa bir gül_ ağacı olur. gel zaman git zaman sonna padişah_

10 oğlu gelir. gelir bağır ki bī đara đız der sen o dēlsin. der ben oyum. neyse onu alır
 bağır gül_ ağacı bitmiş. edir ki o gül_ ağacını alır đurbet đızı đoymaz. sonnadan
 padişah_ oğlu onu saymaz gülü çekir_ alır. ata bindürür getirür getirür bağaronu
 đor. gül_ ağacını irafa đoyer. irafda olur bi çüt gögerçin đurbet đızı sabah_ olur
 der ilah onu kesecáhsın. padişahın_ oğlunun göynü olmaz. sona bağır ki çoğ_ istir

15 o da kesir. orda bağır ki onun_ đanından bir ağaç_ olur. dallı budahlı bağaro ağaç
 büyür. đurbet đızı illah o ağaç kesilácáđ der. padişah_ oğlu der kesilmez.
 lec_ edirler gene kesir. onun_ ağacını yağır külünü atir đapıya olur bī çuvaldız aler
 evine götürür_ evine. nene đarı gezir gezir dolanır. gelir bağır ki evler süpürülmüş
 yemekler hazırlanmış. bu nedir? bilmez ondan sona bī hafta on gün sürir. sona işi

20 görir tağaya çığacağken çuvaldızı nene đarı tutar. ins misin cin misin? ne insin ne
 cinim beni der. senin gibi bi adamım. ben senin đızın_ olām sen de benim anam
 gelür zamannan epeyi đalduđtan sona padişah at dağıtır. bütün_ atları yarı fiyatına
 sater. bu da der ki ana git bahanda bir at getir. biz nenen besleriz. getiremem yoğ
 getirirsin der. bütün_ atlar dağıtılmış bī topal_ at đalmış. bu đız o ata bağır

25 padişahın_ atına bağır ēle mi bī at_ olur ēle mi bī at_ olur. atlar daha toplanır ki
 sahabına verile. oğlu gelir ki ne bī at ne bī at. padişah_ oğlu ne đader dirse đah,
 đahmıyasın. o zaman der ki nene đarı đızın getir de şu ata bī şey söylesün. nene
 đarı gelir ne đız gelir deh deh sahabından ne hayır gördüm ki senden ne görēm
 bēle söyir. at đahir ki der bunda bī hikmet var. ama bilmērēm ondan sonra

30 padişah_ oğlu hepbi gelinleri đızları toplir ki parti verecağ. diyirler ki nene đarının
 đızı de var. onu da git getir. oturirler inci saplırler, boncuğ saplırler. gülirler

sōlirler. padişah_oğlu der ki başinden gelenleri sōyleyecāđ herkes bahan. hepbisini sōlir sōlir nene đarínín đızine gelir. der ben ne bilirem ki ne sōyleyem der yoğ ēlese sen bahan yalvarırsın ben sahan sōylerēm. ben der bi padişah_oğlu
35 beni aldı getürdü bī ağacın_ üstüne đoydu. gitti ki bahan çamaşur getire. gideneten đurbet đızı geldi, đurbet đızı geldise beni orden aşağı attı dedi ben padişahın_oğlını alırım. ben_oldum orde bī gül ağacı padişahın_oğli geldi. gız der ki o güli getirmeyecāđsın. götürmeyeceğim dedi aldı beni getürdü. bēle irafa çubuh đoydu. orda oldum ben bī çüt gögerçin. padişahın đarısı sus yeter buni
40 dinleyecāđ halımız yoğtur. đurbet đızı deyip padişah da diyir yoğ sōyleyecāđ. ondan sonra gökerçin_oldum. beni kestiler. oldum bir ağaç o ağacı de kestiler yağtıler, kül_ettiler attıler beni çöplüğe ben çöplükte epeyi đaldım. nene đarı geldi beni götürdü evine. ana đız_olduğ ama gene de đurbet đızı der ki đonuşturmeyin oni o yalan sōylir. padişah_oğlu đonuşaceđ der. ağşam_olir eve
45 gelir. đurbet đızına der ki; senin yağlı đılınç mı canın istir; đuyruđu đınalı at mı? yağlı đılınç bağran işlesin, đuyruđu đınalı at getir ki babam gile gidēm.

ANLATAN : Samiye YILMAZ

DERLEME YERİ : Güzeltepe köyü

KONU : Keloğlan (masal)

-XXIV-

bī varmış bī yoğmuş bī keloğlan varmış. anasıde varmış. bī zaman sonre kel oğlan der ki dayıma gidirem. heyrola oğlum benim đardeřim yoğ. senin dayın nerden_olir. yoğ nē_olsa gidecēm đahir yollanış. az gidir; uz gidir bi çuvalduzluğ

yol gidir. gidir baħir ki saruħlu bī adam sandalyede oturir. aleykūm selam,
 5 selamun_aleykūm. dayı diyir. ben gelirem o da heyrola ođlum benim bacım
 yoħtur ki yigenim de gelsin. o zaman ben diyirem senin misafirin_olirem.
 misafirin_oluram. adamcuđaz bī ađlaya bī gūle đahir bu misafiri evine gōtūrūr.
 kel oğlanın da đoyunda bi đuş var. bu đuş da her Şeyi haber verir. đarisīne der
 misafir var yemāħ getir. đadın aħşamnan yemeđi getirūr yerler đuş der ki đuşun
 10 boğazını sıħir. helva var, muş kōftesi var getirsin. đarī diyir git getir. yimek
 varmıŐ yimek yoħ diyir. gidir đarī yemeđi getirūr. surfaya đor. yatirler baħirler
 yarī gece đapī dōgūlūr. đarīdan_evvel gendi đahir baħir ki kelođlan đadınī dostu
 gelir. gelir yatir devūrķū gūn olir gine baħir; o adam gelir gine baħir o adam gelūr.
 keloğlan gene gidir. der ki o đadın aman gelme biz de bi misafir var. bī đuşı var
 15 haber verūr. sen gelme buraya đaç gūn. iki gūn durir baħir ki gine gelir. kelođlan
 gidir baħir adam gelir yatir. đadın der ki bī helva đarıŐtırām evde daha bī Şey
 galmadı. o đuş sōlir. đızđın yađı ocaħtan alır. kelođlan gōtūrūr o herif yuhlır. ađzı
 ađıħ ağzına dōkir. adamın gōzleri gōđe Tikilır, olır. gelir yatar keloğlan đadın
 gider gelūr ki adam olmıŐ, biŐey demezler ađaya. sabaħtan erken kelođlan gidir.
 20 olūyū alir getirūr, merdivanın dibine iki tene ađaç getirūr. đoltuđunun dibine đor;
 olū durir. sabaħnan dayısı đahir camiye gider. abdest_ala. kelođlan der ki dayı
 dayı bi olū var. heyrola ođul ne olūsūdūr ne sōzūdūr? ahan der sen_ öldürdün.
 ben gidirem Őikayet_edirem; o zaman keloğlanın dayısı der ki malımda sahan tek
 iftira etme o zaman keloğlan der ki bahan bī đatır ver; bī đat da yataħ ver ben
 25 bunu gōtūrūrüm hiĐ de sahan bildirmezem. đahir bađlır; olūyū yola gidir. kelođlan

epeyce mal ðazanır yola çıhır gidir. bī pirinç tarlasına verir otarır sahibi gelir ne yapırsın nç_ēdirsın? malımı nereye götürürsün? der. Taş_atam, at ürker ürktükten sonra ölü yere düşer ahan ben giderem babamı doktora götürürem. sen geldin babamı öldürdün; o zaman adam der ki vazgeç gel götür. bu tarlada sahan
 30 bu pirinç de ðoy gèt. keloğlan çıhır gidir, gidir anasını bulur. anasına der ki ahan bī yığın mal getürdüm ðardaşım verdi. heyrolsun demiş benim ðardaşım yohtur. keloğlan sen bu malları nerden getirürsün o der ki bahan allah verdi bende getürdüm.

ANLATAN : Samiye YILMAZ

DERLEME YERİ : Güzeltepe köyü

KONUSU : Masal (Nesuh)

-XXV-

eski zamanlarda muş'ta bir hikayá varmış. bize nenelerimiz dedelerimiz anlatdı. biz de anladuğ. bī padişah varmış. esgerlerini toplamış. gahmışler geziye gitmişler surfa sermişler, yorulmuşlar. ekmek yiyecáhlar bahirler ki bir ðarða geldi. o surfadan bir ekmeği aldı götürdü. ondan sonra padişah der ki ðahın
 5 ðarðanın arhası sıra gidin bunda bir hikmet vardır. ðahir gidir bahirler ki bir adam ağaca bağılı ðarða ekmeği ona yedirdi. ağzına su doldurdu. o adama içürdü o zaman sökirler ağaçtan sökirler. padişah der ki sen ne düşmanluğ_ettin de sen ne hırhızlığ_ettün ki seni bu ağaca bağladılar. o adam der ki; ben hırhızlığ_etmedim. benim kervanım vardı develerimnen yüklerimlen gidirdim beni tuttılar buraya
 10 bağladılar. malımı de aldılar gittiler. diyir ne yersin ne içersin? o der ki ben bu padişahlığı yapmirəm. derler ki niye yapmırsın? der ben yapmirəm bağıli adamın rızgını cenabı allah vermiş ben padişahlığ yapmam. bu adam başını alır gidir.

epey zaman geir. iki- gn oralarda dolanır dolanır baħir acıħtı. h bi Şey yoħ
 ki yiye. o sırada bi oyun gelir memelerinden st aħir aħir baħir; o st_aħir ben
 15 yiym de sahibi geldiğinde parasını verrm. asgerler gelir ilah gtreceyh sizi.
 o der ben gelmirem hi gelmirem elinde bi inne esKı hırgasını yamir. o
 zaman_elindeki inneyi atı denize balıħlara der ki innemi getrn. baħirler ki
 byk bi balıħ_ağzında inne geldi verdi nesuh'a nesuh tbe etmiş ki ben daha
 padişahlığ etmem getremedler. o oyun her yavriladığında iki yavriladı. dağ
 20 Taş doldu nesuh'un davarı.o zaman cebrail (aleyhisselam)dedi ki; cenabı allaha
 allahım herhalde nesuh tbesini bozdu dedi. tbesini bozmadı dedi. o malı bilmir
 kendinin_olduğunu o der izin versen gidm bı imtihan_edem. gt ama der
 nesuhu zorlamayasın. oban ılıfında git. cebrail cebrail gelir gelir doğru nesuhun
 yanına der ki benim bir oyunum ayboldu. arerim arerim bulemirm. senin
 25 oyunun bendedir. ben de amma ben hepsini sattım parası bende verir. verduħtan
 sonra bu evlerde senin der hepsini verdin ya sT_ıdin yedin sTn ıymeti ne ?
 sde ıymet , paha veremirem. parada yoħtur. bı ip taħ boğazıma gtr sat. ne
 verirlerse sende o parayı abul_et. o zaman cenabı allah der ki cebraile uluma
 onca zahmet verme. o zaman cebrail der ben cenabı allahtan gelmişem. ben sahan
 30 imtihan_ iin gelmişem. ben oban dlim.

ANLATAN : Samiye YILMAZ

DERLEME YERİ : Güzeltepe köyü

KONUSU : Masal (üç oğul)

-XXVI-

bi padişah vardır üç tene oğlu vardır. o elma ağacından hiç bir tenesi yemir. padişah_ oğullarına diyir ki gidin bekleyin bahın hele kimdir buni götüren o zaman büyük_ oğlan der ki ben beklirem baba yarí geceye ðadar oturir oturir oturir kimseyi görmir ðaher evine gidèr. yatir sabahnan gelirler ki álmanın bi tenesi yohtur. ortancıl_ oğul diyir ki ben gidirem baba öbürü ne yaptı ki sen ne dersin der. ðahir o da gidir gidir yarí geceyeten oturur oturur dönir gelir. gelir sabahnan bahir elmanın biride gètmış küçük_ oğlan diyir ki ben giderim baba küçük_ oğlan ðahir gidir bahçeye beklir beklir yuhusu gelir. yuñlayacañ parmağını kesir tuzu basir o barmağının acısına beklir bi dev gelir gelir ki o ağaca çihir ağaçta o elmayı alir yindiği zaman padişahın_ oğlu vurir anda tam ölmir. o gidir gidir padişahın_ oğluda haber verir ðardaşlarına gelin der ðardaşlar gelir bî de bî ip getürürler o ðuyuya yenirler üçü de yenirler bahirler ki bir_ odada bî ðız_ oturur ki o ðadar ki güzel altun tavuğu altun horozu vardır onlar oynir bahir o ðapıyı örtirler başKa bir ðapıya gidirler. gidirler ki ordada güzel bir ðız var. üç yere gidirler gidirler gidirler ki devin yerine bî dev yatir ki havfünden hiç gidilmir. o devi vurirler gelirler o ðızları da alirler. o eşyasını da alirler ðuyunun kenarına gelirler ögde büyük kardeşini çihartir büyük ðızı verir bu senin nişanlın der eşyasını da alir çihir ondan sona ortanca ðardaş çihir sonunda gelir küçük

20 ̊ardeş o ̊aldısa kardeşler ıhartmir. küçük ̊ardeş gelir orda gezir dolanır gidir ki
 bir havuz havuzun başında iki tene ̊o yıhandılar otladılar yerler ierler iki tene
 adam gelir. der ki beni ̊bür dñnyaya ıhardırmısın yer var mıdır? der ̊bür
 dñnyaya sen bu goyunlar  oynarken gel. et ki beyaz ̊oun  üstüne atlıyasın ̊ara
 ̊oun  üstüne atılırsan o seni yedi ̊at zemine yendiririr. herşēsini de toplir gidir
 baħir gecenin bi vaħtı bir nene ̊arının ̊apısını dögir nene ̊arı ̊apıda ̊almışam al
 25 beni ieri der. ben  alamam ben bahan bulamirem. seni mi alirim ēle derse sahan
 on tene altın veririm o zaman altın verirsen gel ̊al gecenin birinde susazır nene
 ̊arıya der ki bahan bī damla su ver  oğlum der ejderha gelir ̊apatir. bī padişahın
 ̊ızını yemezse suyu bize vermir. nene garı der bu ne Tuzludur oğlum yüzüm ̊ara
 senden bēle der sabah  olir. padişah  oğlu baħir ki bir düğün bir ̊ıyamát bir davul
 30 bir oynirler ki nene ̊arı bu ne düğündür gah yavrum düğün yoħtur. o padişah
 ̊ızını bezirler getirürler ki ejderha yesin ki ejderha su vere köylüye o zaman
 padişahın  oğlu da gidir. baħir ki ̊ızı bezemişler getirirler. ağlırler sızlırler
 ejderhadır başını uzaTırki ̊ızı vermeye padişahın  oğlu ejderhayı öldürür su aħir
 orda o ̊ız  elini ̊ana batırır. arħasına sürtir herkes dağılır gidir. padişah emredir
 35 ki benim ̊ızını kim gurtartısa sōlesin hē sōlemir heberi bile yoħtur. gezirler
 sıranan baħirler ki bu padişahın  oğlu en arħada ̊ız der ki işte beni ̊urtartan
 budur baba. oğlum der iste miradın miradım senin sağlığındır. iste miradın
 miradım senin sağlığındır ̊ızını vereyim yoħ sen beni dñnyanın yüzüne
 ıhardırsan ondan ēyisi yoħtur. güç bi iştir nenem bahan sōlerdi ki bi ̊arđa var o
 40 ̊arđaya gidirsen seni dñnyanın yüzüne ıhardır. padişah  oğlu gidir gidir baħir ki

bi ağaç ağacın dibinde üç-dört tene ōuş vardır. o ōuşları da ejderha yermiş
 ejderhayı öldürür yuħusu gelir yatir ağacın dibinde baħir ki leylek geldi edir ki
 oğlanı öldüre sana ōuşlar dile gelir onlar bizi ōurtarttı anne yanına baħir o
 ōurtartmış ganatlarını serir ona Kōlge edir o yatanatan baħir ondan sona uyandı
 45 mi. oğlum iħte muradın der. o der ki miradım beni dūnyanın ūzūne ıħardasın
 oğlum der ēle bī ihtiya zamanıma geldin ki genede yavrularımın hatırası iin seni
 ıħardirim get bī batman_ et al bī batman su al ki ben seni ōuyudan ıħardām o
 zaman der gelir bi ōanadına eti bağlır ortasına da der sen_ otur ōuyuya ıħir ga
 dedike et verir gu dedike su verir. o zaman baħir ki daha ōuyudan ıħmaya
 50 yaħın_ oldu et bitti baldırını kesir et verir leylege leylek eti saħlır. ıħardir
 ōuyunun kenarına der hele sen gēt ben sahan baħām yoħ der sen gēt ki ben baħām
 ünkü sakat_ olmuħtur o zaman ağırır gel yanıma eti ıħardir ağzından o yarasına
 yapıħtırır yalarēyi_ ōlır gezir gezir kimse yoħ. baħir ki bī oban geldi obana der
 ki bī davar ver. eti sahan partı bahan o da der ki ben hahın malını nasıl veririm
 55 ahan sahan der on lira der al da bu davarı bahan ver. oban_ alir altını davarı keħ.
 eti ōendiye partı da buna partını yıħir baħına geirir keloğlan_ olir gezir gezir gelir
 arħılara baħir ōendinin melmeketimiħ der ki beni ıraħ_ almaz mısın? ben
 nasıl_ alırım sen keloğlansın nasıl ōuyumculuėu yapirsin o der yapirim neyse gel
 bi kōħede yat. der keloėlan gider orda yatir Kardeħi bōyūk Kardeħi geldi
 60 evlenecāħ. der ki altun horoz yap kōūk ōardaħın ōarısına alırler keloėlan orda
 fıstığı fındığı yer bī ūey yapmir keloğlan der ne dersin boynumuzu vurērler der ki
 yapirim neyse baħir ki ōardaħı geldi yapıldı mı der. usta der yapılacāħ der usta

yapılır ama o her şeyi keloğlan getirecáh saraya der getirsin bahir gidir gidir ki
 düğünler_olér davullar çalınır. gelini bezemişler gelin ağırlı almir onlar
 65 zaman_alır neyse ağırlı almir neyse tavuğunu horozunu götürür der bunı görürse
 benim nişanlım der zindandan çıhmış ben_almam der keloğlan gelir eve bahir ki
 düğünler dernekler_olir bir_at keloğlan_üstüne çıhır bī at alir bī de bī ðılıç
 beline bağlir. goyir gidir düğünde o yanı gezir bu yanı gezir büyük ðardeşini
 ðılınç_atir öldürir biraz sonra öbür kardeşi öldürür. kendi çıhır. der ki ben bunları
 70 öldürdüm bunlar beni orda bırahtılar. ben gezdim gezdim bulamadım ondan sonra
 padişah nişanlım bu der. ðarısını alır, yer içer muradına geçir.

ANLATAN : Maşallah DENİZ (1979)

DERLEME YERİ : Kızılağaç köyü

DERLEME KONUSU : Atasözleri

-XXVII-

kör fare toprağı kıazar yüzüne atar.
 guşlar bile su içtiğinde allaha bahar
 ayı ağzı ulaşamadığı álmaya acı dir
 yeni yaylaya gittiğin zaman eski yaylayı hatırlarsın
 5 insan ağrımayan başı bağlamaz.
 geyik ne gadar göşarsa göşsun rızgını yer.
 anenin bahtı gızının çeyizi
 evin danası evin öküzünden görhmaz.
 kim ne ekerse oni biçer
 10 çoban bilirki goyinin sonu nerde
 insan hırsızlık yaparsa mali yüklemeyi de bilir.

- eşegin yükü ağır olmazse yolda gitmeyi bilmez.
akilli at gendine sopa vurdurmaz.
ayaKKabıcı ayağına ayaKKabı yapamaz çıplak gezir.
- 15 kendine gaplumbağa diğer insanlara balık tut.
acelç_eden muradına eremez.
serbest tilki zincire vuruli aslandan iyidir.
büyük dağ yıllansız olmaz.
gendi atın yolsa hep yaya gidirsin
- 20 allah dağına göre gar yağdırır.
kelin gafası külahın altında hoştur.
sesli sudan görлма sessiz sudan görh
insan bülbülle gezirse gül, öküzle gezirse pis gohar.
ğız doğar yumağı alır; erkek gahar babasının sopasını alır.
- 25 kötü haber tez yayılır.
insan pislighi ne gadar eşelerse o gadar gohlar.
elini çalıştırının midesi hep tohtur.
el eli yıhar elde döner yüzü yıhar.
ğarnı toh gözi aç
- 30 amceyi sattı dayıyı aldı.
yareli yaresini gendi bilir.
yenisi gelir eskisi gıymetsiz olur.
gün gelir günden kötüdür.
babanın düşmanı oğlun dostu olmaz.
- 35 dünya malı elin kiridir.

şerefin tacı altın amma kimsenin başında değildir.

yılan dağda, ormanda da olsa; uyhusuz da olsa düz gidirse deliğine gider.

ağrımeyen baş bağlanmaz.

eşeğin yükü ağır olmasa yolda gitmeyi bilmez.

40 at senin değilse hep yaya kalacaksın demektir.

dağın yamacı ne kadar yüksekse o gadar yolun düşer.

ANLATAN : Maşallah DENİZ (1979)

DERLEME YERİ : Kızılağaç köyü

DERLEME KONUSU : Atasözleri, maniler

XXVIII

kara kazan olmuşam

derdi düzer olmuşam

kuş dili bilmez idim

mektup yazar olmuşam

5 karanfilem bir sini

men sevdim birisini

boynumu da vursanız

demirem doğrusunu

karanfilim dalım yok

10 ben bekarım yarım yok

yarım, eller koynunda

benim hiç habarım yok

köşe başı beklerim

vay benim emeklerim

- 15 eller yarım diyende
sızlıyor Kemiklerim
- maydonos ot değil mi?
yaprağı dört değil mi?
ben burda sen orda
- 20 o bana dert değil mi?
- mendilim, uçtu uçtu
bil bakalım ne düştü
onca güzel içinde
gönlüm yare düştü
- 25 mendilim var sandığıta
kaldım ben karanlıқта
elim elinde olsa
yatarım ben koynunda
- 30 muşum karlı dağlarında
gül kopardım bağlarında
öyle bir yar sevdim ki
on_ altı yaşlarında
- tesbahım yana değer
salanır cana değer
- 35 küçükken yetim Kaldım
her gelen beni döğer

ANLATAN : Erhan BİÇİCİ (1975)

DERLEME YERİ : Suvaran köyü

DERLEME KONUSU : hikaye

-XXIX-

tilkiyle ðurt birbiriyle arhadaşmış. birgün baħar ki kurt ot yemeyince gözleri ðirmızı olur, uyhusu gelir, boynundaki tüylerin hepsi dikilir, havaya ðaher. tilki bende oatlanmayıp kurt gibi olacáđım. tilki baħar ki bir fil garşıdan gidir. karda şöyle sōlir:

5 hele baħ benim gözüm ðirmızı mı?

(kurt) -hayır!

(tilki) - sōle ki olmiş olmiş.

(tilki) - boynumdaki tüyler Tikán Tikán olmiş mi?

(kurt) - hayır der.

10 (tilki) - söyle hepPisi dikán dikán olmuş mi söyle?

kurt tilkinin hep _ arhadaşı olmuş.

(tilki) - ciğerim kopmuş gibi olmuş mi?

(kurt) - hayir demiş.

tilki olmuş kopmuş söyle.

15 tilki nasilsa Kendini filin üzerine atmış fil nasıl hortumuyla tilkiye vurduysa tilki sıçrer yerde uzanır ðalir. ðurt üzerine gelir dir ki;

şimdi dediklerin yerine geldi, gözün ðirmızı , boynundaki tüylerin dikán gibi ayahta, ðuyruđun de havede

- 5 **ANLATAN : Maşallah DENİZ (1979)**
DERLEME YERİ : Kızılağaç köyü
DERLEME KONUSU : Hikaye

-XXX-

faKir yaşlı bir_ adam birgün allahın_önünde eğilir. allahta önünde eğilmiş bu adame bir melek gönderir. git benim gülüme söyle;

- ne istirse istesin bende varse bir tene veririm one.

o zaman bir ðoyun isterem ðomşumda arhamdan söyler. iki ðoyun almış.

- 5 eger ben bir öküz istersem gomşum söyler iki öküz almış.

melek de ona şöyle söyler:

sen uyhuda istedin göz keşke gözüm kör_olsun o insanlar onlari ðonuşmesin eğer bir gözi körse o gomşulerin iki gözü de kör_olsun.

- ANLATAN : Maşallah DENİZ (1979)**
DERLEME YERİ : Kızılağaç köyü
DERLEME KONUSU : Hikaye

-XXXI-

adamın biri bir gün çarşıya gidirmiş ve pişmiş_et almış ekmağının_arasına koymuş yolunu köyüne çevirmiş. dağdan geçerken ekmağından etini düşürür. biraz gittikten sona ekmeğinin _arasına acı ot düşür. nasıl ağzına ekmeği atacak o sırada bı cızıltı gelir o dönir ciz miz bilmem ben paramı verdim bunlare.

ANLATAN : Maşallah DENİZ (1979)

DERLEME YERİ : Kızılağaç köyü

DERLEME KONUSU : Hikaye

-XXXII-

bi ðadin bi gün hasta olur. oğlu gidir one bi yumurta getirir anası ona sōlir. oh sen ne güzel bi şey getirdin. annesi ona sōlir. oğli gider bu sefer tavuğ getirir annesi oğlum sen gittin ne güzel şey getirdin bir gün oğli yine gider ðuzu getirir. annesi ah oğlim sen gittin ne güzel ðuzu getirdin

- 5 “ oğlu birini öldirir nasıl niye öldürdün?” diye soranlara şöyle söyler.
bana sormeyin gidin anneme sorun.

ANLATAN : Maşallah DENİZ (1979)

DERLEME YERİ : Kızılağaç köyü

DERLEME KONUSU : Bilmeceler

-XXXIII-

nal ile çivinin sesi gidir binlerce insana
(gök)
bir şeyim var adam dir ki dalı zincir kökü çark gibi
(ğabağ)

- 5 tertemiz bir ode iki sıra misafir_ oturmuş
(diş)
sabah gelin ağşam bayguş

- (yatak)
bir şeyim suya vurunce ðırılıyor taşa vurunce ðırılmıyor.
- 10 (kağıt)
bir şeyim var byk taşın önündedir ne gurt yir ne de düz gidir
(kaplumbağa)
dedeler gibi dağda bulunur
(uğgun)
- 15 suyun _stnde durur ne ðurt yir ne de hırsız götürür.
(köprü)
toplanmış dünyaya yayılmış.
(sis)
buradan musula adar ırh tene sürmeli gız
- 20 (köstebek)
beş bir mezar Kazıyor.
(ęorap ile şiş)
gğk kafes içi dolu iğne
(kuşburnu)

ANLATAN: Vahap KARAGÜZEL (1963)

DERLEME YERİ: Suvaran köyü

DERLEME KONUSU: Hayvanların konuşturulduğu masal

-XXXIV-

- yaz gelmiş iş gitmiş dere tepelerden düz gitmiş. b tilkiyle kaplumbağa
ikisi ortağlaşa bir mısır tarlası ekmeye ortağ_olmişler. bunlar bereber gidir
tarlanın başına öküzler de tabi ęift srr orda öküzleri bağlaması için evden
ayış_almaya gidirler. o diyor sen git yoğ valla öyle yoğ yazı tura atalım.
- 5 aplumbağayla ęıřir yola düşüp gelipeve ayışı götürmeye bir ayağı ordan bir

dolanır. sırt_üstü düşür ne yapirler ðaldıramirler. tilki bahir ki gelmedi gelmedi
 tilki yola düşüp gelip eve ðayışı götürir mısır tarlasını ekecek ondan sonra biçecek
 tam harmana getirip ðaplumbağa ðahıp gelir. yav nasıl ortağ_olmuştuk. ben tek
 başına ekmişim biçmişim götürmüşüm harmana sen gelirsin ortağ_olirsin. yav
 10 senin ortahlığın nasıl_olir. bir türlü anlaşıramirler. hocanın yanına gidirler hoca
 ifadesini alır. tepeye gideceksin orda hangi önce gelmiş harmanın başına haK
 onun fakat o yanda ðaplumbağa tilkiyi Kandırır. tilkiyi hiçbir hayvan ðandıramir
 ama ðaplumbağa gandırır der ki tilki ðardeş iki adım önde dur sonra demesin geldi
 beni geçti sen nasıl beni geçtin. bunlar gelirler ki tilki ðaplumbağa orda bir_olir
 15 hoca diyir goş, hoca dediği zaman tilki o hızla harmanı geçiy. sen beni geçtün
 kaplumbağa kendini atir. tilki gelir yav sen nerden geldin sen benden arhada
 değildin? sen nerden geldin beni geçtin? doldirir yirmi beş tenekeyi. halbuki
 kaplumbağa tilkinin ðuyruğunu tutmuş tilkinin hiç habarı yok. mecbur Kaldı o
 yanda tarlayı ðaplumbağayla paylaşırlar yarısı ona yarısı buna.

ANLATAN: Vahap KARAGÜZEL (1963)

DERLEME YERİ: Suvaran köyü

DERLEME KONUSU: Hayvanların konuşurulduğu masal

-XXXV-

evvel zaman_ichinde iki vartolu yaşarmış. biri budala diğeriye kırnaz
 ticaret_ortağı olmuşlar yolda giderlerken budala ihtiyacını görmek için geride
 galmış bu sırada içi altın dolu bî küp bulmuş durumu ðurnaz ortağına haber
 vermiş ikisi de ðarar değiştirir memleketlerine geri dönmüşler şehrin girişine altını
 5 paylaşmak_ichin kenara çekilmişler. ðurnaz altınların hepsini gendisine almayı

tasarladığından bu teklifi kabul etmemiş. altınların yarısını kendine al yarısını bana ver. en iyisi aramızda ortaklığı devam ettirek böylece dostluğumuz da devam etmiş olur. burada ikimiz de eşit sayılırız. birer altın alalım geri kalanını ağacın dibine gömelim. burası güvenli bir yerdir altına ihtiyacımız olduğunca birlikte gelir alırız. budala bu teklife razı olmuş. ikisi de bir miktar altın aldıktan sonra küpü ağacın dibine gömmüşler. Örnaz da uyku uyuyamamış. ertesi sabah erkenden altınların olduğu yere gitmiş. altınları yerine belli olmayacak şekilde düzeltin. budala aylar sonra Örnazın yanına gelerek altına ihtiyacım var. birlikte biraz altın alalım. bunun üzerine Örnaz da galhıp altınların olduğu yeri 10 Öazmışlar hiç bir şey bulamamışlar. bu durum Öarşısında Örnaz feryadı Öoparmış. eyvah demiş senin gibi birisiyle ortak olmak ne büyük hataymış benden habersiz altınları götürmeye utanmadın mı? yav budala şaşırılmış hallahalla ben nerde hatâ ettim derken Örnaz yakınmaya devam etmiş sürekli budalayı suçlamış hakime altınları kendisinin almadığını kimin aldığı bilmediğini 15 söylemiş. hakim de eyle demiş Örnaza sormuş altınları budalanın aldığını ispat edebilir misin? Örnaz evet demiş nasıl edecek anlatmaya başlamış altınları gendimiz ağacın altına gömdü. ağaca sorun kimin aldığını söyleyecek. hakim bu iddiaya şaşırılmış. babasını ağacın koğuşuna yerleştirmiş ağaca parayı kimin aldığını söyleyecek. yanındakiler ağacın kenarını odunla çevirmişler. ağaçtan ses 20 gelmiş. hakim bu duruma şaşırılmış. hakim yanındakilere ağacın yakılması gerektiğini söylemiş. Örnazın babası Öorhudan dışarı çıkmış. Örnazın babasından her şeyi doğru şekilde anlatmasını istemiş. hakim gurnazla babasını 25

ata bindirmiş vartoya göndermiş ibreti alem olsun diye varto da gezdirmiş altınları da budalaya vermiş.

ANLATAN: Vahap KARAGÜZEL (1963)

DERLEME YERİ: Suvaran köyü

DERLEME KONUSU: Hayvanların konuşurduğu masal

-XXXVI-

tilki ile ayı ovalarında beraber avcılık yapirler ne yaḥalarlarsa beraber yiyirlermiş. bir gün ayı hastalanmış. tilki demiş ki; sen bir heyvanın beynini yidiğinde iyileşeceksin. tilki ile ayı plan yapirler ve ava gidirler bir köye gidirler. bir köye geliyorlar. baḥirler ki bu köyün yanında erkek zayıf bī eşek kuru bī yerde 5 baḡlıdır. tilki yanına gidip ona selâm eşek kardeş bu ne hal hasta mısın niye bu kadar zayıfsın? eşek, tilki kardeş sahibim çok kötü bir şekilde beni işinde çalıştırıp bi şey vermir. işi bitince beni getirip bu kuru yere baḡlıyor. sabah beni gine götürüp çalıştırıyor. tilki söylüyor. eşek kardeş sen mecbur musun sahibine çalışmaya? eşek ben ne yapayım? sen benimle gel. bizim yere gidelim etrafımız 10 hep yeşillik ve soḡuk sularla dolu orda otların. yeşil çimenlerin_üstüne uzanırsın. eḡer benimle gelersen o sahibinden gurtulursun. tilkinin dediḡi eşeḡin_aklına yatır. beraber ayının ḡaldıḡı yere gidirler. tilki diyor: eşek kardeş sen burda beni bekle gideyim arḡadaşıma müjde vereyim. tilki ayının yanına gidiyor. diyor ki sen kendini dikenlerin_arasına saḡla. ben eşeḡi getirdim. tilki dönüp eşeḡin yanına 15 geliyor. ayıya yahlaştıḡlarında ayı kendini eşeḡin boynuna atıyor. eşek ellerinden kurtuluyor. tilki diyor:

ayı kardeş ne yaptın, ellerinden kaçırdım biliyor musun? cilvelerle getirdim yanına tilki kardeş ben hastayım, halden düşmüşüm tilki ben gidip, onu getireyim sen onu sıkı tut bu sefer de elimizden ḡurtulursa ben onu bī daha

20 getiririm sen onu sıkı tut. bir dahaki sefer de elimizden kurtulursa ben onu bî daha getiremem tilki eşeğin _arhasından gidiyor ve diyor ki;

eşek nerden ðaçtın?

eşek; sen görmedin az kalsın ayı beni paramparça ediyordu.

25 tilki sen biliyor musun? o ayı değildi o eşeğimizdi. seni gördüğü zaman sevinçle boynuna atıldı. kötülük _için gelmemişti yanına. tilkinin sözü eşeğin kafasına yatmış. tilki eşeği bu sefer de getirir. eşek ayıya yaklaşıyor. ayı bu sefer eşeğin boynuna sıkıca tutuyor. eşeği paramparça yapıyorlar. ayı diyor:

30 tilki kardeş benim başım ve kulağım kanlar _içinde kalmış elimi yüzümü yıkamaya gidiyorum. ayı gittiği zaman tilki eşeğin beynini yiyor ayı eşeğin cesedinin _üzerine gelmiş demiş ki: tilki kardeş eşeğin beyni nerede ? eğer eşeğin _aklı olsaydı senden kurtulduğu zaman artık senin yanına gelemezdi.

ANLATAN: Vahap KARAGÜZEL (1963)

DERLEME YERİ: Suvaran köyü

DERLEME KONUSU: Hayvanların konuşurduğu masal

-XXXVII-

5 tilki ile kurt birbirlerine söylüyor. biz ne yakaladıysak beraber yiyelim tilki av _arıyor. bir tuzağa rastlıyor. demir kazık yere çakmışlar etrafına birkaç parça et bırakmışlar. tilki avcılarının tuzağı olduğunu biliyormuş onlar için kurulmuş. tilki tuzaktan uzaklaşıp kurdu çağırmış. kurt kardeş hele etlere bak demiş. kurt hemen etlere saldırmış etler sığıyor. kurt tuzağa giriyor ve ağlayıp inliyor. tilki etleri yemeye başlıyor. kurt tilkiye yalvarıyor, arkadaşım beni buradan kurtar. tilki diyor ki senin yerin çok güzel daha bu nedir? avcılar seni yakaladığında ağzına ağaç koyup, köpekleri senin _üzerine bıraktıklarında kaç.

ANLATAN: Vahap KARAGÜZEL (1963)

DERLEME YERİ: Suvaran köyü

DERLEME KONUSU: Hayvanların konuşurduğu masal

-XXXVIII-

birgün tilki ile ayı beraber yürüyorlarmış çok açtırlar. tilki ayının önünde gidiyor. tilki ağzını şapırdatıyor. ayı diyor.

tilki kardeş sen ne yiyorsun? tilki diyor. ben çok acıktım gözümün birisini yedim ayı o zaman diyor. bende bir gözümü yiyeyim ayı bir gözünü yiyor. biraz gidiyorlar. tilki yine ağzını götürüp getiriyor. ayı diyor o neydi sen yine ne yedin? tilki, ben ne yapayım ben çok acıktım diğer gözümü yedim ayı diğer gözünü çıkarıp yiyor o kör haliyle kalkıp gidiyorlar derin bir çukurun üstüne geliyorlar. ayı diyor tilki kardeşim burası nasıl bir yer tilki diyor. öyle düz bir ovardır ki çiçeklerle rengarenktir. ayı diyor tilki kardeş ben burada koşabilir miyim? tilki diyor tabi tabi ayı koşmaya başladığı zaman derin çukura düşüyor. kayalara çarpıp ölüyor. tilki yukarda ayıya bakıyor ve gülüyor. akılsızlığın başına neler getiriyor.

ANLATAN : Necdet ASLAN (1972)

DERLEME YERİ : Muş-Merkez

DERLEME KONUSU : Halk oyunları hakkında bilgi

XXXIX

yalkuşte: erkeklerin burda olan aşiret kavgalarını anlatan bir oyun şeklimizdir. kavgaları esnasında bir bayanın kavgayı ayırmak için kimsenin gücü yetmediği zaman leçek deriz; biz kadınların başına attığı yazmaya. yazmayı kaldırıp ortaya attığı zaman kavga kesilir.

5 ağırbar: damat oyunudur. düğünü olan gencin çıkarıp oynattığımız zaman hafif utanırcasına daha da ağır olarak oynadığı oyundur. daha hızlı oyunlara zeyno , koçeri deriz.

Kırmızıya boyadım
anan galbine dayadım.

10 bunada yayık deriz. sürsün deriz biz.

ANLATAN : Necdet ASLAN (1972)

DERLEME YERİ : Muş-Merkez

DERLEME KONUSU : Mahalli türkü

XL

kınayı getir ane

kınayı getir_ane

barmağın batır_ane

bu gece misafirem

5 al koynuna yatır_ane

kalede var çeperler

çepere su seperler

uzak yoldan geleni

terli terli öperler

10 tren geldi girişe ey

düdüğü vurdu muşa

ane sevabın_olsun

meni verin yarime

ver yüzüğün saḥlayām

15 gül yerine Koḥlayām

Mevla tōbesi olsun

parmağıma taḥmeyēm

ANLATAN : Necdet ASLAN (1972)

DERLEME YERİ : Muş-Merkez

DERLEME KONUSU : Muş türküsü

XLI

havada bulut yok bu ne dumandır

mahlede ölüm yok bu ne şivandır

şu yemen_elleri ne de yamandır

ano yemendir gülü çemendir

5 giden gelmiyor acep nedendir

burası muştur yolu yokuştur

giden gelmiyor acep nedendir

kışlanın_önünde bî sürü kızlar

ayağım yalınayak yüreğim sızlar

10 yemene gidene ağlasın kızlar

ano yemendir gülü çemendir

giden gelmiyor acep nedendir

burası muştur havası hoştur

giden gelmiyor acep nedendir

15 kışlanın_önünde redif sesi var

açın çantasını bakın nesi var

bir çift potin_ile bir de fesi var

ano yemendir gülü çemendir

giden gelmiyor, acep nedendir

20 giden gelmiyor, acep nedendir

burası muştur yolu yokuştur

giden gelmiyor, acep nedendir

ANLATAN : Mehmet Cığır (1960)

DERLEME YERİ : Muş -merkez

DERLEME KONUSU : Türkü

XLII

aşık kerem_ ilimize aslı'sını ararken_ uğradığında çiftlik girişinde
lalelerin_ açıldığını görür sanki lale bahçesi.

muş_ ovası

açılmış laleler güller

uzar gider muş_ ovası

güzeller kolkola girmiş

gezer gider muş_ ovası

muş_ ovası muş_ ovası

garip_ aşıklar yuvası

yaz gelince çayır çimen

aşıkları eder figan

yanar gider muş_ ovası

muş_ ovası muş_ ovası

garip_ aşıklar yuvası

karasu akar boyunca

murat suyu gider ince

dolanır boylu boyunca

akar gider muş_ ovası

garip_ aşıklar yuvası

ANLATAN : Mehmet Ciğer (1960)

DERLEME YERİ : Muş -merkez

DERLEME KONUSU : Türkü

XLIII

5 kırtakomda kuş var: kırtakomda salihle herdem diye iki tane genç birbirlerini severler. köylüler herkes tarafından bu aşkları bilinir. fakat herdem'i seven başka biri daha var ne yaparsa herdem'i elde edemez. salêhe der ki ben aradan çekiliyorum. yalnız bir şartım var. sizin düğününüzü ben yapacâm. senin sağdıçım ben_olacam. kırsal kesim olduğu için kimse Karşı çıkmaz. biz de adet damat sağdıçlar tarafından_alınır. sağdıçların_evinde yemesi içmesi her türlü masrafi sağdıça aittir. salêh'e sağdıçı akşamleyin yemek yapar. yemeğe zehir_atar. düğün_ akşamı zehirlenir ölür. herdem de bu türküyü yañar.

10 kırtakomda kuş var
 ðanadında gümüş var
 gitti yarım gelmedi
 elbet bunda iş var
 sabahtır ezane bak
 15 kabrimi kazana bak
 ezrailin ne suçi
 defteri yazane bak
 kırk_ altında yumurta
 herdem beni unutma
 20 her hatıran düşTükçe
 göz yaşını ðurutme

ANLATAN : Mehmet Ciğer (1960)

DERLEME YERİ : Muş -merkez

DERLEME KONUSU : Türkü

XLIV

nayım muş atatürk_ilkokulunda malatyalı bir öğretmen düriye keskin
tarafından yerel_ ağızda daza diyoruz. o söylüyor bu dörtlükleri öğretmen_ için;

oy nayım nayım
nayım gelir mektepten
5 kıravatı ipekten
men nayımı severem
hem candan hem yürekten
oy nayım oy nayım
nayım ðadan alayım
10 gel bu gece bizde Kal
sana çorap_ öreyim
merdivenim kırk_ ayak
kırkına vurdum dayak
dediler yarım gelmiş
15 ne el tutar ne ayak
ver yüzüğün saḡlayam
gül yerine Koḡlayam
Mevla tōbesi olsun
parmaḡıma taḡmeyem

ANLATAN : Mehmet Ciğer (1960)

DERLEME YERİ : Muş -merkez

DERLEME KONUSU : Türkü

XLV

muşun terafında fesli gezerim türküsünde muşun valisi fevzi paşadır
istiklal savaşında düşman baskın yaptığında söylenmiş:

muşun_arkasında atlı gezerim

elbisem kirlenmiş paslı gezerim

5 vatan elden gitmiş yaşlı gezerim

ağla anam ağla gör neler_oldi

vatani terk eden hainler_oldi

muşun_etrafında dağdır meşedir

içinde oturan Fevzi paşadır

10 Fevzi emir vermiş muşu boşadın

ağla anam ağla gör neler_oldi

vatani terk edenler hain_oldi

ANLATAN : Mehmet Ciğer (1960)

DERLEME YERİ : Muş -merkez

DERLEME KONUSU : Türkü

XLVI

hasbet kalesinde bir sihirbaz ðadın oturmuş. bu ðadın öyle sihirbaz ki
yani çoğ değişik bî yapıda bir çoğ olaylarını o zaman herkes görmüş. ðorkunç bir
ðadın. ðocası bunun sırrını öğrenmek istiyor. nasıl yapıyor bu sihirleri diye. ðadın
farkına varıyor. kocasını öldürüyor. aslında kale değil sırtın kenarında şato gibi bir
5 şey benim aldığım bilgilere göre şato gibi bir şey.

hasbet kalesi

hasbet kalesinde sıra güzeller

elleri havada dua ederler

dön. dön dön dön dön dön benim_ ağam

10 havalar buluttur ðorhareme yağá

çiftliğin_ önünde açılmış laleler

el ele tutmuşlar lorke oynarlar

dön dön dön dön dön dön dön benim_ ağam

havalar buluttur ðorhareme yağe

15 ahşamlar_ oldu gine ey

lambalar yandı gine ey

ak yazılım kara gözlüm

oğul fikrime geldi gine

ANLATAN : Mehmet Ciğer (1960)

DERLEME YERİ : Muş -merkez

DERLEME KONUSU : Türkü

XLVII

- güllü hamamın_üstüyem
almeyi koydum harale
korkaram yani karale
göynüm düşmüş çüt merale
5 ay kız meralí meralí
bağle yaremí yaremí
sağ_olsun var_olsun
seni de sarani meni de alaní
almeyi koydum paceye
10 korkarem yani acíye
göynüm düşmüş çüt bacíye
ay kız merali merali
bağla yaremi yaremi
sağ_olsun var_olsun şen_olsun
15 seni de saraní meni de alaní
güllü hamamın_üstüyem
al giyenler dostuyam
incitme meni hastayám
ay kız merali merali
20 bağle yaremi yaremi
sağolsun var_olsun şen_olsun

senide saranı meni de alanı

ANLATAN : Mehmet Ciğer (1960)

DERLEME YERİ : Muş -merkez

DERLEME KONUSU : Türkü

XLVIII

aslan yarım

çift jandarma geliyor

kaymakam konağından

fiske vurduysam

5 kan damlar kırmızı yanağından

haydi malım haydi canım

şinanay aslan yarım

söğüt yaprağı yeşil

dibinde kahve pişir

10 menden sana yar olmaz

git ahlın başan devşir

haydi malım haydi canım

şinanay aslan yarım

ANLATAN : Mehmet Ciğer (1960)

DERLEME YERİ : Muş -merkez

DERLEME KONUSU : Türkü

XLIX

anam anam

reyhan ekdim duvare

bülbül gele suvare

5 evvel kadrin bilmedim
şimdi oldum divane
eyvah geç kaldım _anam
dertlere saldım _ane
ey _anam ey _anam
gurbanın _olam

10 anam _anam öz _anam
bağrı yanık köz _anam
ey _anam el yalan
candan yanan öz _anam
giderem giderem gidişimdir

15 yolların görüşümdür
elin ver öpēm _anam
belki son _öpüşümdür
ey _anam el yalan
candan yanan öz _anam

20 uyan ölmeyesin
dert cefa görmiyesin ey _anam
cennet mekanın _ola
cehennem görmeyesin anam

25

ANLATAN : Mehmet Cığır (1960)

DERLEME YERİ : Muş -merkez

DERLEME KONUSU : Türkü

L

yaman oğlan

ah le yaman_ oğlane

minarede ezan var

ezan vahtı gezen var

5 yıkılsın düz mahlesi

yüreğimi ezen var

aho yaman_ oğlane

canım hayran_ oğlane

oğlan gitti gelmedi

10 sarılmadı bu cana

düz mahlesi düz_ ayak

galhın gidağ yollayağ

yılmazın köyü var

hep beraber oynıyağ

15 eğer bağan girmişem

üzümünden yemişem

deki helalın_ olsun

men yarimi görmüşem

yağmur yağdı petare

20 kalkın gidek sitare

men garip eşim garip

rabbim bizi kurtare

minarede erkekler
birbirini itekler
25 babam size ız vermez
huda bizi kurtare
ANLATAN : Mehmet Ciğer (1960)
DERLEME YERİ : Muş -merkez
DERLEME KONUSU : Türkü

LI

muşlu olaydım
muşun _etrafı bağlar
ız söyler gelin _ağlar
dedim niye ağlarsın?
5 dedi bozulmuş bağlar
nolaydım? ben de mußlu olaydım.
karasu kmrhanda
lale sümbül _olaydım
muşun etrafı meşe
10 gl galęa gölge dşe
beni yardanayırana
evine şivan dşe
karasu kmrhan'da
lale sümbül _olaydım

15

ANLATAN : Mehmet Cığır (1960)

DERLEME YERİ : Muş -merkez

DERLEME KONUSU : Türkü

LII

5 ezande yar ezande
maşe maşeye benzer
maşe köşeye benzer
güzel muşun kızları
yavru ceylane benzer
ezande yar ezande
hediği kaynar kazande
ede kurbanın_olam
10 tıpış mıpış gezende
bir taş_attım çarşıye
gitti düştü karşıye
paşadan emir gelmiş
kızlar kale turşıye
hay hayısı var_onun
15 bey dayısı var_onun
ankara gibi yerde
nişanlısı var_onun

ANLATAN : Mehmet Ciğer (1960)

DERLEME YERİ : Muş -merkez

DERLEME KONUSU : Türkü

LIII

kurtigin meşeleri

kurtigin meşeleri

ne hoş olur yazları

çoşar gelir aşağı

5 çer çayının suları

kara ağaç bağları

soğuk olur suları

gezmeye doyum olmaz

hasbetin kaleleri

10

ANLATAN : Mehmet Ciğer (1960)

DERLEME YERİ : Muş -merkez

DERLEME KONUSU : Mahalli Deyimler

LIV

binmeye atın kulesi sinesi dar olmazsa

sevmeye avrat kıyası eğer fettan olmazsa

hizmetçiden ağa olsa çarşı yıkar sesinen

beslemeden hanım olsa hama yıkar tasınan

5 yüzbin sene yağmur yağsa kar eylemez mermere

- yazık_ olsun tellak_ ile berberinen kasaba
 eğer karın güzelse düğün senin_ evinde
 eğer karın çirkinse şivan senin_ evinde
 eğer taş yuvarlandı çömleğe değdi vay çömleğin haline
 10 eğer çömlek yuvarlandı taşa değdi vay çömleğin haline
 it araba gölgesinde yatar sanar ki öz daldasıdır
 ölü lanetlik_ olmasa yeri dar_ olmaz
 ağanın mali gider hizmetkarın canı çığer
 horoz kadar eri olanın meydan kadar yeri olur
 15 sıçan deliğe sığmaz poççığine süpürge bağlar
 men_ isterem bacımdan bacım_ ölür acından
 iç güveyi tandırın başındaki itten iyidir
 heydo yedi; kaldı iti
 keçinin_ eceli gelende çobanın_ ekmeğini yer
 20 yedi gün yürümüşem, yine eşeğe binmemişem
 horozu çok_ olan köyün sabahı erken_ olur
 elbise yürüyüş para söyleyiş getirir
 evlat hoş emek boş
 harman yelle düğün elledir
 25 bağı kaz üzüm_ olsun üzümü yemeye yüzün_ olsun
 bir gıram et bin_ ayıp örter
 kadının arka eteği ön eteğine düşmandır
 oğlan_ evladı karnında yel gibi; elinde gül gibi; evlenirse el gibidir

ANLATAN : Yesari ASLAN (1970)

DERLEME YERİ : Muş merkez

DERLEME KONUSU : Mahalli deyimler

LV

ne goyun _ olduğ toğ _ ot yeduğ

ne ðuzu olduğ toğ _ süt emduğ

asır _ azmaz bal ðođmaz

ðođarsa ayran gohar

5 çünkü aslı yoğurttur

ANLATAN : Yesari ASLAN (1970)

DERLEME YERİ : Muş merkez

DERLEME KONUSU : Maniler

LVI

garyolanın eteği

tel tel _ olmuş _ ipeği

sende mi adam _ oldun

mahlenin köpeği

5 sarı çiçek laledir

vakit gelmiş ğledir

acımızdan geberduğ

sizde adet ble midir?

10   derde kerem derde kerem
              rabbimdir derde kerem
              tarlam gam çiftim keder
              sürdükçe derd ekerem

              altın ūzüğün yanı
              durmır parmağım kani
15   demek ki unutmuşam
              sırfteki sevdan hani

              men babamın kızıldım
              sandıktaki bezidim
              ele kaldırdı attı
20   sanki elin kızıldım

              yanan men yanan men
              ulaşmadım yanan men
              mezarın derin yaptır
              gelem girem yanan men

25   tandırımı yandırām
              sevdiğimi kandırām
              elin elimde olsun
              dediğin yerde durām

30   kaleli kantareli
              sen dertli men yareli
              gittim tabib yanına
              tabib menden yaralı

- defe vurām zımlasın
aşık_ olan dinlesin
35 sevduğunu almayan
hiç evlendim demesin
- yağmur yağdı petare
kalkın gidaḥ sıtare
men garip_ eşim garip
40 huda bizi kurtare
- kaleden indim ancak
göğsünde sarı sancak
ne kız_ oldum ne gelin
toprağa girdim ancak
- 45 iki duvar_ arası
buldum gavur parası
kızın gönli variken
ne ğarışır babası
- bent duvarı bent duvarı
50 olmişem bent duvarı
kaşların hayranıyem
gözlerin bendi varı

- 55 bak almenin hasına
olmuşem bent duvari
kaşların hayranıyem
gözlerin bendi vari
- 60 yağmur yağar taşlara
vurgunem arkadaşlara
olmuşam kanatsız kuş
konardım ağaçlara
- yağmur yağar gol_olur
yolculara yol_olur
gidin_ anama deyin
ağlamasın kör_olur
- 65 su gelir bendi döğer
göger bostanım göger
ben burada garip düştüm
her gelen beni döğer
- 70 yol_üstünde duraram
men boynumu burarâm
gelen geçen yolcudan
men yarimi sorarâm
- düz mahlesi düz_ ayak
kalkın gidâh yalın ayak

- 75 o yarın toyu olir
hep beraber oynıyağ
- kekliğim öter gelir
tüyünü töker gelir
hakikatli yar_ole
- 80 dağları söker gelir
- akşam_ oldu akşamlar
suya iner tavşanlar
evli evine gider
garip nerde akşamlar
- 85 armut ağacı deste
dibinde düştüm haste
ben haste yarım haste
şerbetim kaldı taste
- bu dağlarda tavuşan
- 90 yol ver yare kavuşām
gün gele devran döne
men de yare kavuşām
- bu dağda kuş_ oturur
kuş kuşa yem götürür
- 95 bıldıрки şad göynümde
bu yıl baykuş_ ötüşür

100 bahar_ olsun gül_ olsun
yar yolları gül olsun
doksan dokuz yarem var
bî de sen vur yüz_ olsun

bu dağın karı menem
yel vurur, erimerem
gêdin, anama deyin
gülmemiş_ oğlu menem

105 derde kerem derde kerem
rabbimdir derde kerem
tarlam gam çiftim keder
sürdükçe dert_ ekerem

110 bu dağı aşam dedim
aşam dolaşam dedim
bir vefasız yar_ için
aleme paşam dedim

115 dağları dağlasınlar
men ölēm ağlasınlar
yarimin mendilinen
çenemi bağlasınlar

dağ başında çedene
yuku girdi bedene

120 kaynanam izin vermez
kalkam gidem odame

dereler gölgelendi
sinem kane bulandı
ezrail canı alende
yar boynuma dolandı

125 giderim gidişimdir
yıllarım görüşümdür
eğli gözlerim öpēm
belki son görüşümdür

130 bahçelerde kelem var
ardımızda gelen var
eski yarı unuttum
yenilere selam var

135 bingöle yar bingöle
sular akar bingöle
yar soyunmuş yıkanır
oğlan sende gir göle

140 bahçede barsız_ adam
ayvasız narsız_ adam
kalaysız kaba benzer
dünyada yarsız_ adam

deryalar dalgalandı
derdim ziyadelendi
yarimden ayrılalı
ciğerim parelendi

145 elma attım narlığa
geldi düştü yüklüğe
benim abem küçüktür
dayanmaz askerliğe

150 gecenin yarısıdır
ömrümün yarısıdır
güzel bir insaf _eyle
insaf din yarısıdır

garibem yoktur _arham
kanadım yoktur kalkām
155 çıkām dağlar başına
yarim nerdedir bakām

gir bağa boyun görām
elin uzat gül verēm
cigerim kebab oldı
160 yar seni nerde görēm

kale başında tandır

- yandır allahım yandır
meni gögercin eyle
yarın yanına kondur
- 165 gine men gine men
doldur içem gine men
geçti ömür buldu kemal
genç_olmaram gine men
- gögerçin yumurtası
- 170 yarimin sedef tası
yedi kardeşim_öle
yare tutaram yası
- gül yüzün_aydır bana
kaşların yaydır bana
- 175 men_ölsem can kurban
sen_ölsen vaydır bana
- ipek kumaş taħmarem
- yaralıyem_ağliyem
neşterlenmiş yaremi
- 180 gül yerine kokliyem
- karadır kaşın ördek
yeşildir başın ördek
her gün çüt çüt gezersin

- hani yoldaşın_ ördek
- 185 kaşların karası
gözlerin elası
hekimi lokman gelse
yoktur bunun çaresi
- 190 kalenin_ alimleri
ne hoştur talimleri
gün_ oldi toy kuruldı
yalandır düğünleri
- 195 sabahtır gülüzardır
bülbul gülü Kızardır
bu benim kara bahtım
o yare ah u zardır
- 200 sabah oldi uyan yar
gel yastığa dayan yar
yastık seni tutamaz
gel bağrıma dayan yar
- 205 mavi boncuk düzerem
oturmuşem bükerem
yarin geldi deseler
ufak ufak tökerem
- 205 otları biçer tırpan
haciler keser kurban

- yarım toprağa girmiş
toprağan taşan kurban
- 210 rehan ekdim duvare
bülbul gele suvare
evvel kadrin bilmedim
şimdi oldu divane
- 215 sivik_uci kuş puni
oldum yarin düşkünü
isterem yanan gelēm
yalın_ayak kış günü
- 220 sabah horozu banlar
dinleyin müslümanlar
yarım küsmüş gidiyor
koymeyin Müslümanlar
- ses verdim sestem_ oldum
göğerdim bostan oldum
bī vefasız yar_ için
kendim dosttan_ oldum
- 225 sabah_ oldi uyan yar
kalbime kan koyan yar
dilerem murat alme
el sözüne uyan yar

- 230 sıra sıra siniler
 hınelerden geldiler
 men yare ağlıyende
 eller üstüme güler
- 235 sürme meni sürme meni
 kapından sürme meni
 eski emektarınam
 çek gözán sürme meni
- 240 yaramazdır
 ok değmiş yaram_azdır
 cümle yaram sağaldı
 bir yaram yaramazdır
- şeftali şitil_ettim
 yareme fitil_ettim
 ölüm allahın emri
 mevlama şükür_ettim
- 245 yol gelir fani fani
 kaldır güzel yorgani
 yastık kurbanın olām
 hani döşek sultani
- 250 yaramı dađladılár
 gözümü bađladılár

men mezara gidende
peşimden_ ağladılar

mendilim benek benek
ortası çarkı felek

255 felek evin yıkılsın
ne don kaldı ne köynek

ANLATAN : Yesari ASLAN (1970)

DERLEME YERİ : Muş merkez

DERLEME KONUSU : Mahalli Deyimler

LVII

acep sosret
atta karın erkekte burun

başımın_ edusi

bet bet konuşme

5 beradayı beradayı konuşme

bizot_ oldi

betese

çarçur_ etme

behemt düştüm

10 cazu bire

çort çort konuşme

çaroğ_ ağızlı

carız

dehre birinli

15 dıral_ avrat

dırdıra dızman

- dol dol gezersen
dıbbığer
gorbegor_olesen
- 20 kılınboz gibi adam
kijıldeme
kokozlanme
koçek taşı
kırcom_olmiş
- 25 kırmıl_olmiş
katekulle etme
hopnan kopun_arasında kaldım
kut kut_etme
- 30 mırdar
mitrıp
rutçiksiz herif
sukumsuz
sisger_olmiş
pırpıter_olmiş
- 35 şollor dudağ
tulle
yağşı
yer bebecüğü
zır boğe

ANLATAN : Yesari ASLAN (1970)

DERLEME YERİ : Muş merkez

DERLEME KONUSU :Beddualar

LVIII

ayahta durasın etlerin yere Töküle

amme alil_olasın

ah_edesen benim en kötü günümü arayasen

allahından bulasın

5 boyan kefen biçile

baban vura yanan

burnundan gele

abadın başan sağ_elin tepende ola

baba çıha sukuman

10 canın hayrını görmeyesin

elin hıne görmeye ðorbeðor_olasın

gözlerin_elimden pamuğlayam

gudumun gırıla

muradın gözünde gala

15 itnen alamete kurttan gıyamete

ıssı yatasın soğuğ gağasın

ocağı söne

öz başın yiyesin

selin salları altından gele

20 samyeli tuta

sukumun bata

tavuğ cücesinen zeyistan kundağınan havarın gele

toprağ başan kül ömren_ola
 toh yediğin bayram günü ola
 25 yüzün gülmeye
 ışıhtan mahrum Kalasın
 yanın karale
 şil olesen
 sam yeli tuta
 30 gözlerin pamuklane
 isi yatesen soğuk kalkasın
 sesin salların altından gele
 gözan kara su ine
 mene yaptığın oğlundan göresen
 35 ekmeğin taş kesile

ANLATAN : Yesari ASLAN (1970)

DERLEME YERİ : Muş merkez

DERLEME KONUSU : Dualar

LIX

allah ömren bereket vere
 allah birin bin ede
 allah seni görünür görünmez belalardan koruye
 5 allah kesene halil ibrahim bereketi kate
 ah vah_ etmeyesin
 allah seni dertde gomiye elin toprağa atesen altun kesile
 fatma anamızın komşusi olesen
 ömrün su kimin uzun_ ole
 10 sen beni incitmemişsen allahda seni incitmeye

- şeyh abdukkadir geylani veysel karani duacın_ole
 saçların sana duacı ole
 yüzün güle murat_edesin
 elin toprağa atesen altun kesile
 15 allah ömrüne bereket vere
 ellerin dert görmiye
 fatma anamızın komşusu olasın
 cennet hurisi olesen
 dolu sandık önünde oturasın
 20 darlık yüzü görmiyesen
 ömrün sular gibi uzun ole
 ah vah demeyesin
 allah seni darda komiye
 pişman olmayasın

AHMET CAFEROĞLU’NUN DERLEDİĞİ METİNLER:

LX

Puşi Türküsü

- başında puşisi var
 ne güzel bacisi var
 isdedim vermediler
 ürekde acisi var
 5 başinde puşan gurban
 dodağan dışan gurban
 yalınız san demerem
 yeşan yoldaşan gurban
 bu puşi ne puşidir
 10 diyarbekir işidir

yanağında diş yeri
 bu muşlinin işidir
 gaşların ebrüm ebrüm
 g'elmir benim sebrim
 15 çüt memen arasinde
 gazzınnar benim gebrim
 gaşların mildir benim
 dilin bülbüldür benim
 çoğ- de güzel değilsin
 20 ganın şirindir benim
 gaşların eğri mildan
 severem canı dildan
 severem çoğ severem
 gorđaram el dilinnán
 25 gaşların keman benim
 elindan yaman benim
 derdü belan çoğ çekdim
 heyirli bir zaman benim
 gaşların gerisine
 30 mil düşmüş arasine
 seni melhem demişler
 bağrimin yarasine
 gaşların gaşlar meni
 derdin ateşler meni
 35 çepersiz bağ almişem
 her gelen daşlar meni
 gaşların geresiyem

40 bu derdin çaresiyem
o yar benim olmasa
başının belasiyem

LXI

GOŞME

değirmanın bendine
yavrum döner kendi kendine
heğigetli yar olsa
gelir kendi kendine
5 değirman üsdi çiçek
orah getir gel biçek
ele bi yar sevmişem
orte boyli mor çiçek
arebeye daş goydum
10 bir yanini boş goydum
esgerden gelen oğlan
adını serhoş goydum
dağlerde meşelerde
gül suyi şüşelerde
15 evli evine varır
men galdım köşelerde
dağlar dağladi meni
gören ağladi meni
men feleğe neyledim
20 ipsiz avladi meni
bu dağlarda davuşan
yol vere men savuşam

25   ğün ole devran döne
                       men yarime gavuşam
                       dağların gari menem
                       yeł vurar erimerem
                       bu dertler ki mendedir
                       menem ki çürümerem
 30   dağlar başı guncidir
                       bu dert meni incidir
                       ğözeller yığnağ ętmiş
                       çirkinner zarincidir
                       dağlar garaldi gardan
                       heber gelmedi yardan
 35   ölédim gurtuledim
                       men- de bu ahu zardan

LXII

MUŞ TÜRKÜLERİ
                       atım atım gır atım
                       ğelir adim adim
                       çüt meme arasinde
                       galdi benim muradim
 5   dilo-lo-lo ay dilo-lo-lo
                       atımın boyni gere
                       binem gidem sefere
                       ya gelem ya gelmiyem
                       ağlasin beğdi gere
 10   dilo-lo-lo ay dilo -lo-lo

- yatmisen uzanmisen
 beyremdir bezenmisen
 gere beyremin gelsin
 man dert gazanmisen
 15 dilo-lo-lo-ay dilo-lo –lo
 ay işıdı guş puni
 oldun yarin düşgünü
 yarin peşine düşsen
 yalın ayağ gış günü
 20 dilo-lo-lo ay dilo-lo-lo
 ay doğar sini sini
 severem birisini
 cellat boynumi vurse
 demerem doğrusini
 25 dilo-lo-lo-ay dilo-lo –lo
 gar yağar gadir allah
 bu sevda nedir allah
 ya benim muradimi ver
 ya man sabr allah
 30 dilo-lo-lo-ay dilo-lo –lo
 garşidan geş göreyim
 saçın uzat öreyim
 senin kimi hayine
 nasıl gönül vereyim
 35 dilo-lo-lo-ay dilo-lo –lo

LXIII

evleri var háne háne
 men kül oldum yáne yáne
 hanım serhoş beg divane
 üç o yandan beş bu yandan
 5 sallan boyün göreyim
 sana gönül veyeyim
 evlerinin öni yonce
 yonce galhar yar boyünce
 anasi gızinnan ince
 10 evlerinin önü marul
 sular ahar harul harul
 ince beçdan sıhi sarıl
 evlerinin oni gemiş
 gazinan ördek öynemiş
 15 eğer oğlan gız görmemiş

LXIV

siyah puşi bağlaram
 ifah ifah ağlaram
 yar hatirime düşdükce
 üreğimi dağlaram
 5 siyah puşi saçaği
 gel gönlümün eğlencesi
 bir ağşam gel bir sabbah

bir-de ginorte çáđi
 bu dağlar uli dağlar
 10 çiçeği sulı dağlar
 yar elindan tuteydim
 çııeydim sene dağlar
 bu dağlar alecelandı
 ğenc ömrüm gocalandı
 15 eğil gözlerin öpem
 ayrılığ gerçeklendi
 bu dağlarda lale_ men
 düştüm yaman hale_ men
 çöp yığdım uve yaptım
 20 uçurmadım bale_ men
 bu dağlar gışdan ağlar
 siyah göz yaşdan ağlar
 ince beł gořmađ isder
 al yanağ dışdan ağlar
 25 bu dağların yaylımine
 ğün vurmiş yaylımine
 eğil gözlerin öpem
 işte gelduğ yol ayrımine
 bülbüller düğün eyler
 30 bülmerem ne ğün eyler
 dünya bełe galırse

- yar meni sürgün eyler
 men- de gülem
 35 ęle gül men- de gülem
 felek mendan irağ ol
 dediğin men degülem
 yüz mendan
 yar çevürmiş yüz mendan
 Ğem yardan vafalidir
 40 heş çevürmez yüz mendan
 yandi canım yandi canım
 tutuşdi yandi canım
 deşem el gınar meni
 demesem yandi canım
 45 bu dağlar olmasaydi
 yar benizin solmasaydi
 bir ayrılığ ölüm
 yoğsuzluğ olmasaydi
 yaram sızler
 50 ođ değmiş yaram sızlar
 yaralının ğalından
 ne bilir yarasızler
 ğül meze bülbül meze
 doldur ver teze teze
 55 bülmedin gönül verdim

60 gedir gıymet bülmeze
 bu bağlar bele bağlar
 Şen olsun beŕe bağlar
 iŐde men geder oldum
 iŐde siz iŐde bağlar

LXV

5 fŕrŭn ŕgŭnde kŭrek
 ğinem ağ ętti ũrek
 her derde dayanır mi
 bu ne dayanmaz ũrek
 yatmısın uzanmısın
 beyremdir bezenmısın
 gere beyremin gelsin
 mene dert gazanmısın
 ha hŭkŕre hŭkŕre
 10 ğinen dŭŐdŭn fikire
 meni sendan ędenin
 ağ diye gan tŭkŭre
 geledan yeŕiŐelim
 guş kimi dŕĝŭŐelim
 15 galdır zerbab yorđani
 beyremdir barıŐalım
 bağıanizde yeŐiŐem
 yeŐiŐe deĝmemiŐem

20 men yavrumdan ayrıldım
eglimi şaşırılmışem

LXVI

EMİNE

Eminem gider aḥşam suyüne
bir fisdan kesem nazli boyüne
gurban olam eminemin ḥuyüna
emine emine gelin emine
5 gaş gere gözleri benim emine
caninin düvarinin biri men olsam
alem çiçek olmış güli men olsam
nazli eminemin yari men olsam
emine oturmuş daşın üsdüne
10 her selamin gelse başım üsdüne
daremiş zülfini gaşın üsdüne

LXVII

MUŞ MÜDAFAASI TÜRKÜSÜ

hesen- gelede öldüm yaralı
bi nenem vardi beḥdi gereli
aḍlame ninem geçer gelerem
belkim áḥıratda seni görerem
5 geğerem uruse garşı
ordular çalar marşı
dosde düşmana garşı
yavrum unutma meni
beyrem örtesi idi

- 10 kafire aşdım topi
gan gaḥdi leş götürdi
imdad eyle yá-rebbi
piyade süngi taḥdi
topçular gurup yapdi
- 15 gan gaḥdi leş götürdi
imdad eyle yá-rebbi
inan bize vëtan yar
gurtarmaḍa eḥdimiz var
üş küçük evladım var
- 20 evlat unutma meni
hesen gelede bir binek daşı
çekin gır áti binsin binbáşı
öğüne düşsün çavuşun báşı
aḍlame ninem gider gelirem
- 25 belkim áḥıratda seni görürem

LXVIII**TÜRKİ**

- başine goymiş imáme
nazinan gider ḥemame
goyünde bir çift şemáme
yandım yanesin ay gız
- 5 benim olasın ay gız
başine örtmüş yazmeyi
börnüne taḥmış ḥızmeyi
kimdan örgendin gezmeyi

10 bu derenin buzuni
balta gırmeċ buzuni
aldım çerkes gızını
çekemedim nazini

15

LXVIII**DURNAM**

bir çüt durnam yolıda yoruldi
şahin vurdi goı ganadi gırıldı
o da benim kimi yardan ayrıldı
durnalar durnalar telli durnalar
5 mendan yare selam edin durnalar
durnanın ganadi bir garış teldan
durnalar geli üç aylıh yoldan
çekelim ayrılıh ne gelir eldan
garibin vatani geheveller hannar
10 bülbülün vatani bahçalar bağlar
yarından ayrılan ağ çerker ağlar

LXX**YAĞMUR DUASI**

çerim çerim çemçecük
çemçecüğe ne gerek
bizavlara ot gerek

5 ineklere üst gerek
 tavlade çamur
 tabahda hemir
 ver allahım ver
 bir sürü yağmur

LXXI

BÜLBÜL

5 bülbülün ganadi sari
 men ağlaram zari zari
 itirmişem nazli yari
 men ağlaram bári sen gül

5 bülbül havada uçande
 ganadin pervaz açande
 nazli yar bade içinde
 men oıaydığ sağı bülbül

10 bülbülmisen uslimisen
 gefeslerde beslermisen
 nazli yar bade içinde
 men oıaydığ sağı bülbül

15 bülbülmisen uslimisen
 gefeslerde beşlermisen
 benim kimi yaslimisen
 gerip gerip ötme bülbül

LXXII

GEVLÜN TÜRKÜSÜ

elinde şişe gevlün
 gümüşe benzer gevlün
 şimdi bir ağ çekerem

5 elindan düşer gevlün
 eyvan eyvaná garşı
 eyvana atma dáşı
 sen söyle men ağliyam
 eyvana tökem yáşı
 uyan yar uyan yar
 10 ğel sineme dayan yar
 ğel geş gapum ögünden
 beklim sevdan alam yar
 bir sen söyle bir- de men
 şeker ezim dilde men
 15 yanağinde gül bitmiş
 bir sen gopar bir- de men

LXXIII

TÜRKİ
 gelem üsdüne gelem
 mendan yare selam
 küsmesin darilmasin
 bu geçce bize gelsin
 5 nar ağacı oyulür mi
 gözeldan doyulürmi
 seni sarecek gollar
 dünyade yorulürmi
 ğülmisen çiçekmisen
 10 niçün begler sönmisen
 sen mene yar olalı

15 hanki gün sarılmisen
evinin oni geye
vuruldu galbim yare
yavrum menin ne suçum
bizim gederler beyle

LXXIV

DEYİŞ

5 gere deniz al ossun
etrafi ordi dolsun
kemal paşa var ossun
düşmannari gebr ossun
yavuz üzdi denizde
ordumuz saõda solde
kemal paşa şan vermiş
bütün cihan içinde
10 gelemine altın ossun
ordumuz şanni ossun
türk milleti var iken
cumhuriyet var osun
gemi doli top ossun
15 düşmane garşı dursun
atatürkün gebrine
daim rehetler osun
gemi doli topmidir
düşmane garşı midir
bu sergiye çıhardan

20 muhiddin Polat midir

LXXV

ODASİNE VARDİM

odasine vardim olurmi böle

elleri goynunde merhemet eyle

bir sözün varise gel bene söyle

söyleyin ahbablar nasıl eydim

5 yardan ayrılmışem kime gideyim

odasine vardım geḫve dibeḫi

dibege vurduḫçe öyner göbeḫi

ne sen gelin oldin ne ben güvegi

nakarat

10 odasine verdim iki köşeli

ayaḫi potini üzi peçeli

yalvardım yaḫadım gelmez içeri

nakarat

odasine vardım namaza durmuş

15 ḫaşinnan kipriḫi gendine uymış

zen etdim ḫarşimde bir aydır doḫmuş

nakarat

oadsine vardım ḫarolye gurmuş

ḫarolye içinde yarım uyumuş

20 ḫaşinnan kipriḫi gendine uymış

nakarat

evlerinin ögi gelir geçersen

ganimi gedeḫe goyup içersen

25

ne beni seversen ne vazgeçersen

söyleyin aḥbaplar nasıl edeyim

yardan ayrılmışem kime gideyim

SÖZLÜK**A**

abè: Ağabey (III-6)

abdest gırdır-: Abdestini bozmak (XVI-86)

acep sosret: Fiziki yapısı zamanından önce bozulan kimselere denir.
(LVII-1)

ağırbar : Halk oyunu (XXXIX-5)

ağbat: akıbet

ağ-: Ak- (I-5)

ahan: İşaret zamiri olarak kullanılmaktadır. (XVIII-14)

ağşam: akşam (XIII-14)

alil: sağır (LVIII-2)

álma: Elma (II-5)

altun: Altın (II-33)

ane: Anne (II-63)

ano: Anne (XLI-4)

anna-: anla- (I-117)

apar- : Götür- (XV-41)

arğa: arka (XVI-18)

arğadaş: arkadaş (XVI-74)

artığ: artık (V-8)

aşığ: Aşık(XIII-68)

avrat: Kadın (LIV-2)

ayrılmağ: Ayrılmak (I-50)

B

bacı: Kız kardeş (II-11)

bağ-: Bak- (IV-20)

- bala: oğul (II-17)
 ban-: Öt- (LVI-217)
 b rab r: Beraber (XVII-37)
 barmağ: Parmak (XXVI-9)
 barsız: meyvesiz (LVI-137)
 batman: tartı (XXVI-47)
 behemt: mecalsiz, g cs z (LVII-9)
 b le : B yle (XVIII-26)
 belek: alacalı
 bendvari: S rekli temas
 bene: Bana (VII-4)
 ber duvari: Evin direği (I-31)
 berhalı: Evin halısı (XVI-57)
 beradayi: boğ (LVII-5)
 bet bet: k t  k t  (LVII-4)
 beteğe:  irkin (LVII-7)
 bıçağ: Bıçak (IV-65)
 bıldıır: ge en sene (VI-25)
 bızot: ateğ (LVII-6)
 b : Bir (I-37)
 birluğ: Birlik (XIII-27)
 bizot: sinirli (LVII-6)
 boncuğ: Boncuk (III-28)
 buğd : buğday (XVI-7)
 burhur: bulgur (XVI-62)
C
 c ket: Ceket (XVI-87)
 caru: inatçı

cazu bire : yağcılık yapan kişi (LVII-10)

cenderme: Jandarma (XX-225)

cengeri: Yeşil (XX-113)

Ç

çapmak: gezmek

çaroğ: çarık (LVII-12)

çedene: Kahve çeşidi. (LVI-117)

çeper: parmaklıkız çit(XX-113)

çibin: kara sinek

çivit: Açık renk mavi (IV-41)

çit: Baş örtüsü (XX-113)

çoğlu: Çokluk (I-45)

çoratan: Toprak damlarda suyu akıtan kanal

çort çort: densiz (LXII-11)

çörti: Lahana yapraklarının ufak ufak doğranarak, maydanoz, çeşitli baharatlarla karıştırılarak küp ve bidonlara konularak yapılan bir mahalli yemek çeşididir. (XV-6)

çubuğ: Çubuk (XV-33)

çuha: Kumaş türü (XXVI-169)

çüt: Çift (XXIII-39)

D

dakke: Dakika (XIII-69)

dalda: Gölgede bulunan yer. (XX-42)

daza: Mahalli sanatçı Düriye KESKİN'in lakabı (XLIV-2)

daru: Darı (XVI-7)

dehre: büyük (LVII-14)

dıbiğer: dağınık (LVII-18)

dıral: tembel (LVII-15)

dırdıra dızman: irice (LVII-16)

dol dol: boş boş (LVII-17)
 doldir-: Doldur- (I-46)
 doye doye: Doya doya (II-100)
 dörmek: sermek
 döş: omuz
 dutar: Tutar (IV-5)
 dudahlari: Dudakları (IX-24)
 duruḥ: durgun (XX-14)
 düge: İnek (XVII-32)
 düşmanlıḥ: Düşmanlık (XXV-7)

E

ede: büyük bilgin kadın, ebe.
 edu. bela (LVII-3)
 ēle: öyle (X-39)
 erebe: araba (XIV-53)
 esbab: elbise (XIII-5)
 esger: asker (XXV-2)
 ezedbaşı: sağdıç (XIV-21)

Ē

ēşid-: işit- (XV-24)
 ēyi: iyi (XV-32)

F

filankes: filanca (IX-21)
 fille: Ermeni

G

gada: bela (XLIV-10)
 gadana. iri yapılı

geçinmek: ölmek (XVI-6)
 gelberiyeye git-: tarlaya gitme (I-87)
 gelenek gidemek: gelenek görenek (XVI-55)
 gene: yine (XXIII-17)
 gerenfil: karanfil (XX-185)
 güvey: koca (LIX-17)
 gor: mezar (LVII-19)
 gorkunç: korkunç (XLVI-2)
 göger: (LVI-66)
 gögerçin: güvercin (LVI-169)
 gülgez: çiçek ismi
 güdül: (VI-10)
 gümgüm: Vartonun eski ismi

Ğ

ğabağ: kabak (XXXIII-4)
 ğadın: kadın (XLVI-1)
 ğafa: kafa (XVI-20)
 ğakguri: ceylan (IX-55)
 ğala: kale (XX-250)
 ğanad: kanat (XXVI-48)
 ğara: kara (XX-49)
 ğap gacağ: kap kacak (XII-4)
 ğaplan: kaplan (IX-29)
 ğardeş: kardeş (II-49)
 ğarabalığ: karabalık (XVI-30)
 ğarşı: karşı (XVI-49)
 garanluğ: karanlık (XXI-4)

ðasaba: kasaba (V-18)

ðasap: kasap (XIX-5)

ðaşıh: kaşık (XX-61)

ðavuş-: kavuş- (X-54)

ðaya: kaya (XVI-49)

ðayıt: sağlam (X-51)

ðayış: kayış (XXXIV-4)

ðazab: azap çektirmek. (XIII-11)

ðazel: Yaprakların sararıp kuruması (XX-238)

gendi: kendi (XXII-6)

ðırvat: kıravat (XIV-25)

ðırh basması: Doğum yapan kadının etrafında kötü ruhların olduğuna inanılmasına verilen ad. (I-74)

gılgıl: mısır (XVI-7)

ðır-: kır- (XX-132)

ðırh: kırık (X-34)

ðıyma: kıyma (XX-252)

ðızđın: kızgın (XIV-18)

ğoç: koç (X-34)

ðonişme: konuşma (XIII-26)

ðonşu: komşu (XIX-2)

ðordon: kordon (XX-204)

ðoyin: koyun (XXVII-10)

ðözel: güzel (V-15)

ðucahla-: kucakla- (XIV-68)

ðumáš: kumaş (VII-14)

ğurd: kurt (XX-39)

ğurdele: kurdele (XX-177)

ğuşhane: tencere (I-88)

đuyumculuđ: kuyumculuk (XXVI-58)

H

habár: haber (XXVIII-12)

hafta direği: Muş köftesi

hah: yabancı. (XXVI-54)

hala. evde kalmış kızlara denir. (I-77)

haral: Keçi tyyünden yapılan geniş torba. (XLVII -2)

haste: hasta (LVI-86)

havar: ölüm törenleri esnsında bağırırış çağırırışlar verien ad. (XX-189)

havf: görünüşün heybetli olması nedeniyle insanda uyanan korku duygusu. (XXVI-15)

havlu: avlu (II-733)

hayva: ayva (IV-32)

hazal: sonbahar rüzgarı

heddad: demiri ateşle şekle sokan kişi. (IX-38)

hediye vurma-: hediye takmak. (I-47)

hekat: Hikaye anlatma. (I-133)

hekimi loğman: lokman hekim (XV-31)

helbet: elbette (XVI-60)

helva gariştır-: helva yapmak. (XXIV-16)

hema: hemen (VII-10)

heste: hasta (VI-56)

heviz: havuz

heyvah: eyvah (I-27)

hirorik: dolu (I-95)

H

hıne: kına (LVIII-11)

halbur: kalbur (XXI-2)

I

ızharu (XV-11)

ırah: uzak (XV\3-3)

İ

ifah: ufak(LXIV-2)

ilan: yılan (I-75)

igid: yiğit (II-6)

inne : iğne (VI-21)

iraf (XXIII-13)

ıssı: sıcak (LVIII-16)

J

jir: çalışkan (I-145)

K

kēf: keyif

keçel: çirkin (X-17)

kelem: lahana (LVI-129)

köpüç: Eskidede dere kenarlarında çamaşır yıkarken, çamaşırı kirden arındırmak için çamaşıra vurlan alet. (VI-5)

köynek: gömlek (LVI-256)

kilelen-: tartılmak (XX-29)

Ķ

qampos: Alkarısı

ķaranlıķ: karanlık (XV-18)

ķasebe: kasaba (IV-1)

ķidor: parķa (I-7)

ķijilde-: baķırma

ķılınboz: Şeker pancarı (LVII-20)

ķımreŐ: Őapka (VII-1)

ķırtakom: Muş'un merkezine baēlı bir kōy ismi. (XLIII-1)

ķırķçik: domates

ķırtik: az (XIII-10)

ķot: sapsız, kopuk olma

koganeloē: dōneklik

ķullek: pencere (I-111)

ķulle: eēer, gem takımı (LIV-1)

ķurk: tavuēun kuluķkaya yatması. (XLIII-17)

ķurtig: muş'ta bulunan daē adı. (LIII-1)

L

lavaŐ: ekmek tūrū. (XV-18)

lec et-: anlaŐmazlıēa dūŐmek. (XXIII-17)

leķek: bayanların baŐına örttūēu yazma (XXXIX-3)

M

mah: ay ıŐıēı (XX-229)

mahna: mana (XIII-92)

mehle: mahalle (II-52)

memleket: memleket (XXVI-57)

men: ben (XIII-132)

menehşe: menekşe (XIII-72)

menend: benzer (XX-79)

merdaná: merdane (VI-2)

mitrip: çingene

mutfaḥ: mutfak (XVI-49)

N

nahır: (XVII-18)

neçe: nasıl (II-67)

O

ocaḥ: ocak (XVI-23)

oḡlen: oḡlan (V-15)

ore: ora (VII-27)

ortancıl: ortanca (XXVI-5)

Ö

ögde: önde (XXVI-17)

örken: kıl (X-49)

övle: öḡle (XVI-80)

öz: kendi (XLIX-13)

P

Paca: baca (X-20)

Paklava : baklava (I-37)

part: karın (XXVI-54)

petare: hem daḡ hem de köy ismi olarak kullanılır. (L-29)

pırpıter: çok zayıf olanlar için söylenir. (LVII-34)

poççıḡ: kuyruk

pötürāḡ : pıtırak, dikenli bitki

pun: yuva (LVI-213)

R

rutçiksiz: suratsız (LVII-31)

reftad: gitmek

S

sahan: sana (I-18)

san: sana(LX-7)

sandıḫ: sandık (XV-17)

sıḫıntı: sıkıntı (XVI-42)

sırf: İlk (LVI-16)

silelen-: düzeltmek (XX-30)

sisger: yağışın ara vermesi (LVII-33)

sivik uci: çatılarda suyun gitmesini sağlayan oluk (LVI-213)

sitare: barınılacak yer (L-20)

soḫul-: sokul- (XX-249)

sōle-: söyle (I-117)

sōḡ-: söv- (I-117)

söz mesela : söz temsili (I-123)

sukum: yüz, çehre (LVII-32)

suvar-: sula- (XLIX-3)

sürsün: yayık (XXXIX-10)

Ş

şavk: gölge (XXIII-6)

şeran altın: beş atından oluşan takı (XIII-134)

şil: felç

şilan: Bir ağaç türü (I-93)

şitil: (LVI-241)

şollor: Kalın (LVII-35)

şor: tuz (I-149)

T

taḫım: takım (I-45)

tavlu: (II-74)

temir: ocak (I-90)

teref: taraf (IX-49)

tesbah: tesbih (XXIX-33)

toḥ: tok (LV-1)

toy: düğün (XIII-81)

tulle: yeni yetişmiş genç (LVII-36)

U

ufah: ufak (XIII-77)

ula-: gönder- (II-29)

Ü

ūrek: yürek(XX-4)

ūz+: yüz+ (IV-8)

ūzük: yüzük (II-33)

Y

yemek ğur-: yemek hazırlamak (XIV-64)

yendür-: indirmek (XIX-9)

yıġnag: yığınak

Z

zımla-: defin çalarken çıkardığı ses (LVI-33)

zembil: Hasırdan örülmüş saplı torba. (XIX-9)

KAYNAK KİŞİLER

Adı Soyadı: Mülkiye ARAS
Doğum Tarihi: 1930
Tahsili: Eğitim almamış
Mesleği: Halk Hekimi
Derleme Yeri ve Tarihi: Çörlü (Arınç),18. 03. 2005
Kimden Öğrendiği: Annesinden, yengesinden

Adı Soyadı: Ruken GÜVEN
Doğum Tarihi: 1966
Mesleği: Ev hanımı
Tahsili: Okur-yazar
Derleme Yeri ve Tarihi: Muş-merkez, 03. 06. 2005
Kimden Öğrendiği: Annesinden

Adı Soyadı: Hakan Çelik
Doğum Tarihi: 1977
Mesleği: Esnaf
Tahsili: İlkokul
Derleme Yeri ve Tarihi: Muş-merkez, 03. 06. 2005
Kimden Öğrendiği: Annesinden

Adı Soyadı: İdris ÇAĞLAYAN
Doğum Tarihi: 1954
Mesleği: Esnaf
Derleme Yeri ve Tarihi: Muş-Merkez, 03. 06. 2006
Tahsili: İlkokul
Kimden Öğrendiği: Dedesinden

Adı Soyadı: Menderes DEMİR
Doğum Tarihi: 1952
Mesleği: İşçi
Tahsili: Ortaokul
Derleme Yeri ve Tarihi: Çörlü (Arınç),18. 03. 2005
Kimden Öğrendiği: Annaannesinden

Adı Soyadı: Tolga AKAYDIN
Doğum Tarihi: 1977
Mesleği: Öğrenci
Tahsili: Önlisans
Derleme Yeri ve Tarihi: Muş-Merkez, 25. 10. 2005
Kimden Öğrendiği: Dedesinden

Adı Soyadı: Zeki GÜNGÖR
Doğum Tarihi: 1954
Mesleği: Memur
Derleme Yeri ve Tarihi: Muş-Merkez, 26. 10. 2005
Tahsili: İlköğretim
Kimden Öğrendiği: Kendi gözlemleri, babasından

Adı Soyadı: Samiye YILMAZ
Doğum Tarihi: 1930
Mesleği: Ev hanımı
Derleme Yeri ve Tarihi: Güzeltepe Köyü, 18. 12. 2005
Tahsili: İlkokul
Kimden Öğrendiği: Ninesinden

Adı Soyadı: Maşallah DENİZ
Doğum Tarihi: 1979

Mesleği: Serbest meslek

Tahsili: İlköğretim

Derleme Yeri ve Tarihi: Kızılağaç Köyü 03. 02. 2006

Kimden Öğrendiği: Babasından

Adı Soyadı: Erhan BİÇİCİ

Doğum Tarihi: 1975

Mesleği: Serbest Meslek

Tahsili: İlköğretim

Derleme Yeri ve Tarihi: Suvaran Köyü, 03. 03. 2006

Kimden Öğrendiği: Babasından

Adı Soyadı: Vahap KARAGÜZEL

Doğum Tarihi: 1952

Mesleği: Serbest Meslek

Tahsili: İlkokul

Derleme Yeri ve Tarihi: Suvaran Köyü, 03. 03. 2006

Kimden Öğrendiği: Dedesinden

Adı Soyadı: Necdet ASLAN

Doğum Tarihi: 1972

Mesleği: Mahalli Sanatçı

Tahsili: Lise

Derleme Yeri ve Tarihi; Muş-merkez 05. 05. 2006

Kimden Öğrendiği: Büyüklerinden

Adı Soyadı: Mehmet Ciğer

Doğum Tarihi: 1960

Mesleği: Mahalli Sanatçı

Tahsili: Ortaokul

Derleme Yeri ve Tarihi: Muş-merkez, 05. 05. 2006

Kimden Öğrendiği: Kendi gözlemleri

Adı Soyadı: Yesari ASLAN

Doğum Tarihi: 1971

Mesleği: Mahalli Sanatçı

Tahsili: Lise

Derleme Yeri ve Tarihi: Muş-merkez 05. 05. 2006

Kimden Öğrendiği: Aile Büyüklerinden

BİBLİYOGRAFYA:

ABAY, Burhan; “*Kürtçe ile Altay Dilleri arasındaki Bazı Kelime ve Ses Denklikleri Üzerine Bir Deneme*” (1995); **Tuncer Gülensoy Armağanı**, Bizim Gençlik Yay. Ankara s.285-288

AKALIN, Mehmet; (1979); **Tarihi Türk Şiveleri**, Atatürk Ü.Yay. Ankara

AKDAĞ, Mustafa; (1999); **Türkiyenin İktisadi ve İctimai Tarihi (1243-1453)** Barış Yay. Ankara

.....; (1999); **Türkiyenin İktisadi ve İctimai Tarihi (1453-1559)** Barış Yay. Ankara

ARMAOĞLU, Fahir; **20. YY. Siyasi Tarihi Cilt1-2**; Alkım Yay. İstanbul

BANGUOĞLU, Tahsin; (1998); **Türkçenin Grameri**, TDK. Yay
Ankara

BİNGÖL, Halit (1983); **Muş Kültürüne Toplu Bir Bakış**, Umur Yay. Fatih Matbaası

BURAN Ahmet; (1992) “*Doğu Anadolu Ağızları Üzerine Bir İnceleme*”, **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar**, Boğaziçi Yay, Ankara s.1-13

.....; (1996); **Anadolu Ağızlarında İsim Çekim Ekleri**, TDK. Yay. Ankara

.....; (1997); **Keban, Baskil ve Ağın Yöresi Ağızları**, TDK. Yay. Ankara

....., “*Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında İkincil Uzun Ünlüler*”, **II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni 10-12 Nisan 2006 Bildiriler**, Erciyes Ü. Yay. Kayseri 2007, s.31-47.

BURAN, Ahmet; ALKAYA, Ercan; (2001); **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Akçağ Yay. Ankara

BURAN, Ahmet, OĞRAŞ Şerife;(2003) Elazığ İli Ağızları, T.C. Elazığ Valiliği Elazığ Kültür Kurultay, Elazığ

CAFEROĞLU, Ahmet; (1942), **Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar**, TDK. Yay. İstanbul

.....; (1984)**Türk Dili Tarihi**, İstanbul

.....; (1995); **Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler**, TDK. yay. Ankara

DEMİR, Nurettin; (1999); *Ağız Araştırmalarında Derleme Teknikleri*, **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997)**, TDK. Yay.,Ankara s.78-87

ERCİLASUN, Ahmet Bican; (1999); *Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri*, **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997)**, Ankara TDK. Yay s.43-48

.....; (2002); **Kars İli Ağızları**, TDK. Yay. Ankara

EREN, M. Emin; (1997); **Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağızları**, TDK. Yay. Ankara

ERGİN, Muharrem; (1993); **Türk Dil Bilgisi**, 20. baskı Bayrak Yay. İstanbul

.....; (1981); **Azeri Türkçesi**, Ebru Yay. İstanbul

ERÖZ, Mehmet; (1982); **Doğu Anadolunun Türklüğü**, İrfanYay. İstanbul

ERTEN, Münir; (1994); **Diyarbakır Ağızı**, TDK. Yay Ankara

FIRAT, M. Şerif; (1983); **Doğu İlleri ve Varto Tarihi**, TKAE, Ankara

GEMALMAZ, Efrasiyap; (1999); *Ağız Bilimi Araştırmaları Üzerine Genellemeler, Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997)*, TDK. Yay. Ankara s.4-13

GERÇEL, Alim (1992); *Fırat Havzasında Ölüm ve Cenaze Merasimleri, Ölüm Üzerine Deyişler, Mezarlıklar*, Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu, Fırat Ü.,Elazığ s.83-93

GOLDSTEİN, Kenneth; (1983); **Sahada Folklor Derleme Metotları** (Çev. A. Edip UYSAL) Kültür Bak. Ankara

GÜLENSOY, Tuncer; ALKAYA, Ercan (2003); **Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası**, Akçağ Yayınevi, Ankara

GÜLENSOY, Tuncer; (1993); **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Düşünceler**” Ankara

.....; (2000)**Türkçe El Kitabı**, Akçağ Yay. Ankara

GÜLENSOY, Tuncer; BURAN, Ahmet; (1994) **Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler**, TDK. Yay. Ankara

HACIEMİNOĞLU, Necmettin; (2003); **Karahanlı Türkçesi Grameri**, TDK. Yay. Ankara

HENGİRMEN, Mehmet; (2002); **Türkçe Temel Dilbilgisi**, Engin Yay. Ankara

İslam Ansiklopedisi, C. 8

İLHAN, Nadir; (2005); *Türkçede Olumsuzluk*, **Karaman Dil Kültür ve Sanat Dergisi**, TBMM Basımevi, Ankara s.271-279

KAFESOĞLU, İbrahim; (1998); **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yay. İstanbul

KARAHAN, Leyla; (1996); **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, TDK. Yay. Ankara

.....; (1999); *Ağız Araştırmaları Alanında Yapılması Gereken Çalışmalar, Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997)*, TDK. Yay. Ankara s.24-28

KOCADAĞ, Burhan; (1987); **Lolan Oymağı ve Yakın Çevre Tarihi**, Taş Matbaası, İstanbul

KORKMAZ, Zeynep; (1963); **Nevşehir Yöresi ve Ağızları**, TTK, Ankara

.....; (1994); **Güneybatı Anadolu Ağızları** TDK. Yay. Ankara

METİN, Halil; (2001); **Türkiyenin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları**, M.E.B Yay. Ankara

Muş İl Yıllığı, (1989); İki nokta Yay. İstanbul

Muş İli Özet Brifingi; (2004); Muş

Muş Valiliği İl Kültür Müdürlüğü; Kültürel, Doğal ve Tarihi Değerler

ÖGEL Bahaeddin, YILDIZ Hakkı Dursun, KIRZIOĞLU Fahrettin, ERÖZ Mehmet, KODAMAN Bayram, ÇAY Abdülhaluk M. (1985); **Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu**, TKAE, Ankara

.....; (1992); **Türk Milli Bütünlüğü İçerisinde Doğu Anadolu**, Boğaziçi Yay. Ankara

.....; (1992); **Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar III**, Boğaziçi Yay. Ankara

ÖZER, Osman (1995) *“Ana Altayca ve Çuvaşça ile Zazaca Arasındaki Dil Benzerlikleri”*, **Tuncer Gülensoy Armağanı** , Bizim Gençlik Yay. Nu: 20 Armağan Serisi s.289-298

ÖZÇELİK, Nazmi; (2002); **“İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı”** Nobel Yay. Kırşehir

ÖZÇELİK, Sadettin; (1997), **Urfa Merkez Ağzı**, TDK. Yay. Ankara

PARMAKSIZOĞLU, İsmet (1983), **Tarih Boyunca Kürt Türkleri ve Türkmenler**, TKAE. , Ankara

SEFEROĞLU,Şükrü Kaya, Halil Kemal TÜRKÖZÜ, (1982); **Doğu ve Güneydoğu Anadolul'da Türk Beylikleri**, TKAE. , Ankara

SAN, M. Salih; (1982); **Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı ve Kronolojik Tarihi**, TKAE. Yay.

SÜMER, Faruk; (1990); **Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, Ankara TTK

.....; (1999); **Oğuzlar**, TDAY İstanbul

TANERİ, Aydın (1983); **Türkistanlı Bir Türk Boyu Kürtler**, TKAE. Yay. Ankara

T. C Muş Valiliği Kültür ve Turizm Envanteri 2005

TEMEL, Mustafa (1995); **Muş Yöresi Halk Edebiyatı ve Folkloru** (Bitirme Tezi), Ege Üni. İzmir

TİMURTAŞ, Faruk K.; (1981); **Eski Türkiye Türkçesi**, İstanbul Üni. Edb. Fak. Yay, İstanbul

TURAN, Osman; (2001), **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, Boğaziçi Yay. İstanbul

.....; (2000); **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi 1-2** Boğaziçi Yay. İstanbul

YILDIZ, Hakkı Dursun (1989) **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi (Selçuklular)**, Kombassan Yay. C. 7 İstanbul

Yurt Ansiklopedisi (1982-1983),Anadolu Yay. C. 8,İstanbul

YUVALI Abdülkadir (1992) , *Fırat Havzasının Türk Tarihindeki Yeri*,
Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu, Elazığ
s.389-398

ZÜLFİKAR, Hamza; (1978); “*Van Gölü Çevresi Ağızlarının Özellikleri*”
Ömer Asım Aksoy Armağanı, TDK. Yay. Ankara s.297-317

Yararlanılan İnternet Siteleri:

[http://www.angelfire.com/tn3/Tahir\(TahirTürkkan\)](http://www.angelfire.com/tn3/Tahir(TahirTürkkan))

<http://ww.firat.edu.tr/musegitimfak/>

<http://www.mus.gov.tr/cografiyapi.aspx>

<http://www.mus.gov.tr/ekonomi.aspx>

<http://www.mus.gov.tr/egitimvesaglik.aspx>

<http://www.mus.gen.tr/pages.asp?id=7>

<http://www.muscevreorman.gov.tr/mus/cografik.htm>

<http://www.mus.adalet.gov.tr/musfolklor.html>

http://www.musbelediyesi.com/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=28

<http://www.turkmania.com/archive/index.php?t-4774.html>